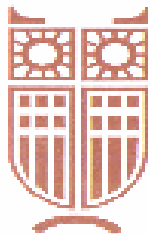

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Υπάρχει η *αναγκαιότητα* και η δυνατότητα για ανάπτυξη
ελληνικής πυρηνικής επιλογής;

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αργύριος Χατζηαθανασίου

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αργύριος Χατζηαθανασίου, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι, η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του ΠΜΣ «Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας» της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού, του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, του Παντείου Πανεπιστημίου, είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα αναφέρονται στο σύνολο τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το διαδύκτιο. Επίσης, με την παρούσα δήλωση αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναται να αντιμετωπίσω στην περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Ο Δηλών

Ονοματεπώνυμο: Αργύριος Χατζηαθανασίου

Αριθμός Μητρώου: 1218M210

Υπογραφή:

*Στην οικογένεια μου
Δέσποινα και Αγγελική*

Συντομογραφίες

ΔΟΑΕ:	Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας
EAX:	Ενιαίος Αμυντικός Χώρος
E.E.A.E:	Ελληνική Εθνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας
EEAE:	Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας
ΕΚΕΦΕ:	Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος»
ΕΜΠΙΑΕ:	Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Ανάπτυξης και Εκσυγχρονισμού
I.Γ.Μ.Ε.:	Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών
. ΙΔΣ:	Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων
ΟΜΚ:	Όπλα Μαζικής Καταστροφής
ΤΕΔ:	Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις
AEC:	Atomic Energy of Canada Limited
BEA:	Bureau of Economic Analysis
C.P.E.C:	Οικονομικός διάδρομος Κίνας – Πακιστάν
CNRA:	Committee on Nuclear Regulatory Activities
EBASCO:	Electric Bond and Share Company
GEH:	GE Hitachi Nuclear Energy
ICAN:	International Campaign to Abolish Nuclear Weapon
KWU:	Kraftwerk Union
MAD:	Mutual Assured Destruction - Επιβεβαιωμένη Αμοιβαία Καταστροφή
MASK:	Milli Askeri Stratejik Konsepti (Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική)
MDCA:	Mutual Defense Cooperation Agreement
NRC:	Nuclear Regulatory Commission – Επιτροπή Πυρηνικής Εποπτείας
NPT:	Non-Proliferation of Nuclear Weapons
TD:	The Total Defence
TRA:	Taiwan Relations Act
USGS:	US Geological Survey

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	13
----------------	----

Κεφάλαιο πρώτο

Βασικά στοιχεία για τα πυρηνικά όπλα

Γενικά	17
Πυρηνική στρατηγική.....	17
Έλεγχος και νομικό πλαίσιο	19
Συμπεράσματα	23

Κεφάλαιο δεύτερο

Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων

Γενικά	24
Η θεωρία της ισορροπίας ισχύος (Balance of Power).....	24
Ιστορική εμφάνιση και εξέλιξη της θεωρίας περί ισορροπίας ισχύος	25
Ρεαλισμός και Ισορροπία ισχύος	27
Σχέση εξισορρόπησης και υποστήριξης.....	28
Δημιουργία αλυσίδας κρατών - αλυσιδωτής συμμαχίας.....	29
Μετάθεση υποχρέωσης και η στρατηγική της αιματοχυσίας.....	31
Αμυντικός και επιθετικός ρεαλισμός	32
Η ισορροπία της απειλής.....	33
Διλήμματα ασφαλείας	33
Συσχέτιση διλήμματος ασφαλείας με τον αμυντικό και επιθετικό ρεαλισμό ..	34
Θεωρία υπεράσπισης – άμυνας	36
Ανταγωνισμός εξοπλισμού	37
Κριτική έναντι του διλήμματος ασφαλείας	37
Συμπεράσματα	38

Κεφάλαιο τρίτο

Η Ελληνοτουρκική υψηλή στρατηγική

Γενικά περί στρατηγικού δόγματος	40
Διεθνή πρότυπα υψηλής στρατηγικής	41
Στρατηγική της στρατιωτική ανάσχεση –επέκταση.....	41
Στρατηγική των συμμαχιών.....	41
Στρατηγική των εξισορροπήσεων	41
Στρατηγική του κατευνασμού.....	42

Η αποτροπή στις διεθνείς σχέσεις	42
Η Ελληνική εθνική στρατηγική στην άμυνα και ασφάλεια	42
Το στρατηγικό δόγμα της Ελλάδας	42
Τα γεγονότα που διαμόρφωσαν το Ελληνικό αμυντικό δόγμα.....	44
1974: Η εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο	44
1976: Η κρίση του «Hora».....	44
1987: Η κρίση του «Sismik».....	44
1996: Η κρίση των Ιμίων.....	45
1998: Η κρίση των S 300.....	45
Ενέργειες για την εφαρμογή του Ελληνικού στρατηγικού δόγματος	45
1980: Ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.....	45
1986: Στροφή προς της Εκτεταμένη Αποτροπή.....	46
1993: Ενιαίος Αμυντικός Χώρος (EAX).	46
1996: Δόγμα Αμυντικής Επάρκειας.....	46
1996: Υποστήριξη της αίτησης ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ.....	47
1997: Ευέλικτη Ανταπόδοση & Ισοδύναμο Τετελεσμένο.....	47
1998: Προώθηση της ένταξης της Κύπρου στην ΕΕ.....	47
Η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική	48
Οι περιορισμοί της ελληνικής αποτρεπτικής ικανότητας	49
Η τουρκική αναθεωρητική στρατηγική	50
Η Τουρκική Γεωστρατηγική Αντίληψη	50
Η Τουρκική Υψηλή Στρατηγική	50
Εθνικός Όρκος (Misaak-I Milli H Ahd-I Milli.....	50
Η Εθνική Θέαση (MILI GORUS) του Νετσεμεντιν Ερμπακάν.	51
Η Γαλάζια Πατρίδα (Ναύαρχος Τζιχάτ Γιαϊτζί).....	51
Το «Στρατηγικό Βάθος» του Νταβούτογλου.....	52
Η Τουρκική Σκέψη.....	53
Η Τουρκική Μεθοδολογία	53
Το Όραμα του Ερντογάν μέχρι το 2023.....	54

Κεφάλαιο τέταρτο

Πυρηνικοποίηση της ελληνοτουρκική διαχρονικής διαμάχης

Τα πυρηνικά όπλα ως παράγοντας ισχύος και ισορροπίας στα αδύναμα κράτη.....	56
Η στρατηγική επιλογή της πυρηνικοποίησης	57

Η θεωρία της πυρηνικής ειρήνης	59
Η συντήρηση του status quo ως πολιτική ή ως κατάσταση	60
Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή	60
Αμοιβαία πυρηνική αποτροπή και σταθερότητα	61
Τα προαπαιτούμενα της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα	61
Η πυρηνική τεχνογνωσία.....	62
Το ελληνικό πυρηνικό «πρόγραμμα».....	64
Διαθεσιμότητα φυσικών και οικονομικών πόρων	67
Φυσικού πόροι	67
Οικονομικοί πόροι	68
Το ελληνικό πολιτικό σύστημα και η κοινή γνώμη	72
Το νομικό υπόβαθρο και η πιθανή αντίδραση της Διεθνούς κοινότητας	74
Στάδια ανάπτυξης πυρηνικής δυνατότητας.....	77
Το πρώτο στάδιο: Η απόκτηση σχάσιμου υλικού	77
Το δεύτερο στάδιο: Η διαδικασία εμπλουτισμού	77
Το τρίτο στάδιο: Η σχεδίαση της κατασκευής και η δοκιμή	78
Το τελευταίο στάδιο: Ανάπτυξη τρόπου ρίψης των πυρηνικών όπλων.....	78
Η αναγκαιότητα εγκαθίδρυσης «πυρηνικής ειρήνης» με την Τουρκία	78
Τα κίνητρα που οδηγούν σε πυρηνικοποίηση την Ελλάδα	79
Η υλοποίηση της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής	80
Στις ηγετικές φιλοδοξίες του Προέδρου Ερντογάν	80
Στην τουρκική περιφερειακή πολιτική ασφάλειας	82
Το τουρκικό οικονομικό θαύμα	83
Η νέα στρατιωτική στρατηγική	86
Το δόγμα της τουρκικής ναυτικής στρατηγικής.....	86
Η γιγάντωση της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος	89
Ο τουρκικός υβριδικός πόλεμος	90
Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας.....	91
Πολιτική απόφαση πυρηνικοποίησης	91
Ιστορικό προσπαθειών πυρηνικοποίησης	93
Οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην Αν. Μεσόγειο	94
Η νέα περιφερειακή αμερικανική πολιτική	96
Η στρατηγική αναδίπλωση της Ρωσίας στην Αν. Μεσόγειο	96

<i>Η γαλλική στρατηγική στην Αν. Μεσόγειο</i>	97
<i>Ο νέος «Δρόμος του Μεταξιού»</i>	97
Εναλλακτικές στρατηγικές αντιμετώπισης του τουρκικού αναθεωρητισμού (αντι- κίνητρα πυρηνικοποίησης)	98
Πρόθεση ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής.....	98
Επεκτείνοντας τη στρατηγική συνεργασία με πυρηνική χώρα	99
Εξαπολύοντας παρεμποδιστικό πλήγμα.....	100
Συμμετέχοντας σε πολυμερείς πολιτικο-στρατιωτικές συνεργασίες	103
Αναπτύσσοντας την ελληνική ήπια ισχύ.....	106
Κεφάλαιο πέμπτο	
Περιπτωσιακή μελέτη περιφερειακών συγκρούσεων	
Η διαχρονική διαμάχη Ινδίας - Πακιστάν	108
Στρατηγική και συνεργασίες του Πακιστάν	109
Στρατηγική και συνεργασίες της Ινδίας	110
Πυρηνικοποίηση της αντιπαράθεσης	110
Στρατιωτική στρατηγική των δύο χωρών.....	112
Συμπεράσματα για την ελληνοτουρκική διαμάχη	113
Η διαχρονική αντιπαράθεση του Ισραήλ με τον αραβικό κόσμο	114
Το γεωπολιτικό περιβάλλον στην περιοχή του Ισραήλ	116
Η στρατηγική του Ισραήλ.....	117
Το αμυντικό δόγμα του Ισραήλ	118
Συμπεράσματα ισραηλινής στρατηγικής.....	118
Η αντιπαράθεση της Ταϊβάν με την Κίνα.....	119
Συντελεστές ισχύος και εκτίμηση απειλής	119
Το πεδίο αντιπαράθεσης Κίνας – Ταϊβάν.....	120
Το ζήτημα της ασφάλειας υπό τον Κινεζο-αμερικανικό ανταγωνισμό	121
Το αμυντικό δόγμα και η στρατιωτική στρατηγική της Ταϊβάν.....	122
Συμπεράσματα στρατηγικής της Ταϊβάν.....	124
Το μοντέλο αποτροπής της Σιγκαπούρης.....	124
Υψηλή Στρατηγική της Σιγκαπούρης	125
Οργάνωση των Ένοπλων Δυνάμεων της Σιγκαπούρης	126
Συμπεράσματα στρατηγικής της Σιγκαπούρης.....	127
Συμπεράσματα	129

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές.....	133
Βιβλιογραφία	136

Παραρτήματα

Παράρτημα 1.The Russell-Einstein Manifesto.....	140
---	-----

Πίνακες

Πίνακας 1: Το τουρκικό εξοπλιστικό πρόγραμμα	144
Πίνακας 2: Military power comparison results for the nations of Greece & Turkey.	145
Πίνακας 3: The complete Global Firepower list for 2019 puts the military powers of the world into full perspective.	146

Γραφήματα

Γράφημα 1: Defence expenditure as a share of GDP (%).....	147
Γράφημα 2: Αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ	147
Γράφημα 3: Στρατιωτικές δαπάνες Ελλάδας και Τουρκίας	148
Γράφημα 4: Οικολογικό Βαρόμετρο της Public Issue το 2009	149
Γράφημα 5: Πανελλαδική έρευνα Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας	150
Γράφημα 6: Η πορεία της τουρκικής λίρας	151

«Υπάρχει η αναγκαιότητα και η δυνατότητα για ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής;»

Αργύριος Χατζηαθανασίου

Περίληψη

Η δυνατότητα ανάπτυξης ελληνικής πυρηνικής επιλογής συναρτάται με την οικονομική ικανότητα της χώρας να διαθέσει τους πόρους που απαιτούνται για την απόκτηση και επεξεργασία των συστατικών πρώτων υλών που χρειάζονται για την κατασκευή τους (ουράνιο και πλουτώνιο), για την ανέγερση των εγκαταστάσεων κατεργασίας τους, των κατάλληλων πυρηνικών αντιδραστήρων, καθώς και για την κινητοποίηση όλου του απαιτούμενου έμψυχου δυναμικού και την απόκτηση της απαιτούμενης τεχνογνωσίας.

Δεδομένης της παρούσας οικονομικής ύφεσης και της αυξημένης εξάρτησης της οικονομικής «επιβίωσης» της χώρας από τους ευρωπαϊούς εταίρους, η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής φαντάζει απαγορευτική τόσο από την άποψη της δημοσιονομικής επιβάρυνσης, όσο και από την άποψη του πολιτικού και διπλωματικού κόστους σε διεθνές επίπεδο. Περαιτέρω, η αναγκαιότητα ανάπτυξης πυρηνικής επιλογής φαντάζει εξίσου αμφίβολη.

Αναμφισβήτητα, η εμφάνιση της νεοοθωμανικής πολιτικής και το «τεταμένο» κλίμα στη Μέση Ανατολή γεννούν κινδύνους για την εθνική ασφάλεια. Από την άλλη όμως, η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής απειλεί να υπονομεύσει τα πολύ σημαντικά βήματα που έχουν γίνει για την εξομάλυνση των σχέσεων με τους γείτονες μας.

Λέξεις-Κλειδιά: Ελλάδα-Τουρκία, Πυρηνική επιλογή, Ισορροπία ισχύος

**« Is there the possibility and necessity of developing
a Greek nuclear option? »**

Argirios Chatziathanasiou

Abstract

The possibility of developing a Greek nuclear option is linked to the country's economic ability to allocate the resources needed to acquire the components of the raw materials needed for their construction (uranium and plutonium), for the construction of their treatment facilities, nuclear reactors, as well as to mobilize all the necessary human resources needed for such a project.

Given the current economic downturn and the increased dependence of the country's economic growth from its European partners, the development of a nuclear option seems prohibitive in terms of both fiscal burden, as well as political and diplomatic cost at international level. Furthermore, the necessity of developing a nuclear option seems equally dubious.

Undoubtedly, the emergence of neo-Ottoman policy and the "tense" climate in Syria pose a considerable risk to national security. Nevertheless, the development of a nuclear option threatens to undermine the very important steps that have been made at normalizing the relations with our neighbors.

Key-Words: Greece-Turkey, Nuclear choice, Balance of power

Εισαγωγή

Η «θωράκιση» της εθνικής ασφάλειας μιας χώρας και η αποτελεσματική προώθηση των γεωστρατηγικών της συμφερόντων εξαρτάται από τους συντελεστές ισχύος (οικονομική, πολιτική, στρατιωτική, πολιτιστική ισχύς), οι οποίοι ανάλογα με τη δυναμική τους ισχυροποιούν τη διαπραγματευτική θέση της εκάστοτε χώρας στη διεθνή σκηνή. Ιδίως στην περίπτωση της Ελλάδας λόγω της νευραλγικής της θέσης (γειτνίαση με ασταθή βαλκανικά κράτη και γεωγραφική εγγύτητα με τη Μέση Ανατολή), το ερώτημα αν η Ελλάδα¹ οφείλει και μπορεί να αναπτύξει πυρηνική επιλογή, μία επιλογή που σχετίζεται άμεσα με το συντελεστή στρατιωτικής ισχύος, έχει αποτελέσει το αντικείμενο πολυάριθμων επιστημονικών μελετών στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων.

Οι περισσότερες μελέτες προσεγγίζουν το συγκεκριμένο θέμα υπό το πρίσμα της γεωστρατηγικής αναβάθμισης και της πυρηνικής στρατηγικής της Τουρκίας, προβάλλοντας ως εκ τούτου την ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής ως άμεση αναγκαιότητα². Η παρούσα εργασία επιχειρεί μία διεπιστημονική προσέγγιση του ζητήματος, αναλύοντας τις ενδεχόμενες πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις μιας τέτοιας απόφασης και ακριβώς σε αυτό το σημείο έγκειται η πρωτοτυπία αλλά και το ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει.

Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες έρευνες τονίζουν ως βασικό πλεονέκτημα της ανάπτυξης πυρηνικής επιλογής την ενίσχυση της αποτρεπτικής ισχύος της Ελλάδας έναντι της αυξανόμενης επιθετικότητας της Τουρκίας. Παραβλέπουν ωστόσο να επισημάνουν ότι η ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα την αποξένωση της χώρας από τους Ευρωπαίους εταίρους, πλήττοντας την εικόνα της Ελλάδας ως ειρηνικού συνομιλητή - σταθεροποιητικού πόλου στα Βαλκάνια, αλλά και ως ένθερμου υποστηρικτή της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης³. Περαιτέρω, οι κρίσιμες πολιτικοοικονομικές εξελίξεις της

¹ Τσίπης, Κ. (1986). Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήσης, Πλατιάς Γ., Θ. Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, στο ίδιο, Δημητρίου Μ. Το καίριο πρόβλημα της άμυνάς μας, *Το Βήμα*, 23-27/4/1978.

² Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΣ), Τουρκία και Πυρηνικά Όπλα, Αθήνα, Οκτώβριος 2001, σ. 22.

³ Η υιοθέτηση κοινής αμυντικής πολιτικής από τα κράτη-μέλη της ΕΕ συνιστά βασική προϋπόθεση για την εκχώρηση αρμοδιοτήτων που βρίσκονται στον «πυρήνα» της κρατικής κυριαρχίας και συνεπώς για τη μετεξέλιξη της. Ως εκ τούτου βάσιμα υποστηρίζεται ότι η απόκτηση πυρηνικών όπλων από την Ελλάδα παρά την αντίθετη γνώμη της ΕΕ θα πλήξει την εικόνα της χώρας. Βλ. για τη σχετική άποψη Ιωακεμίδης Π., *Ελλάδα - Ευρωπαϊκή Ένωση Τρία Λάθη και Πέντε Μύθοι*, Αθήνα, Εκδ. Θεμέλιο, σ. 113. Για τη θέση της ΕΕ σχετικά με τα πυρηνικά όπλα Βλ. Απόφαση του Συμβουλίου 2010/212/ΚΕΠΠΑ.

τελευταίας δεκαετίας δημιουργούν νέα δεδομένα στο διεθνές προσκήνιο καθιστώντας αναγκαία την «επικαιροποίηση» του ερευνητικού μας προβληματισμού.

Ειδικότερα, η οικονομική κρίση καθιστά βασικές προτεραιότητες της Ελλάδας την περιστολή των δημοσίων δαπανών και την οικονομική ανάκαμψη της χώρας, στοιχεία που όπως είναι λογικό δυσχεραίνουν την προοπτική ανάπτυξης πυρηνικής επιλογής, η οποία συνεπάγεται επιβάρυνση του δημοσιονομικού προϋπολογισμού σε μία περίοδο που η Ελλάδα έχει δεσμευτεί για την επίτευξη πρωτογενών πλεονασμάτων μέχρι και το 2060.

Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές εξελίξεις που «πυροδότησε» η Αραβική Άνοιξη (αντικατάσταση των καθεστώτων της Βορείου Αφρικής και της Μέσης Ανατολής με τα οποία η Ελλάδα διατηρούσε παραδοσιακά φιλικές σχέσεις, Συριακός Εμφύλιος), η υιοθέτηση νεο-οθωμανικής εξωτερικής πολιτικής από την Τουρκία⁴, αλλά και οι διακυμάνσεις που παρουσιάζουν οι σχέσεις της Ελλάδας με τα Βαλκανικά κράτη⁵ (Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία) συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής από την Ελλάδα υπό την παρούσα συγκυρία θα καθιστούσε την Ελλάδα πιο «υπολογίσιμη» δύναμη, ενισχύοντας σημαντικά τη διαπραγματευτική της θέση.

Εκ των ανωτέρω λοιπόν αποδεικνύεται πόσο αναγκαία είναι η διερεύνηση του ζητήματος της δυνατότητας και αναγκαιότητας για ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής υπό την παρούσα διεθνή συγκυρία η οποία επιχειρείται με την ανά χείρας μελέτη. Για την επίτευξη των ερευνητικών της σκοπών η εργασία διαρθρώνεται σε 5 κεφάλαια.

⁴ Με τον όρο Νεο-οθωμανισμός αποδίδεται η πολιτική ιδεολογία σύμφωνα με την οποία η Τουρκία οφείλει να αυξήσει την πολιτική της επιρροή στο εσωτερικό των χωρών που παλαιότερα αποτελούσαν μέρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Συναφώς, ο νεο-οθωμανισμός στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας εκδηλώνεται με την αποξένωση της Τουρκίας από τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, τη «σύσφιξη» των σχέσεων της με μουσουλμανικές χώρες της Μέσης Ανατολής, την αύξηση των παρεμβάσεων στο εσωτερικό των γειτονικών χωρών και γενικότερα την επιδίωξη ανάδειξης της χώρας σε περιφερειακή δύναμη. Πρβλ. Soner Cagaptay, «The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey», Hardcover, 2017.

⁵ Τεκμήρια των συγκεκριμένων διακυμάνσεων αποτελούν για τη μεν Αλβανία η άρνηση της να επικυρώσει τη συμφωνία για την οριοθέτηση της ελληνικής ΑΟΖ και η συστηματική καταπίεση της ελληνικής μειονότητας από την αλβανική κυβέρνηση, για τη δε ΠΓΔΜ η προσπάθεια της να ενταχθεί στο NATO χωρίς να έχει επιλυθεί το ονοματολογικό, αλλά και οι «εμπρηστικές» δηλώσεις του Ζάεφ αμέσως μετά την υπογραφή της συμφωνίας των Πρεσπών Βλ. CNN Greece, «Παρέμβαση Νίμτς για Σκόπια μετά τις προκλητικές δηλώσεις Ζάεφ», 4/12/2018, Διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/157005/parembasi-nimts-gia-skopia-meta-tis-proklitikes-diloseis-zaef>

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ορισμένα βασικά στοιχεία για τον πυρηνικό εξοπλισμό που περιλαμβάνουν την ανάλυση της πυρηνικής στρατηγικής, τον διεθνή έλεγχο, αλλά και το νομικό πλαίσιο που διέπει την κατοχή και χρήση πυρηνικών όπλων. Έπειτα στο κεφάλαιο 2 αναλύονται οι κλασικές θεωρίες των διεθνών σχέσεων (δίλημμα ασφαλείας, ισορροπία ισχύος) καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτές συσχετίζονται με την πυρηνική στρατηγική. Ο λόγος για τον οποίο γίνεται η συγκεκριμένη ανάλυση είναι διότι η εξέταση των βασικών θεωριών των διεθνών σχέσεων θα συμβάλει στην εναργέστερη κατανόηση του θέματος της εργασίας, λειτουργώντας ως ερμηνευτικά εργαλεία για την ανάλυση της πυρηνικής προδιάθεσης που εμφανίζει η Τουρκία.

Επιπροσθέτως, στο κεφάλαιο 3 επιχειρείται η συνοπτική παρουσίαση της ελληνικής και τουρκικής υψηλής στρατηγικής όπως αυτή αναπτύσσεται τις τελευταίες δεκαετίες προκειμένου κάθε χώρα να επιτύχει τους στόχους της μέσα από τα οράματα, τις φιλοδοξίες και τις αντιλήψεις της πολιτικής και στρατιωτικής τους ηγεσίας. Από τη μία επιχειρείται να αναπτυχθεί το ελληνικό αμυντικό – αποτρεπτικό δόγμα, ενώ από την άλλη αναδεικνύεται η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας, η τουρκική σκέψη και αντίληψη καθώς και το όραμα του τούρκου προέδρου Ερντογάν.

Εν συνεχεία στο κεφάλαιο 4 εξετάζεται ενδελεχώς η περίπτωση «πυρηνικοποίησης» της ελληνοτουρκικής διαχρονικής διαμάχης, πώς αυτή μπορεί να μεταβάλει ή σταθεροποιήσει το περιβάλλον ασφαλείας στην ανατολική Μεσόγειο και κυρίως εάν θα συμβάλλει στην εδραίωση της ειρήνης ή θα οδηγήσει στη στρατιωτική σύγκρουση των δύο χωρών. Παρουσιάζονται τα προαπαιτούμενα για να μπορέσει η Ελλάδα να αναπτύξει πυρηνική επιλογή αλλά και τα κίνητρα που την ωθούν στην πρακτική αυτή. Τέλος, επιδιώκεται να παρουσιασθούν οι εναλλακτικές στρατηγικές που δύναται να αναπτύξει η χώρα σε περίπτωση μονομερούς πυρηνικοποίησης εκ μέρους της Τουρκίας, τα αντικίνητρα δηλαδή που θα αποτελέσουν το αντίβαρο της ελληνικής στρατηγικής ώστε να αποφευχθεί η ανατροπή της σχετικής στρατιωτικής ισορροπίας μεταξύ των δύο χωρών που διατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες.

Περαιτέρω, με το κεφάλαιο 5 επιχειρείται να μελετηθούν ιστορικά παραδείγματα κρατών που η διαμάχη με γειτονική χώρα οδήγησε σε πυρηνικοποίηση της ή σε αναζήτηση άλλων πρακτικών όπως δημιουργία συμμαχίας με μεγάλη δύναμη ή οικονομική και στρατιωτική ανάπτυξη. Ειδικότερα, αναλύονται τα παραδείγματα της Ινδο- πακιστανικής αντιπαράθεσης που οδήγησε πυρηνικοποίηση

των δύο χωρών, η Ισραηλινή πυρηνική και συμβατική στρατιωτική υπεροπλία στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής ως αναγκαιότητα για την επιβίωση του Ισραηλινού έθνους και η εναλλακτικές στρατηγικές που ανέπτυξαν η Ταιβάν και η Σιγκαπούρης έναντι της πυρηνικής Κίνας.

Η παρούσα εργασία αποτελεί απαύγασμα της συνολικής μου προσπάθειας για την περάτωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου. «Εφαλτήριο» του ερευνητικού μου προβληματισμού αποτέλεσε ο μονοδιάστατος τρόπος με τον οποίο οι περισσότερες μελέτες προσεγγίζουν τη δυνατότητα και αναγκαιότητα για ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής, χωρίς δηλαδή επαρκή ανάλυση των μακροπρόθεσμων οικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων αυτής της επιλογής. Επομένως βασική επιδίωξη της εργασίας είναι να διερευνηθούν οι ενδεχόμενες συνέπειες που θα είχε η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής υπό την παρούσα διεθνή συγκυρία (οικονομική ύφεση, νεο-οθωμανική εξωτερική πολιτική) και κατά αυτό τον τρόπο να «γονιμοποιήσει» τον επιστημονικό διάλογο που έχει αναπτυχθεί σχετικά με αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα προβληματική.

Κεφάλαιο πρώτο

Βασικά στοιχεία για τα πυρηνικά όπλα

Γενικά

Για την εναργέστερη κατανόηση του υπό εξέταση θέματος κρίνεται απαραίτητη η εξοικείωση του αναγνώστη με ορισμένα βασικά στοιχεία για τα πυρηνικά όπλα. Για το σκοπό αυτό στο πρώτο υποκεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της πυρηνικής στρατηγικής, ενώ στο δεύτερο υποκεφάλαιο εξετάζεται το νομικό πλαίσιο που διέπει τον έλεγχο, την απόκτηση και τη χρήση πυρηνικών όπλων σε διεθνές επίπεδο.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο υποκεφάλαιο επιχειρείται μία επισκόπηση των σημαντικότερων θεωριών που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με την πυρηνική στρατηγική η οποία θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του θέματος, ενώ στο δεύτερο υποκεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη των προσπαθειών-συμφωνιών που έχουν συναφθεί σε διεθνές επίπεδο για τη μείωση της κατοχής πυρηνικών όπλων. Μέσω αυτού του υποκεφαλαίου θα γίνει κατανοητή η αναποτελεσματικότητα του διεθνούς ελέγχου και η ανεπάρκεια του υπάρχοντος νομικού πλαισίου, λόγω της αμφιταλάντευσης της θεωρίας σχετικά με τη χρησιμότητα των πυρηνικών όπλων αλλά και λόγω της «απροθυμίας» των χωρών να προχωρήσουν σε αποτελεσματικές - συμβιβαστικές λύσεις για τον πυρηνικό αφοπλισμό.

Πυρηνική στρατηγική

Η στρατηγική πυρηνικού πολέμου (πυρηνική στρατηγική) αποτελεί ένα σύνολο πολιτικών πρόληψης ή καταπολέμησης του πυρηνικού πολέμου. Κατ' ουσίαν πρόκειται για την πολιτική με την οποία επιδιώκεται να αποτραπεί η επίθεση πυρηνικών όπλων από άλλη χώρα μέσω της απειλής πυρηνικών αντιποίνων (αποτρεπτική πυρηνική στρατηγική). Ο στόχος της πυρηνικής στρατηγικής είναι να διατηρηθεί η ικανότητα της μίας χώρας, μέσω του κατάλληλου πυρηνικού εξοπλισμού, να αντεπιτεθεί σε περίπτωση πυρηνικής επίθεσης από άλλη χώρα.

Επομένως η πυρηνική στρατηγική ενθαρρύνει τον ισόρροπο πυρηνικό εξοπλισμό ούτως ώστε καμία χώρα να μην παρουσιάζει συντριπτική υπεροχή που να μην μπορεί να αποτραπεί από άλλη πυρηνική δύναμη. Η πυρηνική στρατηγική έκανε την εμφάνισή της κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οπότε πολιτικοί και στρατιωτικοί θεωρητικοί εξέτασαν τα είδη των πολιτικών που μπορούν να

εμποδίζουν το ενδεχόμενο μιας πυρηνικής επίθεσης και ανέπτυξαν μοντέλα θεωρίας παιγνίων τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σταθερές συνθήκες αποτροπής.

Όπως είναι λογικό για κάθε τύπο ρίψης των πυρηνικών όπλων (nuclear weapon delivery) ισχύουν διαφορετικοί τύποι πυρηνικών στρατηγικών. Σε κάθε περίπτωση πάντως οι στόχοι οποιασδήποτε πυρηνικής στρατηγικής είναι δύο: από τη μία να αποτρέπει το ενδεχόμενο πυρηνικής επίθεσης από άλλη χώρα και από την άλλη να δυσχεραίνει την ικανότητα της άλλης χώρας να αμυνθεί αποτελεσματικά σε περίπτωση πυρηνικής επίθεσης. Επομένως, η ακολουθούμενη πυρηνική στρατηγική εξαρτάται από τον πυρηνικό εξοπλισμό της εκάστοτε χώρας (τον δικό της που προσπαθεί να υποστηρίξει και του αντιπάλου που επιθυμεί να «κάμψει» σε περίπτωση επίθεσης).

Μία χαρακτηριστική μέθοδος της πυρηνικής στρατηγικής είναι η απόκρυψη των πυρηνικών όπλων σε υποβρύχια τα οποία δυσχεραίνουν τον εντοπισμό τους. Περαιτέρω, άλλες μέθοδοι πυρηνικής στρατηγικής είναι η εγκατάσταση συστημάτων αντιπυραυλικής προστασίας που καταστρέφουν τα πυρηνικά όπλα πριν αυτά πλήξουν το στόχο, αλλά και η εφαρμογή μέτρων πολιτικής προστασίας που περιλαμβάνουν την εφαρμογή συστημάτων προειδοποίησης - συναγερμού των πολιτών για έγκαιρη εκκένωση περιοχών στις οποίες επίκειται πυρηνική επίθεση.

Οι επικριτές της πυρηνικής στρατηγικής προβάλλουν σταθερά ως επιχείρημα ότι ένας πυρηνικός πόλεμος μεταξύ δύο χωρών θα οδηγούσε στην αμοιβαία καταστροφή και των δύο. Επομένως, υποστηρίζουν ότι η σημασία των πυρηνικών όπλων έγκειται μόνο στην αποτρεπτική τους δύναμη, διότι στην περίπτωση ενός πυρηνικού πολέμου αυτός θα οδηγούσε στην εξασφαλισμένη αμοιβαία καταστροφή των συμμετεχόντων (Mutual Assured Destruction).

Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές από το “ειρηνευτικό” κίνημα αμφισβητούν τη χρησιμότητα των πυρηνικών όπλων. Σύμφωνα μάλιστα με απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου το 1996, η χρήση (ή η απειλή χρήσης) πυρηνικών όπλων είναι αντίθετη προς τους κανόνες του διεθνούς δικαίου που βρίσκουν εφαρμογή σε ένοπλες συγκρούσεις, ωστόσο το δικαστήριο δεν έλαβε σαφή θέση σχετικά με το αν η απειλή ή η χρήση θα ήταν νόμιμη σε συγκεκριμένες ακραίες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της επιβίωσης ενός κράτους.

Ένα άλλο επιχείρημα που τονίζει την αποτρεπτική δυναμική των πυρηνικών όπλων είναι ότι η συγκεκριμένη κατηγορία, σε αντίθεση με τα συμβατικά όπλα,

αποτρέπουν τον πόλεμο μεταξύ των κρατών παρουσιάζοντας μάλιστα ως τεκμήριο ότι τα πυρηνικά όπλα λειτούργησαν αποτρεπτικά κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης⁶. Συναφώς από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, υποστηρίχθηκε από μέρος της βιβλιογραφίας⁷ ότι η απλή κατοχή πυρηνικού οπλοστασίου ήταν αρκετή προκειμένου να διασφαλίζει αποτρεπτικά αποτελέσματα και συνεπώς κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διάδοση των πυρηνικών όπλων θα μπορούσε να αυξήσει τη διεθνή σταθερότητα και ασφάλεια. Μερικοί εξέχοντες νεορεαλιστές μελετητές, όπως ο Kenneth N. Waltz υποστήριζαν ότι τα πυρηνικά όπλα μειώνουν την πιθανότητα ενός πολέμου, ιδίως σε ταραγμένες περιοχές του κόσμου (Μέση Ανατολή).

Ισχυρό αντίλογο στα προεκτεθέντα αποτελεί η άποψη ότι η πυρηνική στρατηγική δεν είναι αποτελεσματική στις περιπτώσεις κρατών που λόγω του μικρού μεγέθους τους ή της χαμηλής δυναμικότητας τους δεν φοβούνται ιδιαίτερα τα πυρηνικά αντίποινα, διότι σε κάθε περίπτωση το πλήγμα που θα επιφέρουν στην αντίπαλη χώρα είναι μεγαλύτερης σημασίας από αυτό που θα δεχθούν. Επομένως η προοπτική της αμοιβαίας εξασφαλισμένης καταστροφής δεν μπορεί να αποτρέψει έναν εχθρό που αναμένει να καταστραφεί στην αντιπαράθεση. Έχει επιπροσθέτως υποστηριχθεί, ειδικά μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ότι η προοπτική τρομοκρατικής επίθεσης απαιτεί μια νέα πυρηνική στρατηγική, η οποία διαφέρει από εκείνη που έδωσε σχετική σταθερότητα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Έλεγχος και νομικό πλαίσιο

Ακριβώς επειδή τα πυρηνικά όπλα αποτελούν όπλα μαζικής καταστροφής, η κατοχή και πιθανή χρήση τους αποτελούν μία πολύ σημαντική θεματική που αφορά άμεσα το Διεθνές δίκαιο και τη διπλωματία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις περισσότερες χώρες η χρήση πυρηνικών όπλων μπορεί να αποφασιστεί μόνο από τον επικεφαλής της κυβέρνησης (Πρωθυπουργός στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες) ή τον αρχηγό του κράτους. Παρά το διεθνή έλεγχο και την πληθώρα κανονισμών που διέπουν τη χρήση πυρηνικών όπλων, ο κίνδυνος ατυχημάτων, λαθών, κλοπής, σαμποτάζ, αλλά και

⁶ Martin Van Creveld, (2000). *Technology and War II: Postmodern War?*, στο Charles Townshend (επιμ.), *The Oxford History of Modern War*. Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 2000, σ. 349.

⁷ Βλ. ενδεικτικά τα βιβλία του Gallois «Η ισορροπία της τρομοκρατίας», «Η στρατηγική για την πυρηνική εποχή» κτλ.

απόκτησης τους με μεθόδους που κείνται στις παρυφές της νομιμότητας παραμένει ορατός⁸.

Αρχής γενομένης από τα τέλη της δεκαετίας του 40', η αμοιβαία καχυποψία μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων απέτρεψε την σύναψη συμφωνίας σχετικά με την κατοχή και χρήση πυρηνικών όπλων. Στις 9 Ιουλίου του 1955 οι επιστήμονες Ρούσελ και Άινσταϊν⁹, στα μέσα του Ψυχρού Πολέμου, επεσήμανε τους κινδύνους που έθετε η χρήση των πυρηνικών όπλων για την ανθρωπότητα, καλώντας τους ηγέτες των χωρών να επιλύουν ειρηνικά και συναινετικά τις διακρατικές διαφορές τους (για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. Παράρτημα 1).

Από τη δεκαετία του 60' έγιναν σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση του περιορισμού της κατοχής πυρηνικών όπλων και της ανάσχεσης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των πυρηνικών δοκιμών. Ειδικότερα, το 1963 υπεγράφη η Συνθήκη για την Μερική Απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών («Partial Nuclear Test Ban Treaty») η οποία απαγορεύει τις επίγειες πυρηνικές δοκιμές, ενώ το 1968 υπεγράφη η συνθήκη Απαγόρευσης της διάθεσης Πυρηνικών Όπλων («Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons») η οποία έθεσε περιορισμούς στη διάθεση πυρηνικών όπλων και στη μεταφορά της σχετικής τεχνογνωσίας στις συμβεβλημένες χώρες.

Το 1996, πολυάριθμα έθνη υπέγραψαν τη Συνθήκη για την πλήρη απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών, η οποία απαγόρευε όλες τις δοκιμές πυρηνικών όπλων. Μια απαγόρευση δοκιμών αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη πυρηνικών όπλων από οποιαδήποτε συμμορφούμενη χώρα¹⁰. Η Συνθήκη απαιτούσε την επικύρωση της από 44 συγκεκριμένα κράτη προκειμένου να τεθεί σε ισχύ.

Πρόσθετες συνθήκες και συμφωνίες διέπουν την κατοχή και χρήση πυρηνικών όπλων μεταξύ των χωρών με τα μεγαλύτερα αποθέματα, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση, και αργότερα μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ρωσίας. Σε αυτές περιλαμβάνονται σχέδια συμφωνιών όπως το SALT II (που δεν επικυρώθηκε ποτέ), το START I (το οποίο έληξε), το INF, το START II (που επίσης δεν επικυρώθηκε ποτέ), το SORT και το νέο START, καθώς και μη δεσμευτικές συμφωνίες όπως και το SALT I. Ακόμη και όταν δεν τέθηκαν σε ισχύ, οι

⁸ Schlosser Eric, (2015). Today's nuclear dilemma, *Bulletin of the Atomic Scientists*. τευχ 71, σ. 11–17.

⁹ Βλ. Πίνακα 1

¹⁰ Βλ. Richelson Jeffrey, (2006). *Spying on the bomb: American nuclear intelligence from Nazi Germany to Iran and North Korea*, Νέα Υόρκη, Εκδ. Norton, σ. 215. .

συμφωνίες αυτές συνέβαλαν στον περιορισμό και στη συνέχεια στη μείωση του αριθμού και του τύπου των πυρηνικών όπλων που είχαν στη φαρέτρα τους οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση/ Ρωσία.

Περαιτέρω, πολλά έθνη έχουν χαρακτηριστεί ως ζώνες χωρίς πυρηνικά όπλα, όπου δηλαδή απαγορεύεται η παραγωγή και η χρήση πυρηνικών όπλων μέσω συνθηκών. Ειδικότερα, η συνθήκη Tlatelolco (1967) απαγόρευσε την παραγωγή ή ανάπτυξη πυρηνικών όπλων στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, ενώ η Συνθήκη της Pelindaba (1964) απαγόρευσε την κατοχή πυρηνικών όπλων σε πολλές αφρικανικές χώρες. Μέχρι πρόσφατα (2006) ιδρύθηκε μια ελεύθερη ζώνη πυρηνικών όπλων της Κεντρικής Ασίας μεταξύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών που απαγόρευσαν τα πυρηνικά όπλα.

Το 1996, το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών, εξέδωσε συμβουλευτική γνώμοδοτηση¹¹ σχετικά με τη «Νομιμότητα της απειλής ή της χρήσης πυρηνικών όπλων». Το δικαστήριο αποφάσισε ότι η χρήση ή η απειλή χρήσης πυρηνικών όπλων θα παραβίαζε διάφορα άρθρα του διεθνούς δικαίου, όπως η σύμβαση της Γενεύης, η σύμβαση της Χάγης, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Λαμβάνοντας υπόψη τα μοναδικά, καταστρεπτικά χαρακτηριστικά των πυρηνικών όπλων, η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού καλεί τα κράτη να εξασφαλίσουν ότι αυτά τα όπλα δεν θα χρησιμοποιηθούν ποτέ, ανεξάρτητα από το αν τα θεωρούν νόμιμα ή όχι.

Επιπλέον, υπήρξαν άλλες, συγκεκριμένες ενέργειες που αποσκοπούσαν στο να αποθαρρύνουν τις χώρες από την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων. Μετά τις δοκιμές που πραγματοποίησε η Ινδία και το Πακιστάν το 1998, επιβλήθηκαν (προσωρινά) οικονομικές κυρώσεις κατά και των δύο χωρών, μολονότι δεν είχαν υπογράψει τη συνθήκη για τη μη διάδοση των πυρηνικών όπλων. Ένα από τα δηλωθέντα *casus belli* για την έναρξη του πολέμου στο Ιράκ του 2003 ήταν μια κατηγορία των Ηνωμένων Πολιτειών ότι το Ιράκ ασχολείται ενεργά με πυρηνικά όπλα (αν και αυτό σύντομα ανακαλύφθηκε ότι δεν συνέβη καθώς το πρόγραμμα είχε διακοπεί).

Το 2013 ο Μάρκ Ντίσελντορφ¹² δήλωσε ότι οι κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Ινδίας, της Βόρειας Κορέας, του Πακιστάν, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Νότιας

¹¹ International Court Of Justice, Reports of judgments, advisory opinions and orders, Legality of the threat or use of nuclear weapons, Advisory opinion of 8 July 1996.

¹² Diesendorf, Mark (2013). Book review: Contesting the future of nuclear power, Energy Policy, σ. 123

Αφρικής έχουν χρησιμοποιήσει πυρηνικούς αντιδραστήρες για να βοηθήσουν την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων ή να συμβάλουν στην προμήθεια πυρηνικών εκρηκτικών. Σημειωτέον ότι ο πυρηνικός αφοπλισμός αναφέρεται τόσο στην πράξη μείωσης ή εξάλειψης των πυρηνικών όπλων, όσο και στην τελική κατάσταση ενός κόσμου χωρίς πυρηνικά, στον οποίο εξαλείφονται ολοκληρωτικά τα πυρηνικά όπλα.

Αρχίζοντας με τη Συνθήκη για την μερική απαγόρευση των δοκιμών του 1963 και τη συνέχιση της Συνθήκης περί πλήρους απαγόρευσης των δοκιμών του 1996, έχουν υπάρξει πολλές συνθήκες για τον περιορισμό ή τη μείωση των δοκιμών και των αποθεμάτων πυρηνικών όπλων. Η συνθήκη περί μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων του 1968 περιέχει ρητές αναφορές ότι όλοι οι υπογράφοντες πρέπει να «συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις με καλή πίστη» προς τον μακροπρόθεσμο στόχο του «πλήρους αφοπλισμού».

Μόνο μία χώρα, η Νότια Αφρική, έχει αποποιηθεί πλήρως τα πυρηνικά όπλα που είχε αναπτύξει. Οι πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Λευκορωσίας, του Καζακστάν και της Ουκρανίας επανέφεραν τα πυρηνικά όπλα της Σοβιετικής Ένωσης που σταθμεύουν στις χώρες τους στη Ρωσία μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ.

Οι υποστηρικτές του πυρηνικού αφοπλισμού υποστηρίζουν ότι αυτός θα μείωνε την πιθανότητα πυρηνικού πολέμου. Στον αντίποδα, οι επικριτές του πυρηνικού αφοπλισμού διατείνονται ότι κάτι τέτοιο θα υπονόμευε την σημερινή πυρηνική ειρήνη και την αποτροπή και θα οδηγούσε σε παγκόσμια αστάθεια. Διάφοροι παλαιότεροι αμερικανοί πολιτικοί¹³, οι οποίοι ήταν στην εξουσία κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, υποστήριζαν την εξάλειψη των πυρηνικών όπλων. Μερικοί εξ' αυτών ήταν οι πρώην αμερικανοί ΥΠΕΞ Henry Kissinger και George Shultz, ο πρώην Γερουσιαστής Sam Nunn και ο πρώην Υπ. Άμυνας William Perry. Οι ανωτέρω αμερικανοί αξιωματούχοι έχουν δημιουργήσει το «Nuclear Security Project» μια πρωτοβουλία για την εξάλειψη της απειλής των πυρηνικών, βιολογικών και χημικών όπλων). Τον Ιανουάριο του 2010, ο διάσημος θεωρητικός φυσικός και συγγραφέας Lawrence M. Krauss δήλωσε ότι: «κανένα θέμα δεν έχει μεγαλύτερη σημασία για τη μακροπρόθεσμη υγεία και την ασφάλεια της ανθρωπότητας παρά η προσπάθεια μείωσης και ίσως μιας ημέρας απαλλαγής του κόσμου από τα πυρηνικά όπλα¹⁴».

¹³ Hoagland Jim (6/10/2018). Nuclear energy after Fukushima. *Washington Post*.

¹⁴ Krauss Lawrence, January 2010, The Doomsday Clock Still Ticks, *Scientific American*, σ. 26.

Συμπεράσματα

Η πυρηνική στρατηγική εδράζεται στην αντίληψη ότι οι καταστρεπτικές επιπτώσεις ενός πυρηνικού πολέμου (αμοιβαία εξασφαλισμένη καταστροφή) λειτουργούν αποτρεπτικά, παρουσιάζοντας ως ιστορικό τεκμήριο τον Ψυχρό Πόλεμο κατά τον οποίο καμία εκ των δύο υπερδυνάμεων δεν εκδήλωσε πυρηνική επίθεση εναντίον της άλλης χώρας. Συνεπώς η πυρηνική στρατηγική ενθαρρύνει τον ισόρροπο πυρηνικό εξοπλισμό των χωρών ούτως ώστε να διασφαλιστεί ότι καμία χώρα δεν θα παρουσιάζει ανεξέλεγκτη στρατιωτική υπεροχή έναντι των άλλων. Ωστόσο, έπειτα από τις επιθέσεις του 2001 δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα καθώς έγινε αντιληπτό ότι μπορούν να εκδηλώνονται επιθέσεις μεταξύ των χωρών με τη μορφή τρομοκρατικών επιθέσεων, θέτοντας ως εκ τούτου εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα της πυρηνικής στρατηγικής.

Περαιτέρω, οι έριδες της θεωρίας αναφορικά με τη χρησιμότητα και αναγκαιότητα των πυρηνικών όπλων δεν φαίνεται να έχουν επιλυθεί, δυσχεραίνοντας αντιστοίχως και τις προσπάθειες που συντελούνται για τον έλεγχο της κατοχής και της χρήσης των πυρηνικών όπλων, καθώς και των πυρηνικών δοκιμών. Το ζήτημα του πυρηνικού εξοπλισμού αποδεικνύεται ότι είναι δικαιοπολιτικό και όχι νομικό, όπως άλλωστε δείχνει και η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης το οποίο δεν απεφάνθη αν εν τέλει είναι νόμιμη η χρήση πυρηνικών όπλων στις περιπτώσεις που διακυβεύεται η επιβίωση ενός κράτους. Η σημαντικότερη συνέπεια αυτής της έλλειψης ενός αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου σε σχέση με τον πυρηνικό οπλοστάσιο είναι ότι υπάρχουν μέθοδοι που επιτρέπουν σε ένα κράτος να αποκτήσει πυρηνικά όπλα και να αποφύγει τους διεθνείς ελέγχους. Επομένως, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του πυρηνικού εξοπλισμού και των πυρηνικών δοκιμών κρίνεται απαραίτητη η θεσμοθέτηση αποτελεσματικών διεθνών οργάνων τα οποία θα ελέγχουν και θα επιβάλλουν κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμόρφωσης των χωρών με το νομικό πλαίσιο που διέπει τα πυρηνικά όπλα.

Κεφάλαιο δεύτερο

Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων

Γενικά

Στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται η ανάλυση των δύο βασικότερων θεωριών των Διεθνών Σχέσεων που θα μας απασχολήσουν στην παρούσα εργασία δηλαδή της ισορροπίας ισχύος και του διλήμματος ασφαλείας. Οι λόγοι για τους οποίους επιλέγεται η συγκεκριμένη ανάλυση είναι δύο. Εν πρώτοις, η θεμελιώδης σημασία των συγκεκριμένων θεωριών για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων καθιστά απαραίτητη την εμβάθυνση της έρευνας μας σε αυτές. Και τούτο διότι η διερεύνηση ενός τόσο σύνθετου θέματος, όπως αυτό της παρούσας διπλωματικής, προϋποθέτει την άριστη κατανόηση και αξιοποίηση των δύο αυτών θεωριών που λειτουργούν ως ερμηνευτικά εργαλεία για την εξέταση της πυρηνικής συμπεριφοράς των κρατών.

Επομένως γίνεται αντιληπτό ότι αυτό το κεφάλαιο δεν θα περιοριστεί μονάχα στην απλή ανάλυση τους αλλά θα επιχειρήσει να συσχετίσει τις συγκεκριμένες θεωρίες με το εξεταζόμενο θέμα. Έπειτα, ο δεύτερος λόγος για τον οποίο επιλέγεται η εξέταση τους είναι ότι επικρατεί μία «σύγχυση» αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο οι δύο αυτές θεωρίες σχετίζονται αφ' ενός μεταξύ τους και αφ' ετέρου με τη θεωρία του ρεαλισμού. Συνεπώς ένας από τους βασικούς στόχους του κεφαλαίου είναι και η επισήμανση της δυσδιάκριτων διαφορών που απαντώνται μεταξύ των δύο θεωριών.

Η θεωρία της ισορροπίας ισχύος (Balance of Power)

Στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων η θεωρία της ισορροπίας ισχύος πρεσβεύει ότι η εθνική ασφάλεια διασφαλίζεται όταν η στρατιωτική ισχύς είναι ισοδύναμα κατανεμημένη με τέτοιο τρόπο ώστε κανένα κράτος να μην έχει τόσο μεγάλη ισχύ που να του επιτρέπει να κυριαρχεί επί των άλλων¹⁵. Βάσει της συγκεκριμένης θεωρίας αν ένα κράτος αποκτήσει υπέρμετρα μεγαλύτερη ισχύ από τα υπόλοιπα τότε είναι πολύ πιθανό να την εκμεταλλευτεί (έρεισμα της συγκεκριμένης θεωρίας είναι και η ρεαλιστική θεωρία των διεθνών σχέσεων) και να επιτεθεί στα πιο αδύναμα κράτη, «παρωθώντας» κατ' αυτό τον τρόπο τα κράτη που κινδυνεύουν στο να δημιουργήσουν έναν αμυντικό συνασπισμό συμμαχίας.

¹⁵ Kegley Charles, (2005). World Politics: Trends and Transformation., σ. 503

Συνεπώς πάγια θέση των ρεαλιστών στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων είναι η ανάγκη να υπάρξει ισορροπία ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η σταθερότητα και η παγκόσμια ειρήνη και να «αναχαιτίζεται» οποιαδήποτε επιθυμία επίθεσης στα μικρότερα κράτη. Μάλιστα προς επίρρωση της εν λόγω θεωρίας η σχολή των ρεαλιστών χρησιμοποιεί ως ιστορικό τεκμήριο τον Ψυχρό Πόλεμο που κατά την ερμηνεία της ουδέποτε εξελίχθηκε σε «θερμό» ακριβώς λόγω της ισορροπίας ισχύος που επικρατούσε μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων¹⁶. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτή τη θεωρία όταν τα κράτη αντιμετωπίζουν έναν υψηλό εξωτερικό κίνδυνο τείνουν να σχηματίζουν συμμαχίες ώστε να εξισορροπούν την ισχύ του εν δυνάμει αντιπάλου τους. Επομένως υπάρχουν δύο τρόποι αντιμετώπισης του εξωτερικού κινδύνου που θέτει μία πολύ μεγάλη δύναμη, είτε η προσχώρηση σε αυτή είτε ο σχηματισμός συμμαχιών μεταξύ των μικρότερων κρατών ούτως ώστε να εξισορροπήσουν τον προβαλλόμενο κίνδυνο¹⁷.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι μεταξύ των ρεαλιστών υπάρχει διχογνωμία σχετικά με το πώς ο διπολισμός ενός συστήματος επιδρά στην τακτική που επιλέγουν τα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις μεγάλες δυνάμεις από τις οποίες θεωρούν ότι κινδυνεύουν¹⁸. Πάντως σε γενικές γραμμές παρατηρείται μία σύγκλιση της θεωρίας ως προς το ότι στα λεγόμενα διπολικά συστήματα, κάθε μεγάλη δύναμη δεν έχει καμία άλλη επιλογή παρά να βρεθεί ευθέως αντιμέτωπη με την άλλη. Κριτική στη θεωρία της ισορροπίας ισχύος έχει ασκήσει μεταξύ άλλων και η σχολή των κονστρουκτιβιστών, η οποία αμφισβητεί παραδεδομένες αλήθειες - θεμελιώδεις αρχές που θεωρούν ως δεδομένες στις αναλύσεις τους οι ρεαλιστές σχετικά με το Διεθνές σύστημα και τη συμπεριφορά των κρατών¹⁹.

Ιστορική εμφάνιση και εξέλιξη της θεωρίας περί ισορροπίας ισχύος

Σύμφωνα με τη θεωρία,²⁰ η ισορροπία ισχύος ανευρίσκεται ήδη από τα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου και μάλιστα χρησιμοποιείται ως ερμηνευτικό εργαλείο από τον ίδιο τον Θουκυδίδη, ο οποίος προσπάθησε να διαχωρίσει τα αίτια από τις αφορμές που οδήγησαν στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Μάλιστα, η διεισδυτική αυτή

¹⁶ Mearsheimer, John. (2010). Structural Realism» στο *International Relations Theories*, Oxford University Press, 2010, σ. 79–85.

¹⁷ Walt, Stephen (1987). *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, σ. 17–29.

¹⁸ Mearsheimer, John, ό.π., σ. 92.

¹⁹ Wendt, Alexander (1992). *Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of international Politics*, International Organization, σ. 397.

²⁰ Alison, Walter Phillips (1911). *Balance of Power*, Cambridge University Press, σ.26.

ανάλυση του Θουκυδίδη, που δεν περιορίζεται στην απλή ιστορική καταγραφή των γεγονότων αλλά προχωρά στην ανάλυση των βαθύτερων πολιτικών αιτιών, είναι και ο λόγος για τον οποίο θεωρείται από πολλούς διεθνολόγους ως ο θεμελιωτής της ρεαλιστικής θεώρησης και ο πρώτος παραγωγός της θεωρίας της απόφασης, της στρατηγικής και της πολιτικής σκέψης²¹. Πιο συγκεκριμένα, μία έρευνα²² στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων που διεξήχθη το 2018 προέβαλε το επιχείρημα ότι οι λόγοι των Κορινθίων από τους Περσικούς πολέμους μέχρι και τον Πελοποννησιακό πόλεμο επιβεβαιώνουν ακριβώς τη θεωρία της ισορροπίας ισχύος, καθώς αντανακλούν τον φόβο που προκάλεσε στην Σπάρτη και στη Θήβα η αύξηση της ισχύος της Αθήνας (ανάδειξη στη μεγαλύτερη ναυτική, οικονομική και εμπορική δύναμη της εποχής, αύξηση της πολιτικής της επιρροής κτλ.).

Τους νεότερους χρόνους η οικονομικότητα, η οποία ήταν η επικρατούσα κατεύθυνση για τις διεθνείς σχέσεις στην Ευρώπη πριν από την υπογραφή της Συνθήκης της Βεσφαλίας, αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της θεωρίας της ισορροπίας ισχύος. Ο όρος της θεωρίας ανέκτησε τη σημασία του στην συνθήκη της Ουτρέχτης²³ το 1713 όπου μάλιστα αναφέρεται ρητώς²⁴. Πάντως, η επιστήμη του Διεθνούς δικαίου διέπλεσε σε βασική αρχή της διπλωματίας την ισορροπία ισχύος μόλις στις αρχές του 17ου αιώνα. Σύμφωνα με την ανανεωμένη πλέον θεωρία τα ευρωπαϊκά κράτη σχηματίζουν μία οιονεί ομοσπονδιακή κοινότητα ο θεμελιώδης σκοπός της οποίας είναι η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος ούτως ώστε κανένα κράτος να μην μπορεί να αποκτήσει τόσο μεγάλη ισχύ που θα του επιτρέψει να επιβάλλεται και να κυριαρχεί επί των υπολοίπων. Εφόσον λοιπόν όλες οι χώρες είχαν ως συμφέρον τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος, ήταν καθήκον κάθε χώρας να παρεμβαίνει ακόμη και στρατιωτικά προκειμένου να διατηρηθεί όταν κάποιο κράτος απειλεί να τη διαταράξει.

Η ισορροπία ισχύος από τότε που αποκρυσταλλώθηκε ως αρχή της διπλωματίας, αναδείχθηκε σε δόγμα της πολιτικής επιστήμης και αποτέλεσε επίσης τη βάση για το σχηματισμό συμμαχιών ενάντια στο Ναπολέοντα, καθώς και την

²¹ Κουσκουβέλης, Ηλίας (2015). Θεωρία απόφασης στον Θουκυδίδη, ΠΑΜΑΚ, σ. 11.

²² Dinneen, Nathan (2018). The Corinthian Thesis: The Oratorical Origins of the Idea of the Balance of Power in Herodotus, Thucydides, and Xenophon, *International Studies Quarterly*, τεύχος 62, σ. 857–866

²³ Πρόκειται για τη συνθήκη που υπεγράφη μεταξύ της Γαλλίας και άλλων ευρωπαϊκών χωρών την περίοδο 1713-1715 με την οποία τερματίστηκε ο πόλεμος για την Ισπανική διαδοχή.

²⁴ Schwarzenberger, George (1941). *A History of International Thought, Power Politics*, London: Jonathan Cape, 1941, σ. 120.

αφορμή για τους περισσότερους πολέμους που διεξήχθησαν στην Ευρώπη από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 μέχρι το συνέδριο της Βιέννης το 1814. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα οι πολυάριθμοι πόλεμοι εθνικής ανεξαρτησίας που διαμόρφωσαν το χάρτη της Ευρώπης διατάραζαν την ισορροπία ισχύος. Αυτή η μετάβαση από τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες στο μοντέλο έθνους - κράτους υπογράμμισε την ανάγκη όλες οι προσπάθειες της διπλωματίας να κατευθυνθούν στη «συγκράτηση» του εθνικισμού, που αποκρυσταλλώθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση, προκειμένου να διατηρηθεί η παγκόσμια ειρήνη και η ισορροπία ισχύος στο νεοπαγές διεθνές σύστημα των εθνικών κρατών.

Η Ευρώπη έχει αντιμετωπίσει μεγάλες περιόδους εμπόλεμης κατάστασης αλλά και ειρήνης. Οι περίοδοι ειρήνης οφείλονται αποκλειστικά στην ισορροπία ισχύος. Κανένα ευρωπαϊκό κράτος δεν απέκτησε τόσο μεγάλη ισχύ ώστε να «απειλήσει» τα υπόλοιπα. Ενδεικτικά, η αμοιβαία αντιπαλότητα και ανταγωνισμός των Μεγάλων Δυνάμεων (Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ρωσία) διατηρούσε το υπάρχον status quo βοηθώντας τα μικρότερα κράτη να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους, κάτι που δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν από μόνοι τους.

Ρεαλισμός και Ισορροπία ισχύος

Οι πολυάριθμες μεταβολές των συνόρων των ευρωπαϊκών κρατών στο συνέδριο της Βιέννης το 1814 αποτελούν ένα αδιάσειστο ιστορικό τεκμήριο της προσπάθειας των Μεγάλων Δυνάμεων να διασφαλίσουν την ισορροπία ισχύος στη Γηραιά Ήπειρο. Στην πραγματικότητα, η θεωρία της ισορροπίας ισχύος αποτελεί ένα κράμα της κλασικής και νεορεαλιστικής θεωρίας που επιχειρεί να εξηγήσει το σχηματισμό των συμμαχιών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το δόγμα της νεορεαλιστικής θεωρίας σχετικά με το άναρχο διεθνές σύστημα, δηλαδή την ανυπαρξία μιας κεντρικής - υπερκρατικής εξουσίας που να ρυθμίζει κυριαρχικά τις διακρατικές σχέσεις, τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν την επιβίωση τους μέσω της διατήρησης ή και της αύξησης της ισχύος τους (δηλαδή των πολυάριθμων συντελεστών ισχύος τους).

Δηλαδή ακριβώς επειδή δεν υπάρχει καμία ανώτερη εξουσία που να διασφαλίζει την επιβίωση ενός κράτους στην περίπτωση που αυτό δέχεται επίθεση από κάποιον ηγεμόνα ή υπερδύναμη, τα ίδια τα κράτη οφείλουν να παρεμποδίσουν αυτό το ενδεχόμενο εξισορροπώντας την ισχύ τους με αυτή των υπολοίπων κρατών. Σύμφωνα μάλιστα με τον Kenneth Waltz, θεμελιωτή της νεορεαλιστικής θεώρησης, ισορροπία ισχύος απαντάται όταν πληρούνται σωρευτικά δύο προϋποθέσεις, η

ύπαρξη ενός άναρχου συστήματος και η συνύπαρξη σε αυτό κρατών που επιδιώκουν την επιβίωση τους²⁵. Η διασφάλιση της επιβίωσης των κρατών μπορεί να συντελεστεί είτε με την εσωτερική εξισορρόπηση ισχύος, δηλαδή την αύξηση της οικονομικής, της πολιτικής, της πολιτιστικής ή της στρατιωτικής ισχύος²⁶, είτε με την εξωτερική εξισορρόπηση, δηλαδή τη λήψη εξωτερικών μέτρων προκειμένου να αυξήσουν την εθνική τους ασφάλεια συνήθως μέσω του σχηματισμού συμμαχιών. Συνεπεία των ανωτέρω τα κράτη που είναι ικανοποιημένα με τη θέση τους στο διεθνές σύστημα αποκαλούνται κράτη - status quo, ενώ αυτά που επιδιώκουν να ανατρέψουν την ισορροπία ισχύος προς όφελος τους αποκαλούνται αναθεωρητικά κράτη²⁷.

Σχέση εξισορρόπησης και υποστήριξης

Τα κράτη επιλέγουν την πολιτική εξισορρόπησης ισχύος για δύο λόγους. Κατά πρώτον διότι θέτουν την επιβίωσή τους σε κίνδυνο σε περίπτωση που αποτύχουν να εμποδίσουν ένα κράτος να γίνει πολύ ισχυρό, και κατά δεύτερον, διότι με την ένταξη τους σε έναν αμυντικό συνασπισμό ασθενέστερων κρατών έχουν αυξημένες πιθανότητες ως νέα μέλη να αποκτήσουν μεγαλύτερη επιρροή στο πλαίσιο της συμμαχίας. Στο αντίποδα, τα κράτη επιλέγουν να προχωρήσουν στην υποστήριξη μιας υπερδύναμης είτε για λόγους επιθετικής τακτικής, είτε για λόγους αμυντικής τακτικής. Η αμυντική τακτική είναι η προσπάθεια των κρατών να αποφύγουν το ενδεχόμενο μιας επίθεσης εναντίον τους, ενώ η επιθετική τακτική είναι η ελπίδα των ασθενέστερων κρατών να επωφεληθούν των κατακτήσεων μιας νίκης που θα επέλθει με τη βοήθεια μιας υπερδύναμης²⁸.

Οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι η εξισορρόπηση ισχύος οδηγεί σε μεγαλύτερη σταθερότητα και ασφάλεια εν αντιθέσει με την υποστήριξη μιας υπερδύναμης, καθώς με αυτό το σύστημα δεν ελέγχονται επαρκώς οι μεγάλες δυνάμεις και οι επιθετικές τους τάσεις²⁹. Πιο συγκεκριμένα, με την υποστήριξη των επικίνδυνων χωρών τα απειλούμενα κράτη δεν μπαίνουν στη διαδικασία να παρεμποδίσουν την αύξηση ισχύος των μεγάλων δυνάμεων αλλά αντίθετα συμμαχούν με αυτές ούτως ώστε να εξασφαλίσουν έστω και ένα μικρό ποσοστό κερδών από τον επικείμενο πόλεμο³⁰. Όσο ασθενέστερο είναι ένα κράτος τόσο πιο πιθανό είναι να επιλέξει το δρόμο της

²⁵ Waltz, Kenneth (1979). Theory of International Politics, Addison-Wesley, σ. 118.

²⁶ Waltz, Kenneth, όπ.π., σ. 121.

²⁷ Mearsheimer, John, όπ.π., σ. 79.

²⁸ Mearsheimer, John, όπ.π., σ. 81-83.

²⁹ Waltz, Kenneth, όπ.π., σ. 21-29.

³⁰ Mearsheimer, John (2001). The Tragedy of Great Power Politics, Norton, σ. 139-161.

υποστήριξης μιας υπερδύναμης αντί της εξισορρόπησης της ισχύος της. Τουναντίον, τα ισχυρά κράτη μπορούν να μετατρέψουν μία πλευρά που ηττάται σε νικηφόρα και ως εκ τούτου είναι πιο πιθανό να επιλέξουν το δρόμο της εξισορρόπησης ισχύος. Σύμφωνα μάλιστα με τον Walt, είναι πιο πιθανό τα κράτη να εξισορροπήσουν την ισχύ τους σε περίοδο ειρήνης, ενώ αντίθετα σε περίοδο πολέμου και ιδίως όταν βρίσκονται στην πλευρά των ηττημένων είναι πιο πιθανό να προσχωρήσουν στην πλευρά των νικητών με την ελπίδα ότι θα μοιραστούν τους καρπούς της νίκης³¹.

Δημιουργία αλυσίδας κρατών - αλυσιδωτής συμμαχίας

Μία διαφορετική πτυχή της ισορροπίας ισχύος είναι η δημιουργία αλυσίδας κρατών (αλυσιδωτής συμμαχίας), όταν δηλαδή ένα κράτος εξαρτά τη δική του ασφάλεια από την ασφάλεια των κρατών - συμμάχων της³². Η δημιουργία αυτής της αλυσίδας επιτυγχάνεται όταν το κράτος θεωρεί ότι οποιαδήποτε επίθεση στον σύμμαχό της ισοδυναμεί με μια επίθεση στο ίδιο. Η δημιουργία των Συμμαχιών βασίζεται στις αρχές της ρεαλιστικής θεώρησης και των επιγόνων της, του νεορεαλισμού. Ήδη από τον 5ο αιώνα π.Χ. ο Θουκυδίδης υποστήριξε ότι οι Συμμαχίες σχηματίζονται είτε για να αποτρέψουν είτε για να οδηγήσουν σε πόλεμο για λόγους τιμής (κύρος), φόβου (απειλή) και συμφερόντων³³.

Σύμφωνα με την άποψη του George Liska, οι Συμμαχίες έχουν ως μοναδικό σκοπό την αντίδραση σε απειλή από εχθρική δύναμη³⁴. Επίσης, ο Morgenthau υποστηρίζει ότι το κράτος αντιδρά σε απειλή είτε με αύξηση της ισχύος του με ιδία μέσα, είτε προσθέτοντας στην ισχύ του την ισχύ άλλων κρατών³⁵. Η άποψη ότι η σύναψη συμμαχιών αποτελεί απόρροια της ανισοκατανομής της ισχύος, εκφράζεται από τον Waltz³⁶. Τα κράτη λειτουργώντας ορθολογικά, προκειμένου να αποκατασταθεί η ισορροπία ισχύος, συνάπτουν εξισορροπητικές συμμαχίες, προκειμένου να αναχαιτίσουν τον ισχυρό παράγοντα, ο οποίος στον κατάλληλο χρόνο θα επιδιώξει την ηγεμονία.

³¹ Waltz, Kenneth, *όπ.π.*, σ. 21.

³² Christensen, Thomas (1990). Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity, *International Organization*, σ. 138–140.

³³ Kagan, Donald (1995). *On the Origins of War and the Preservation of Peace*, Doubleday, New York, σελ 8.

³⁴ Liska, George. *Nations in Alliance*, John Hopkins Press, Baltimore. Σελ 12.

³⁵ Morgenthau, Hans and Thompson, Kenneth (1993). *Politics Among Nations*, 5th Edition, New York, McGraw Hill, σελ 197.

³⁶ Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics*, New Kenneth Waltz: *Theory of International Politics*, New York, Mac-Graw Hill, σελ 127-128.

Από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιώντας ιστορικά παραδείγματα, ο Walt υποστηρίζει ότι οι Συμμαχίες βασίζονται στις «εξισορροπητικές δράσεις κρατών ως αντίδραση σε απειλή που προβάλλεται από ένα ή περισσότερα κράτη». Αντί της δράσης προς εξισορρόπηση της ισχύος, προκρίνει την άποψη ότι η σύσταση Συμμαχίας δρα εξισορροπητικά προς μία απειλή³⁷. Συμπληρώνοντας, αναφέρει ως αιτίες σύναψης Συμμαχιών την κοινή ιδεολογία³⁸, την σύμπλευση με ισχυρό εθνοκρατικό παράγοντα³⁹ και την διείσδυση υπό την μορφή χειραγώγησης ενός κράτους στα εσωτερικά ενός άλλου⁴⁰. Ιστορικό παράδειγμα συμμαχίας αποτελεί η συσπείρωση των κρατών πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, που ουσιαστικά οδήγησε το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης σε πόλεμο για μια διαμάχη μεταξύ της Αυστροουγγαρίας και της Σερβίας. Σήμερα επιχειρείται κάτι ανάλογο στην Ανατολική Μεσόγειο με την υλοποίηση δύο δικτύων ασφαλείας από τέσσερις χώρες (Ελλάδα, Ισραήλ, Κύπρος, Αίγυπτος) με σκοπό την ανάσχεση και αντιμετώπιση όλων των παραγόντων που νέμονται την αποσταθεροποίηση, εσωτερική και εξωτερική και έχουν ως απώτερο σκοπό την ανατροπή του status quo στην περιοχή. Οι κυριότερες προκλήσεις εκπηγάζουν από τα εγγενή προβλήματα της περιοχής, όπως η κρίση στη Συρία, η μετάπτωση της Λιβύης σε «fail state» (αποτυχημένο κράτος), η ανάδυση του Ισλαμικού Κράτους (ISIS), η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας, οι εσωτερική τριγμοί και η αστάθεια σε ορισμένα από τα κράτη της περιοχής.

Όλες οι παραπάνω προκλήσεις επιδιώκεται να διαχειριστούν υπό το πλαίσιο αλυσιδωτής συνεργασίας των τεσσάρων χωρών είτε σε διμερείς ή τριμερείς μεταξύ τους σχέσεις ενεργοποιώντας τις τριγωνικές συμμαχίες της περιοχής. Ελλάδα - Κύπρος - Ισραήλ και Ελλάδα - Κύπρος - Αίγυπτος, επιχειρούν να οικοδομήσουν τις βέλτιστες συνθήκες για την πραγμάτωση μιας κοινότητας ανοχής και συνοχής και να θεσπίσουν ένα οδικό χάρτη μέσα από την κατανόηση της διαφορετικότητας, των κοινών οικονομικών συμφερόντων, του αμοιβαίου στρατηγικού σχεδιασμού που να περιλαμβάνει στη χάραξη του όλες τις παραπάνω σοβαρές προκλήσεις που απειλούν την ευαίσθητη και εύθραυστη ισορροπία της Νοτιοανατολικής μεσογείου.

³⁷ Walt, Stephen (1987). *The Origins of Alliance*, Ithaca, Cornell Press, σελ 19.

³⁸ Ibid σελ 40

³⁹ Ibid σελ 32

⁴⁰ Ibid σελ 49

Μετάθεση υποχρέωσης και η στρατηγική της αιματοχυσίας

Η εξισορρόπηση καθώς και η τακτική της μετάθεσης είναι οι βασικές στρατηγικές διατήρησης της ισορροπίας ισχύος και παρεμπόδισης της ανάδειξης μιας χώρας σε υπερδύναμη. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένα κράτη αντί να ισχυροποιηθούν προκειμένου να εξισορροπήσουν την ισχύ μιας επιθετικής δύναμης επιλέγουν να μεταθέτουν τη συγκεκριμένη υποχρέωση σε κάποιο άλλο κράτος.

Σύμφωνα με τη θεωρία υπάρχουν τέσσερα μέτρα υλοποίησης της συγκεκριμένης πολιτικής. Η πρώτη είναι η διατήρηση καλών διπλωματικών σχέσεων με τη χώρα που προβάλλει ως κίνδυνος με την ελπίδα ότι με αυτό τον τρόπο θα απαλλαγούν από τον κίνδυνο μεταφέροντας την υποχρέωση για την αντιμετώπιση της σε κάποιο άλλο κράτος. Η δεύτερη είναι η διατήρηση καλών σχέσεων τόσο με το κράτος στο οποίο εν τέλει μεταφέρουν την υποχρέωση να βρεθεί αντιμέτωπο με την υπερδύναμη ώστε να αποφύγει τη ρήξη μαζί του και παράλληλα να διατηρεί καλές σχέσεις και με την υπερδύναμη. Ο τρίτος τρόπος είναι η αύξηση της στρατιωτικής της ισχύος προκειμένου να αποθαρρύνει την υπερδύναμη από το να επιτεθεί στο ίδιο και να το «ωθήσει» να επιτεθεί στο άλλο κράτος και τέλος ο τέταρτος τρόπος είναι η διευκόλυνση της αύξησης της ισχύος του άλλου κράτους⁴¹.

Στην περίπτωση τώρα που ένα κράτος είναι εχθρός τόσο με τον επιτιθέμενο όσο και με το άλλο κράτος, μπορεί να εφαρμόσει τη στρατηγική αιματοχυσίας (bloodletting)⁴² με την οποία το κράτος προκαλεί δύο αντιπάλους να διεξάγουν έναν παρατεταμένο πόλεμο μεταξύ τους ενώ το ίδιο το κράτος παραμένει προστατευμένο ως ουδέτερο. Η συγκεκριμένη τακτική επιτρέπει στο ίδιο το κράτος να αυξάνει την ισχύ του εις βάρος των δύο αντιπάλων που μπαίνουν στη διαδικασία πολέμου. Αντιθέτως με τη στρατηγική της αιματοχυσίας το κράτος κάνει ό, τι μπορεί για να αυξήσει τη διάρκεια αλλά και το κόστος της σύγκρουσης για τις εμπλεκόμενες πλευρές. Ορισμένοι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι υπάρχει μία ισχυρή τάση των κρατών να μεταθέτουν την υποχρέωση για την αντιμετώπιση του ανερχόμενου εχθρού στους συμμάχους τους, ούτως ώστε να αφήνουν στα υπόλοιπα κράτη το βάρος της κατατρόπωσης του. Κατ' αυτό τον τρόπο θα διαφυλάσσουν το δικό τους στρατό προκειμένου αυτός να ενεργοποιηθεί στις τελευταίες κρίσιμες μάχες του πολέμου βάζοντας έτσι σε μία πιο ευνοϊκή διαπραγματευτική θέση της χώρα στη διαμόρφωση των συνθηκών ειρήνης. Χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα αποτελεί

⁴¹ Mearsheime, John, όπ.π. σ. 157.

⁴² Mearsheime, John, όπ.π. σ. 151.

η δράση του Ηνωμένου Βασιλείου στα αρχικά στάδια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Παρομοίως λοιπόν οι χώρες που μεταθέτουν την υποχρέωση της καταστροφής του αντιπάλου επιλέγουν να εισέλθουν στο τελικό στάδιο όταν και οι δύο πλευρές έχουν αποδυναμωθεί, γεγονός που τους επιτρέπει να επικρατήσουν στον μεταπολεμικό κόσμο.

Πάντως το ενδεχόμενο αποτυχίας της εν λόγω τακτικής είναι επίσης ισχυρό στις περιπτώσεις που οι χώρες στις οποίες το κράτος «μετακυλεί» την ευθύνη για την εξουδετέρωση του αντιπάλου αποτυγχάνουν να τον ελέγξουν. Αυτομάτως σε αυτή την περίπτωση το ίδιο το κράτος βρίσκεται σε «ευάλωτη» θέση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Σοβιετική Ένωση που στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κατ' ουσίαν μετέφερε το βάρος κατατρόπωσης της Ναζιστικής Γερμανίας στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία συνάπτοντας το Γερμανοσοβιετικό σύμφωνο περί μη επίθεσης (Ρίμπεντροπ-Μολότοφ). Έτσι μετά τη συντριβή της Γαλλίας οι Γερμανοί δεν είχαν κάποιο άλλο δυτικό μέτωπο ώστε να διασπάσουν τις δυνάμεις τους και αυτό τους επέτρεψε να επιστρατεύσουν όλες τις στρατιωτικές τους δυνάμεις ενάντια στη Σοβιετική Ένωση.

Αμυντικός και επιθετικός ρεαλισμός

Σύμφωνα με τον αμυντικό ρεαλισμό αν ένα κράτος αυξάνει ανησυχητικά την ισχύ του, η ισορροπία ισχύος θα επέλθει όταν τα υπόλοιπα κράτη ενδυναμώσουν τη στρατιωτική τους ισχύ και σχηματίσουν έναν αμυντικό συνασπισμό - συμμαχία⁴³. Ακριβώς αυτό θα οδηγήσει σε ένα δίλημμα ασφαλείας για την ανερχόμενη υπερδύναμη, καθώς αυτή θα κληθεί να σταθμίσει αν την συμφέρει περισσότερο να αυξήσει την ισχύ της, κάτι που θα την φέρει αντιμέτωπη με τον προαναφερθέντα κίνδυνο της συσπείρωσης των μικρότερων κρατών εναντίον της, ή αντίθετα να διατηρήσει το status quo. Στον αντίποδα, κατά τη θεωρία του επιθετικού ρεαλισμού τα κράτη που αισθάνονται ότι απειλούνται από την αύξηση της ισχύος μιας χώρας τείνουν μεν να σχηματίζουν συμμαχίες προκειμένου να την αντιμετωπίσουν, ωστόσο αυτή η τακτική παραμένει αναποτελεσματική προσφέροντας ανάλογες ευκαιρίες στην επιθετική δύναμη.

Περαιτέρω, ο επιθετικός ρεαλισμός πρεσβεύει ότι τα εσωτερικά μέτρα εξισορρόπησης, όπως η αύξηση των αμυντικών δαπανών και η εφαρμογή

⁴³ Mearsheimer, John (2010). Structural Realism στο International Relations Theories, Oxford University Press, 2010, σ. 161.

στρατολόγησης, είναι αποτελεσματικά μόνο σε μικρό βαθμό, καθώς συνήθως υπάρχουν σημαντικά όρια ως προς τα μέσα που μπορεί να επιστρατεύσει ένα απειλούμενο κράτος έναντι ενός επιτιθέμενου. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο επιθετικός ρεαλισμός υποστηρίζει ότι τα κράτη επιδιώκουν πάντα να μεγιστοποιήσουν τη δύναμή τους, τα κράτη ως επί το πλείστον επιλέγουν συνήθως τις μεθόδους εσωτερικής εξισορρόπησης⁴⁴.

Η ισορροπία της απειλής

Πολύ ενδιαφέρουσα πτυχή, ειδικότερη μορφή της ισορροπίας ισχύος είναι και η ισορροπία απειλής η οποία αναπτύχθηκε αρχικά από τον Stephen Walt το 1985 σε μία προσπάθεια του να εξηγήσει για ποιο λόγο η εξισορρόπηση ισχύος έναντι μιας ανερχόμενης δύναμης δεν υπήρξε πάντοτε αποτελεσματική. Πιο συγκεκριμένα, εν αντιθέσει με την παραδοσιακή θεωρία της ισορροπίας ισχύος, ο Walt υποστήριξε ότι τα κράτη εξισορροπούν έναντι απειλών και όχι απλώς έναντι της ισχύος των υπολοίπων κρατών⁴⁵. Υποστήριξε δηλαδή ότι η κλασική θεωρία της ισορροπίας ισχύος είναι ατελής.

Η ισχύς είναι ένας από τους πολλούς παράγοντες που επηρεάζουν την τάση εξισορρόπησης⁴⁶. Η θεωρία αναγνωρίζει ότι η εξουσία είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας στο επίπεδο απειλής που θέτει ένα κράτος, καθώς και ότι περιλαμβάνει επίσης τη γεωγραφική εγγύτητα, τις επιθετικές ικανότητες αλλά και τις πραγματικές προθέσεις της άλλης χώρας. Επομένως, η ισορροπία της απειλής ως πιο πρόσφατη και ολοκληρωμένη θεωρία έρχεται να εμπλουτίσει την κλασική θεωρία της ισορροπίας ισχύος, τονίζοντας ότι αυτή δεν υφίσταται μόνο σε περιόδους πολέμων αλλά και σε περιόδους ειρήνης, αλλά και υπογραμμίζοντας τη συνετή φύση της.

Διλήμματα ασφαλείας⁴⁷

Η θεωρία του διλήμματος ασφαλείας στις Διεθνείς Σχέσεις περιγράφει την κατάσταση κατά την οποία σε ένα άναρχο σύστημα⁴⁸ οι ενέργειες ενός κράτους που αποβλέπουν στην αύξηση της εθνικής του ασφάλειας, όπως επί παραδείγματι η αύξηση της στρατιωτικής του ισχύος, οι πυρηνικές δοκιμές και η σύναψη αμυντικών

⁴⁴ Mearsheimer, John (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, σ. 131.

⁴⁵ Waltz, Kenneth, *όπ.π.*, σ. 5.

⁴⁶ Walt, Stephen (2002). *Keeping the World Off Balance: Self Restraint and US Foreign Policy*, Cornell University Press, 2002, σ. 134.

⁴⁷ Ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον John Herz το 1951 στο βιβλίο «Πολιτικός ρεαλισμός και Πολιτικός ιδεαλισμός».

⁴⁸ Herz H. John (1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, σ. 157–180.

συμμαχιών μπορούν να οδηγήσουν τα άλλα κράτη στη λήψη παρόμοιων μέτρων, καθώς και στη δημιουργία τεταμένου κλίματος και συγκρούσεων ακόμη και όταν καμία πλευρά δεν επιθυμεί κάτι τέτοιο⁴⁹. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Herz το δίλημμα ασφαλείας είναι η δομική έννοια κατά την οποία οι προσπάθειες ενός κράτους να αυξήσει την ασφάλεια του, ανεξάρτητα από τις πραγματικές του προθέσεις, τείνουν να οδηγούν στην αύξηση της ανασφάλειας για τα υπόλοιπα κράτη, διότι το καθένα από αυτά ερμηνεύει αυτές τις προσπάθειες ως εν δυνάμει απειλή εναντίον του.

Συχνά ως ιστορικό τεκμήριο του διλήμματος ασφαλείας προβάλλεται η έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ειδικότερα, οι θεωρητικοί του διλήμματος ασφαλείας υποστηρίζουν ότι οι μεγάλες Ευρωπαϊκές δυνάμεις αισθάνθηκαν υποχρεωμένες να πάρουν μέρος στον πόλεμο λόγω της ανασφάλειας που τους προκάλεσαν οι συμμαχίες των γειτόνων τους, παρά το γεγονός ότι οι ίδιες δεν ήθελαν να συμμετάσχουν σε αυτόν. Επιπροσθέτως, ο φόβος της Γερμανίας ότι θα άνοιγε ταυτόχρονα δύο μέτωπα την οδήγησε στην εκπόνηση του περίφημου σχεδίου «Schlieffen»⁵⁰. Η έναρξη της γερμανικής κινητοποίησης, με τη σειρά της, άσκησε πίεση στα υπόλοιπα κράτη να αρχίσουν να κινητοποιούνται για το ενδεχόμενο ενός πολέμου. Πάντως, αρκετοί μελετητές αμφισβητούν αυτή την ερμηνεία της προέλευσης του πολέμου, υποστηρίζοντας ότι ορισμένα από τα εμπλεκόμενα κράτη ήθελαν και επεδίωξαν πράγματι τη σύγκρουση.

Το δίλημμα ασφαλείας είναι μία ιδιαίτερως δημοφιλής θεωρία των διεθνών σχέσεων η οποία αντιμετωπίζει τον πόλεμο ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της επικοινωνίας μεταξύ των κρατών. Περαιτέρω, το δίλημμα ασφαλείας σχετίζεται άμεσα με άλλες θεωρίες και «δόγματα» των διεθνών σχέσεων που ανήκουν στη θεματική της διεθνούς ασφάλειας όπως θα έχουμε τη δυνατότητα να δούμε στα κάτωθι υποκεφάλαια.

Συσχέτιση του διλήμματος ασφαλείας με τον αμυντικό και επιθετικό ρεαλισμό. Το δίλημμα ασφαλείας είναι θεμελιώδες για τον αμυντικό ρεαλισμό. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Kenneth Waltz, ακριβώς λόγω της προαναφερθείσας άναρχης φύσης του διεθνούς συστήματος ο κυριότερος σκοπός του εκάστοτε κράτους

⁴⁹ Jervis, R. (1978). Cooperation under the Security Dilemma», World Politics τεύχος 30, σ. 167–174 καθώς και του ίδιου, Perception and Misperception in International Politics, Princeton University Press, σ. 58–113.

⁵⁰ Το «Schlieffen-Plan» ήταν στρατηγικό πολεμικό σχέδιο του Γενικού Επιτελείου της Γερμανίας. Περιεχόμενο του σχεδίου ήταν η διεξαγωγή μάχης δύο μετώπων, εναντίον της Γαλλίας και της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένων όλων των πιθανών συγκυριών, με σκοπό την νίκη της Γερμανίας. Το σχέδιο τέθηκε σε εφαρμογή στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο χωρίς όμως να φέρει τα ποθητά αποτελέσματα.

είναι η επιβίωση του. Τα κράτη δεν εμπιστεύονται τις προθέσεις των άλλων κρατών και κατά συνέπεια προσπαθούν πάντοτε να μεγιστοποιήσουν τη δική τους ασφάλεια, κάτι το οποίο αναπόφευκτα οδηγεί στο δίλημμα ασφαλείας⁵¹. Η θεωρία του αμυντικού ρεαλισμού για την υπεράσπιση είναι μια δυνητική θεωρία που εξηγεί το επίπεδο απειλής που απορρέει από το δίλημμα ασφαλείας⁵².

Ο αμυντικός ρεαλισμός αντιμετωπίζει την επιτυχία των Ηνωμένων Πολιτειών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ως αποτέλεσμα της αμυντικής προσέγγισης των ΗΠΑ, υποστηρίζοντας ότι σε περίπτωση που οι Ηνωμένες Πολιτείες κρατούσαν μια επιθετική στάση, τότε δεν θα ήταν ασφαλείς⁵³. Το συμπέρασμα λοιπόν της θεωρίας του αμυντικού ρεαλισμού είναι ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα κράτη μπορούν να βρουν διέξοδο από το δίλημμα ασφαλείας που αντιμετωπίζουν. Ο επιθετικός ρεαλισμός και ο αμυντικός ρεαλισμός είναι παραλλαγές του δομικού ρεαλισμού. Μοιράζονται τις βασικές πεποιθήσεις της επιβίωσης, του κρατισμού, της αυτοβοήθειας και της αναρχίας του διεθνούς συστήματος. Ωστόσο, σε αντίθεση με τον αμυντικό ρεαλισμό, ο επιθετικός ρεαλισμός θεωρεί τα κράτη ως επιθετικά που επιδιώκουν τη συνεχή αύξηση της ισχύος τους και όχι σαν αμυντικά που πρωταρχικός τους στόχος είναι η αύξηση της εθνικής τους ασφάλειας. Όπως άλλωστε υποστηρίζει ο John Mearsheimer, «η αβεβαιότητα σχετικά με τις προθέσεις των άλλων κρατών είναι αναπόφευκτη, πράγμα που σημαίνει ότι τα κράτη δεν μπορούν ποτέ να είναι σίγουρα ότι τα άλλα κράτη δεν έχουν επιθετικές βλέψεις⁵⁴». Με την πεποίθηση ότι το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από την αναρχία και ότι κάθε κράτος επιδιώκει ανεξάρτητα την επιβίωσή του, ο Waltz υποστηρίζει ότι τα ασθενέστερα κράτη προσπαθούν να βρουν ισορροπία με τους αντιπάλους τους και να σχηματίζουν συμμαχίες με τα ισχυρότερα κράτη για να εξασφαλίσουν ασφάλεια έναντι της επιθετικής δράσης ενός εχθρικού κράτους.

Από την άλλη πλευρά, ο Mearsheimer και άλλοι επιθετικοί ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι η αναρχία ενθαρρύνει όλα τα κράτη να αυξάνουν πάντα τη δική τους εξουσία γιατί ένα κράτος δεν μπορεί ποτέ να είναι σίγουρο για τις προθέσεις των

⁵¹ Baylis, J. (2005). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press.

⁵² Lynn-Jones, S.M.(1995). *Offense-Defense Theory and Its Critics*, *Security Studies* τεύχος 4, σ. 660–691.

⁵³ Walt, S.M.(1998). *International Relations: One World, Many Theories*, *Foreign Policy* τεύχος 110, σ. 29–32.

⁵⁴ Mearsheimer, J. J.(2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton, κυρίως το δεύτερο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Anarchy and the Struggle for Power».

άλλων κρατών. Με άλλα λόγια δηλαδή, ο αμυντικός ρεαλισμός υποστηρίζει ότι η ασφάλεια μπορεί να εξισορροπηθεί σε ορισμένες περιπτώσεις και ότι το δίλημμα ασφαλείας είναι αδύνατο. Αντιθέτως, οι επιθετικοί ρεαλιστές διαφωνούν, υποστηρίζοντας ότι εάν τα κράτη μπορούν να κερδίσουν πλεονέκτημα έναντι άλλων κρατών, τότε θα το κάνουν. Επομένως, δεδομένου ότι τα κράτη θέλουν να μεγιστοποιήσουν τη δύναμή τους σε αυτό το αναρχικό σύστημα και επειδή τα κράτη δεν μπορούν να εμπιστευτούν το ένα το άλλο, το δίλημμα ασφαλείας είναι αναπόφευκτο.

Θεωρία υπεράσπισης– άμυνας. Όταν η επιθετική και αμυντική συμπεριφορά δεν διακρίνεται αλλά το αδίκημα έχει ένα πλεονέκτημα, το δίλημμα ασφαλείας είναι πολύ έντονο και το περιβάλλον είναι διπλά επικίνδυνο. Οι καταστάσεις status quo θα συμπεριφέρονται με επιθετικό τρόπο και θα προκύψει η πιθανότητα μιας κούρσας εξοπλισμών. Οι πιθανότητες συνεργασίας μεταξύ των κρατών είναι ιδιαιτέρως χαμηλές σε αυτή την περίπτωση. Όπου η επιθετική και αμυντική συμπεριφορά δεν διακρίνεται αλλά η άμυνα έχει ένα πλεονέκτημα, το δίλημμα ασφαλείας είναι «έντονο» στην εξήγηση της συμπεριφοράς των κρατών αλλά όχι τόσο έντονο όσο στην πρώτη περίπτωση. Σε μια τέτοια κατάσταση, ένα κράτος μπορεί να είναι σε θέση να αυξήσει την ασφάλειά του χωρίς να αποτελεί απειλή για άλλα κράτη και χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια άλλων κρατών.

Όπου η επιθετική και αμυντική συμπεριφορά είναι διακριτή, αλλά το αδίκημα έχει ένα πλεονέκτημα, το δίλημμα ασφαλείας είναι μετρίως έντονο, αλλά ανακύπτουν θέματα ασφαλείας. Το περιβάλλον είναι ασφαλές, αλλά η προσβλητική συμπεριφορά έχει ένα πλεονέκτημα που μπορεί να οδηγήσει σε επιθετικότητα σε κάποια μελλοντική περίπτωση. Όπου η επιθετική και αμυντική συμπεριφορά διακρίνεται και η άμυνα έχει πλεονέκτημα, το δίλημμα ασφαλείας έχει ελάχιστη ή και καθόλου ένταση και το περιβάλλον είναι διπλά ασφαλές. Δεδομένου ότι υπάρχει μικρός κίνδυνος προσβολής από άλλα κράτη, ένα κράτος θα είναι σε θέση να δαπανήσει μέρος του αμυντικού του προϋπολογισμού και άλλων πόρων για τη χρήσιμη ανάπτυξη του.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Robert Jervis, οι τεχνικές δυνατότητες ενός κράτους και η γεωγραφική του θέση αποτελούν δύο βασικούς παράγοντες για να αποφασιστεί εάν η επιθετική ή αμυντική δράση είναι επωφελής. Υποστηρίζει ότι σε στρατηγικό επίπεδο, οι τεχνικοί και γεωγραφικοί παράγοντες είναι ευνοϊκότεροι για

τον αμυντικό. Για παράδειγμα, τον 19ο αιώνα η κατασκευή σιδηροδρόμων και οδών άλλαξε ταχέως τη σύνθεση των δυνατοτήτων των κρατών να επιτεθούν ή να αμυνθούν από άλλα κράτη. Έτσι, οι προσπάθειες στις διπλωματικές σχέσεις και στις μυστικές υπηρεσίες εστιάστηκαν ειδικά σε αυτό το θέμα.

Ο «προληπτικός πόλεμος» μπορεί να λάβει χώρα καθώς ένα κράτος μπορεί να αποφασίσει να επιτεθεί πρώτα όταν αντιληφθεί ότι η ισορροπία δύναμης μετατοπίζεται προς την άλλη πλευρά δημιουργώντας ένα πλεονέκτημα στην επίθεση νωρίτερα και όχι αργότερα, καθώς οι συνθήκες ενδέχεται να μην είναι τόσο ευνοϊκές στο μέλλον όπως στο παρόν. Ο προληπτικός πόλεμος μπορεί να λάβει χώρα καθώς ένα κράτος μπορεί να αποφασίσει να επιτεθεί σε άλλο κράτος πρώτα για να εμποδίσει το άλλο κράτος να επιτεθεί ή να παρεμποδίσει την επίθεση του άλλου κράτους επειδή φοβάται ότι το άλλο κράτος προετοιμάζεται να επιτεθεί.

Ανταγωνισμός εξοπλισμού. Σύμφωνα με τον Robert Jervis, δεδομένου ότι ο κόσμος είναι άναρχος, ένα κράτος μπορεί, για αμυντικούς σκοπούς, να οικοδομήσει τη στρατιωτική του ικανότητα. Ωστόσο, δεδομένου ότι τα κράτη δεν γνωρίζουν τις προθέσεις του άλλου, άλλα κράτη θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν μια αμυντική συσσώρευση ως απειλητική. Σε μια τέτοια κατάσταση, ένας ανταγωνισμός εξοπλισμού μπορεί να λάβει χώρα. Ο Robert Jervis χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τη Γερμανίας και τη Βρετανίας πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. «Μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς αυτής της περιόδου ήταν το προϊόν τεχνολογίας και πεποιθήσεων που αύξησαν το δίλημμα ασφαλείας». Ο ανταγωνισμός για την κατασκευή πυρηνικών όπλων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου είναι γνωστό παράδειγμα ενός ανταγωνισμού εξοπλισμού.

Κριτική έναντι του διλήμματος ασφαλείας. Σύμφωνα με τον Alexander Wendt, κύριο εκπρόσωπο του κονστρουκτιβισμού⁵⁵ τα «διλήμματα ασφαλείας δεν προκαλούνται από το άναρχο διεθνές σύστημα ή τη φύση», αλλά μάλλον είναι μια «κοινωνική κατασκευή που αποτελείται από διεπιστημονικές αντιλήψεις, στις οποίες τα κράτη είναι τόσο δυσαρεστημένα, ώστε να κάνουν τις χειρότερες υποθέσεις σχετικά με τις προθέσεις του άλλου».

⁵⁵ Wendt, A.(1994). Collective Identity Formation and the International State, American Political Science Review, σ. 88, 385.

Περαιτέρω, ο Charles Glaser⁵⁶ ισχυρίζεται ότι ο Alexander Wendt χρησιμοποίησε εσφαλμένα το δίλημμα ασφαλείας. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο Wendt χρησιμοποιεί το δίλημμα ασφαλείας για να περιγράψει το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των κρατών, ενώ ο Jervis και η λογοτεχνία που δημιουργήσε χρησιμοποιούν το δίλημμα ασφαλείας για να αναφερθούν σε μια κατάσταση που δημιουργείται από τις υλικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν κράτη, όπως η γεωγραφία και η επικρατούσα τεχνολογία.

Σύμφωνα με τον Wendt, το δίλημμα ασφαλείας είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ενός κράτους με ένα άλλο, ένα κράτος μπορεί να υιοθετήσει πολιτικές που αποτρέπουν το δίλημμα ασφαλείας. Επιπροσθέτως, ο Glaser κατηγορεί τον Wendt ότι "υπερβάλλει στο βαθμό στον οποίο ο διαρθρωτικός ρεαλισμός απαιτεί ανταγωνιστικές πολιτικές και κατά συνέπεια οδηγεί σε διλήμματα ασφαλείας. Ο Glaser υποστηρίζει ότι αν και οι επιθετικοί ρεαλιστές υποθέτουν ότι σε ένα διεθνές σύστημα ένα κράτος πρέπει να ανταγωνιστεί για εξουσία, το δίλημμα ασφαλείας είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται κυρίως από αμυντικούς ρεαλιστές και σύμφωνα με τους αμυντικούς ρεαλιστές είναι ωφέλιμο για τα έθνη να συνεργάζονται κάτω από ορισμένες συνθήκες.

Δεδομένου ότι τα όπλα επίθεσης και άμυνας είναι τα ίδια, δεν είναι εύκολο να διαγνωστεί ποια είναι η πραγματική πρόθεση ενός κράτους. Ως εκ τούτου, οι επικριτές αμφισβήτησαν κατά πόσο το ισοζύγιο επίθεσης-άμυνας μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μεταβλητή στην εξήγηση των διεθνών συγκρούσεων. Σύμφωνα με τον Glaser, οι επικρίσεις για την ισορροπία παράβασης-άμυνας βασίζονται σε δύο παρανοήσεις. Πρώτον, η ομοιότητα ή η διαφορά των επιθετικών όπλων σε σύγκριση με τα αμυντικά όπλα δεν επηρεάζει την ίδια την ισορροπία άμυνας-επίθεσης. Τουναντίον, η θεωρία της υπεράσπισης προϋποθέτει ότι και τα δύο μέρη θα χρησιμοποιήσουν εκείνα τα όπλα που ταιριάζουν στη στρατηγική και τους στόχους τους.

Συμπεράσματα

Παρά τη φαινομενική τους ομοιότητα οι δύο εξετασθείσες θεωρίες αναφέρονται σε κάτι τελείως διαφορετικό. Από τη μία πλευρά, η θεωρία της ισορροπίας ισχύος αναφέρεται στην ανάγκη η ισχύς να είναι κατά τέτοιο τρόπο κατανομημένη, ούτως ώστε κανένα κράτος να μην αποκτά τόσο μεγάλη δύναμη που να του επιτρέπει να

⁵⁶ Glaser, Ch. The Security Dilemma Revisited, World Politics, τομ.1, τευχ. 50, σ. 171.

επιβληθεί επί των άλλων. Στον αντίποδα, το δίλημμα ασφαλείας αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία η λήψη «προληπτικών μέτρων» που αποβλέπουν στη «θωράκιση» της ασφάλειας ενός κράτους μπορούν να εκληφθούν από ένα άλλο κράτος ως εν δυνάμει απειλή που πρέπει να αποσοβηθεί με οποιοδήποτε τρόπο.

Αναμφισβήτητα, η θεμελιακή αφετηρία και των δύο θεωριών είναι η ίδια: η άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος σε συνδυασμό με το πρωταρχικό μέλημα των κρατών για διασφάλιση της επιβίωσης τους. Σημαντική προσθήκη στην κλασική θεωρία της ισορροπίας ισχύος αποτέλεσε αναμφίβολα η θεωρία της ισορροπίας της απειλής, η οποία προσέθεσε μία πιο ενδιαφέρουσα διάσταση, εγγύτερη στην τωρινή πραγματικότητα. Μέσω αυτής κατέστη σαφής ο υποκειμενικός ρόλος των θεωριών, δηλαδή ότι η έννοια της απειλής και γενικότερα του φόβου συναρτάται με το τι το ίδιο το κράτος προσλαμβάνει με υποκειμενικά κριτήρια ως απειλή και φόβο.

Κεφάλαιο τρίτο

Η Ελληνοτουρκική υψηλή στρατηγική

Γενικά περί στρατηγικού δόγματος

Ο Θουκυδίδης με την παρακάτω φράση του, εκτός του ότι προσδιόρισε με απλό και σαφή τρόπο τα ζητήματα ασφάλειας που αντιμετωπίζουν τα κράτη σε ένα διεθνές σύστημα, έθεσε και τις βάσεις για την αποτύπωση των στόχων ενός κυρίαρχου κράτους κατά τον σχεδιασμό του στρατηγικού του δόγματος. «Είναι αξίωμα γενικά παραδεγμένο, πως κανένα κράτος δεν μπορεί να κρατηθεί ελεύθερο αν δεν είναι στον ίδιο βαθμό ισχυρό με τα γειτονικά του κράτη.»

Το στρατηγικό δόγμα ενός κράτους αποτελεί έκφραση των προσπαθειών του να παράγει ασφάλεια για τον εαυτό του, δεν είναι το ίδιο στο πέρασμα του χρόνου και μεταβάλλεται σύμφωνα με τις εξελίξεις στο διεθνές σύστημα και στο υποσύστημα κρατών στο οποίο αυτό βρίσκεται αλλά και, στο βαθμό που αυτές οι αλλαγές επηρεάζουν τα επίπεδα και την μορφή των απειλών για την εθνική κυριαρχία του κράτους που το συντάσσει. Κατά συνέπεια, το στρατηγικό δόγμα μιας χώρας αλλάζει στο πέρασμα των χρόνων προσπαθώντας να προσαρμοστεί στις αλλαγές του διεθνούς συστήματος και των νέων συσχετισμών ισχύος που αναδεικνύονται. Χωρίς τον προσδιορισμό των στόχων του κράτους για την διαφύλαξη της εθνικής του ασφάλειας, δεν μπορεί να ασκηθεί μια αξιόπιστη εθνική πολιτική ασφάλειας και δεν μπορεί να υπάρξει συνέχεια στις προσπάθειες της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας στο πέρασμα του χρόνου. Το στρατηγικό δόγμα μετατρέπει αυτούς τους γενικούς στόχους σε μια σειρά από κανόνες, διαδικασίες και πρακτικές οι οποίες συνδέονται και αλληλοσυμπληρώνονται ώστε να σχηματίσουν την εθνική στρατηγική του κράτους στον τομέα της ασφάλειας του.

Ένα στρατηγικό δόγμα μπορεί να είναι επιθετικό, αμυντικό ή αποτρεπτικό⁵⁷. Το Επιθετικό στρατηγικό δόγμα έχει σαν στόχο να αποπλίσσει τον αντίπαλο και να καταστρέψει την ικανότητα του να παράγει στρατιωτική ισχύ, ενώ το Αμυντικό επιδιώκει να μην επιτρέψει στον αντίπαλο να πετύχει τους στόχους του εις βάρος του κράτους που το υιοθετεί. Το δόγμα της Αποτροπής επιδιώκει να καταστήσει σαφές στον αντίπαλο του ότι σε περίπτωση που επιχειρήσει κάποια επιθετική ενέργεια, θα

⁵⁷ Posen, R. Barry (1984). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, (New York: Cornell University Press) σ. 14.

υποστεί ένα πλήγμα τέτοιου μεγέθους, όπου το κόστος που προέρχεται από αυτό υπερκεράζει τα όποια οφέλη ελπίζει να αποκομίσει από αυτή του την κίνηση.

Διεθνή πρότυπα υψηλής στρατηγικής

Για την υψηλή στρατηγική καθοριστικό ρόλο παίζει το στοιχείο του ανταγωνισμού σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα όπου οι δρώντες (κράτη) προσπαθούν πρωτίστως και με κάθε τρόπο να αποφύγουν την πιθανή ήττα στον πόλεμο και τις συνέπειες που το γεγονός αυτό συνεπάγεται για την επιβίωση τους και τα ζωτικά συμφέροντα τους. Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη ακολουθούν διαχρονικά τα παρακάτω τέσσερα πρότυπα στρατηγικών⁵⁸:

Στρατηγική της στρατιωτική ανάσχεση –επέκταση. Η στρατηγική αυτή συνίσταται στη χρήση της ισχύος του κράτους είτε για να αμυνθεί (ανάσχεση), είτε για να επιβληθεί σε αυτούς που το απειλούν ή ακόμα και να προχωρήσει σε ένα επιθετικό πόλεμο.

Στρατηγική των συμμαχιών. Ένα κράτος συμμαχεί με αλλά είτε για την αντιμετώπιση μιας απειλής είτε λόγω της ύπαρξης άλλων κοινών συμφερόντων. Οι συμμαχίες συγκεντρώνουν πόρους και ισχύ για την προώθηση κοινών σκοπών στα πλαίσια ενός διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο των συμμαχιών περιορίζεται η αυτονομία δράσης των συμμετεχόντων κρατών σε ένα βαθμό ενώ είναι ευάλωτες αφού το κάθε κράτος έχει συμφέρον να μεγιστοποιεί τα οφέλη από τις συμμαχίες και να ελαχιστοποιεί το κόστος που οι συμμαχίες συνεπάγονται.

Στρατηγική των εξισορροπήσεων. Εξουδετέρωση απειλών μέσω ισορροπιών μεταξύ άλλων μονάδων του συστήματος ώστε να μην μπορεί ο αντίπαλος να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του εναντίον μας. Οι συμμετέχοντες δεν περιορίζονται από ελευθερία δράσης όπως στις συμμαχίες ενώ δεν επωμίζονται και το κόστος που απορρέει από την συμμετοχή σε συμμαχίες. Οι εξισορροπήσεις θα μπορούσαν να αποβούν ιδιαίτερα επωφελείς εάν τα κράτη προσαρμόζονται γρήγορα και ευέλικτα στους εκάστοτε συσχετισμούς ισχύος. Μειονέκτημα της συγκεκριμένης στρατηγικής αποτελεί ο μεγάλος βαθμός αβεβαιότητας που εμπεριέχει.

⁵⁸ Παπασωτηρίου, Χ.(2000). Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} -11^{ος} αιώνας, Αθήνα, σελ 22-29.

Στρατηγική του κατευνασμού. Προσπάθεια άμβλυνσης της απειλής μέσω παραχωρήσεων μονομερών ή αμοιβαίων με στόχο είτε τον πρόσκαιρο κατευνασμό μιας δευτερεύουσας απειλής για την συγκέντρωση των προσπαθειών στην κύρια απειλή είτε σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο την υπέρβαση της αντιπαλότητας. Το πλεονέκτημα εφόσον η στρατηγική αυτή επιτευχθεί είναι η μείωση του συγκρουσιακού στοιχείου στις εξωτερικές σχέσεις ενός κράτους. Ωστόσο μπορεί εύκολα να εκληφθεί ως ένδειξη αδυναμίας και να ωθήσει τον αντίπαλο να αυξήσει τις απαιτήσεις του.

Η αποτροπή στις διεθνείς σχέσεις

Η έννοια της αποτροπής ορίζεται ως «η διατήρηση του status quo με την απειλή χρήσης βίας»⁵⁹. Στον πυρήνα της βρίσκεται η έννοια του σχετικού κόστους, σύμφωνα με την οποία η αποτροπή πρέπει να επιφυλάσσει στον αντίπαλο μεγαλύτερο κόστος απ' ότι όφελος σε περίπτωση που επιχειρηθεί η αλλαγή του status quo. Θεμελιώδες στοιχείο της έννοιας της αποτροπής είναι η αξιοπιστία, αφού προκειμένου να καταστεί μια αποτρεπτική απειλή αξιόπιστη, ο αντίπαλος θα πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχουν τόσο τα απαραίτητα μέσα όσο και η θέληση να χρησιμοποιηθούν.

Διακρίνονται τρεις μορφές αποτροπής. Η πρώτη αφορά την «αποτροπή μέσω παρουσίας», η οποία επιδιώκεται μέσω της διατήρησης συμβολικών δυνάμεων στον προς υπεράσπιση χώρο. Η δεύτερη αφορά την «αποτροπή μέσω άμυνας», η υλοποίηση της οποίας προϋποθέτει την ανάπτυξη και διατήρηση αξιόπιστων και ισχυρών αμυντικών ερεισμάτων, ενισχύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την αποτρεπτική στρατηγική εν συνόλω. Σε αυτή την κατηγορία υπάγεται και η αποτροπή «μέσω άρνησης της επιτυχίας του αντιπάλου», με την άρνηση να στοχεύει στην παρεμπόδιση του αντιπάλου να καρπωθεί τα οφέλη ενδεχόμενης επιτυχίας. Η τρίτη σχετίζεται με την «αποτροπή μέσω αντιποίνων», η οποία επιδιώκεται μέσω της απειλής αντίδρασης σε διαφορετικό χώρο ή χρόνο, ή ακόμη και με διαφορετικό τρόπο, σε σχέση με τα προς αποτροπή εχθρικά πλήγματα.

Η Ελληνική εθνική στρατηγική στην άμυνα και ασφάλεια

Το στρατηγικό δόγμα της Ελλάδας. Το δόγμα της χώρας μας ήταν ανέκαθεν Αμυντικό το οποίο από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά την τουρκική εισβολή

⁵⁹ Κολιόπουλος, Κ. (2008). Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα, Ποιότητα, σελ 21-24.

στην Κύπρο μετατοπίστηκε από την «εξωτερική εξισορρόπηση»⁶⁰ προς την Αποτροπή των αντιπάλων της και συγκεκριμένα της Τουρκίας. Οι επιπτώσεις για την Ελλάδα από την στρατιωτική εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 ήταν μεγάλες και οδήγησαν σε στροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αλλά και της διατύπωσης του αμυντικού δόγματος της χώρας. Έτσι ως πρωταρχική απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας προσδιορίστηκε ο κίνδυνος εξ' ανατολών με την εκδηλωμένη επεκτατική και επιθετική πολιτικής της Τουρκίας.

Το αμυντικό δόγμα της χώρας προσαρμόστηκε ανάλογα και στράφηκε σε περισσότερο ορθολογικές στοχεύσεις καθώς από την «εξωτερική εξισορρόπηση» στράφηκε πλέον ξεκάθαρα στην στρατηγική «εσωτερική εξισορρόπησης» με σκοπό να παράξει αποτροπή έναντι της Τουρκικής απειλής. Παράλληλα ενισχύθηκε η πεποίθηση στον πολιτικό κόσμο της χώρας ότι η οποιαδήποτε εθνική στρατηγική ασφάλειας της Ελλάδας θα έπρεπε να περιλαμβάνει και την Κύπρο. Έτσι διατυπώθηκαν δύο βασικοί πυλώνες της εθνικής στρατηγικής που περιελάμβαναν ο πρώτος την περίπτωση νέας παραβίασης της εδαφικής κυριαρχίας της Κύπρου και ο δεύτερος την περίπτωση απόπειρας εκμετάλλευσης της Ελληνικής υφαλοκρηπίδας, δύο στοιχεία που διατηρούνται μέχρι και σήμερα. Το αμυντικό δόγμα της Ελλάδας διαμορφώθηκε κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις και εστιάστηκε στην ικανότητα της χώρας να εγείρει μια αξιόπιστη αποτροπή έναντι της Τουρκίας και των όποιων επεκτατικών της βλέψεων έναντι της Ελλάδας περιλαμβανομένης και της Κύπρου.

Τα μέσα που χρησιμοποίησε η χώρα για την εφαρμογή του αμυντικού της δόγματος ήταν η στρατιωτική και διπλωματική εξισορρόπηση, η ετοιμότητα διαπραγματεύσεων όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου και η διαχείριση της κατανομής ισχύος στο υποσύστημα που ανήκει η χώρα. Όσον αφορά την στρατιωτική εξισορρόπηση, ήταν δεδομένο από την αρχή ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί την Τουρκία σε ποσοτικό επίπεδο και απόλυτα νούμερα, οπότε η στρατηγική της χώρας εστιάστηκε στη ποιοτική βελτίωση των ενόπλων δυνάμεων της. Αυτό συντελέστηκε με επιτυχία μέσω της ενίσχυσης του ναυτικού και της αεροπορίας αλλά και της αύξησης της συνεργασία και διακλαδικότητας μεταξύ των τριών κλάδων των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Το

⁶⁰ Η εσωτερική εξισορρόπηση επιτυγχάνεται με την αύξηση της εσωτερικής ισχύος του κράτους μέσω εξοπλισμών, βελτίωση υποδομών, της οικονομίας κτλ, ενώ η εξωτερική επιτυγχάνεται με δημιουργία σχέσεων αλληλεξάρτησης, συμμαχιών, συνεργασιών κτλ.

οπλοστάσιο της χώρας εκσυγχρονίστηκε και η ετοιμότητα των ενόπλων δυνάμεων αυξήθηκε σημαντικά όπως αποδείχθηκε και στις κρίσεις που συντελέστηκαν.

Η διπλωματική εξισορρόπηση πέρασε μέσα από την στόχευση της Ελλάδας στα οφέλη που θα μπορούσε να αποκομίσει για την εθνική της ασφάλεια μέσω της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και την προώθηση της ιδέας για συμμετοχή και της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η διπλωματική στόχευση δεν ήταν επιτυχής καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση έκανε από σχετικά νωρίς κατανοητό στην Ελλάδα ότι δεν είχε τη βούληση αλλά ούτε και τα μέσα για να προσφέρει αυτό που η Ελλάδα ζητούσε σε όρους εθνικής ασφάλειας.

Τα γεγονότα που διαμόρφωσαν το Ελληνικό αμυντικό δόγμα⁶¹. Τα σημαντικότερα σημεία που οδήγησαν στη διαμόρφωση αλλά και τις προσαρμογές του Ελληνικού αμυντικού δόγματος ήταν:

1974: Η εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο. Μετά την συγκεκριμένη εξέλιξη το ελληνικό στρατηγικό δόγμα μετακινήθηκε προς την αποτροπή της Τουρκίας και εκφράστηκε με τη διατύπωση της απειλής για πόλεμο σε περίπτωση νέας τουρκικής επέμβασης στην Κύπρο.

1976: Η κρίση του «Hora». Το τουρκικό ερευνητικό σκάφος «Hora» απέπλευσε για το Αιγαίο Πέλαγος για σεισμικές έρευνες που αφορούν υποθαλάσσια κοιτάσματα πετρελαίου σε ζώνες που ανήκουν στην υφαλοκρηπίδα των ελληνικών νησιών. Στη συγκεκριμένη εξέλιξη η τότε ελληνική κυβέρνηση αντέδρασε μόνο με διπλωματικά μέσα, επηρέασε όμως την ελληνική στρατηγική, διότι διατύπωσε για πρώτη φορά την απειλή για πολεμική σύγκρουση σε περίπτωση παραβίασης της ελληνικής υφαλοκρηπίδας.

1987: Η κρίση του «Sismik». Το ίδιο τουρκικό ερευνητικό σκάφος με την ονομασία «MTA Sismik I» αποπλέει και πάλι στο Αιγαίο για σεισμικές έρευνες σε ζώνες του Αιγαίου που ανήκουν στην υφαλοκρηπίδα των ελληνικών νησιών με συνοδεία τουρκικών πολεμικών σκαφών. Η ελληνική αντίδραση αποτέλεσε καθαρή έκφραση του ελληνικού αμυντικού δόγματος της αποτροπής, καθώς η εκτεταμένη κινητοποίηση των στρατιωτικών, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων εξέφρασε την αποφασιστικότητα και την ικανότητα της Ελλάδας να επιφέρει καίριο πλήγμα προκειμένου να διατηρήσει την εθνική κυριαρχία της χώρας.

⁶¹ Συρίγος, Α. (2015). Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

1996: Η κρίση των Ιμίων. Η ανάρτηση της ελληνικής σημαίας στη βραχονησίδα των Ιμίων και στη συνέχεια η υποστολή της από Τούρκους δημοσιογράφους οι οποίοι ανέβασαν στη συνέχεια την τούρκικη σημαία, οδήγησε στην αποστολή αποσπάσματος του ελληνικού ναυτικού το οποίο με τη σειρά του υπέστειλε την τούρκικη και ανέβασε εκ νέου την ελληνική σημαία. Ο όλος χειρισμός των εξελίξεων από εκείνο το σημείο και πέρα κατέληξε να θεωρείται αποτυχία της Ελλάδας να εφαρμόσει το αμυντικό της δόγμα αφού απέτυχε να δημιουργήσει αποτροπή έναντι της Τουρκίας. Η κρίση των Ιμίων επηρέασε το αμυντικό δόγμα της χώρας, καθώς οδήγησε στην έκφραση του Δόγματος της Ευέλικτης Ανταπόδοσης.

1998: Η κρίση των S 300. Η ανακοίνωση της αγοράς των ρώσικων πυραυλικών αντιαεροπορικών συστημάτων S-300 από την Κυπριακή Δημοκρατία το 1997 πυροδότησε μια διαρκώς αυξανόμενη ένταση στις σχέσεις Κύπρου, Τουρκίας και Ελλάδας η οποία κατέληξε στην υπαναχώρηση της κυπριακής πλευράς η οποία πούλησε τελικά στην Ελλάδα τα πυραυλικά συστήματα για να εγκατασταθούν στην Κρήτη. Το ελληνικό αμυντικό δόγμα επηρεάστηκε από την κρίση των S-300 καθώς επιβεβαίωσε τις αδυναμίες της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας να προβάλλει αποτροπή έναντι της Τουρκίας και έδωσε με αυτό τον τρόπο ένα σημαντικό χτύπημα αξιοπιστίας στο Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου.

Ενέργειες για την εφαρμογή του Ελληνικού στρατηγικού δόγματος. Οι ενέργειες των ελληνικών κυβερνήσεων, δεδομένης της εκδήλωσης αναθεωρητικών τάσεων εκ μέρους της Τουρκίας αποσκοπούσαν στη διατήρηση του status quo στην περιοχή παράλληλα με την επίτευξη μιας βιώσιμης λύσης του κυπριακού προβλήματος. Η υλοποίηση του Ελληνικού Αμυντικού Δόγματος πραγματοποιήθηκε με τις παρακάτω διπλωματικές και στρατιωτικές ενέργειες:

1980: Ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Με την ένταξη της στην ΕΟΚ η Ελλάδα επεδίωξε να καλύψει πέραν των οικονομικών και αναπτυξιακών της στόχων και την βασική επιδίωξη της για διασφάλιση της εδαφικής της ακεραιότητας θεωρώντας ότι η ένταξη της στην ΕΟΚ θα λειτουργούσε αποτρεπτικά έναντι των επιθετικών διαθέσεων της Τουρκίας⁶².

⁶² Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας, Π.(2005). Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σελ.105.

1986: Στροφή προς της Εκτεταμένη Αποτροπή⁶³. Η δεδηλωμένη βούληση της τότε κυβέρνησης να προχωρήσει σε εσωτερική ενδυνάμωση προκειμένου να πετύχει εκτεταμένη αποτροπή έναντι της Τουρκίας έγινε μέσω της αύξησης των ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων της χώρας με την «αγορά του αιώνα» και την προμήθεια 80 πολεμικών αεροσκαφών από ΗΠΑ και Γαλλία με παράλληλη προμήθεια δύο φρεγατών από την Ολλανδία και πάνω από 100 αρμάτων μάχης από τη Γερμανία. Παράλληλα επιδιώχθηκε η μείωση της τρωτότητας της ελληνικής άμυνας, με μείωση του βαθμού εξάρτησης των ενόπλων δυνάμεων από ένα προμηθευτή αλλά και με αύξηση της εγχώριας παραγωγής πολεμικού υλικού.

1993: Ενιαίος Αμυντικός Χώρος (EAX). Βασική παράμετρος του Δόγματος Ενιαίου Αμυντικού Χώρου αποτέλεσε η ενοποίηση του αμυντικού χώρου Ελλάδας-Κύπρου. Αυτό σήμαινε ότι σε περίπτωση επίθεσης της Κύπρου από την Τουρκία, η Ελλάδα όχι μόνο θα υποστήριζε στρατιωτικά την Κύπρο αλλά και θα εκτελούσε στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Αιγαίο ή τη Θράκη αφού όλες αυτές οι περιοχές αποτελούσαν πλέον ένα ενιαίο χώρο ευθύνης για τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις. Παράλληλα η δημιουργία του EAX σήμαινε ενίσχυση της αμυντικής ικανότητας της Κύπρου η οποία επετεύχθη με την κατασκευή νέων βάσεων και την προμήθεια νέων οπλικών συστημάτων⁶⁴. Ο EAX Ελλάδας-Κύπρου αποτέλεσε συνέχεια του Δόγματος της Εκτεταμένης Αποτροπής και βασίστηκε στην προβολή της ικανότητας και βούλησης της ελληνικής πλευράς να κάνει πράξει την απειλή που εξέφραζε η Αποτροπή.

1996: Δόγμα Αμυντικής Επάρκειας. Εκφράστηκε με την απόφαση του ΚΥΣΕΑ για το πρώτο Ενιαίο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Ανάπτυξης και Εκσυγχρονισμού (ΕΜΠΑΕ). Βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή ενός πετυχημένου δόγματος της Αποτροπής αποτελεί η επάρκεια και αποτελεσματικότητα των ενόπλων δυνάμεων⁶⁵ έτσι ώστε να είναι πειστικό το επιχείρημα περί αποτροπής του αντιπάλου με δεδομένη τη βούληση για χρησιμοποίηση τους όταν αυτό κριθεί αναγκαίο. Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετείται και η απόφαση του ΚΥΣΕΑ για το 1ο

⁶³ Ήφαιστος, Π. & Πλατιάς, Α. (1992). Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σελ. 32.

⁶⁴ Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας (2005). Π. Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 223-232.

⁶⁵ Ναλμπάντης, Π.(2011). Πολιτική Εθνικής Άμυνας & Στρατηγικός Σχεδιασμός, ISDA 17/1/2011 Διαθέσιμο στο: http://www.isda.eu/isda/documents/KE_20.

ΕΜΠΙΑΕ αξίας 12 δις δολαρίων με το οποίο γινόταν μια σημαντικότερη αναβάθμιση του επιχειρησιακού δυναμικού της Ελλάδας.

1996: Υποστήριξη της αίτησης ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Στο θέμα των ευρω-τουρκικών σχέσεων η Ελλάδα από τις αρχές του '80 κράτησε επιφυλακτική στάση ως προς τις διαδικασίες ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Από το 1996 η στάση αυτή άλλαξε, καθώς καλωσόρισε - υπό προϋποθέσεις - την ένταξη της Τουρκίας στην Ένωση. Η αλλαγή αυτή ήρθε ως αποτέλεσμα των τάσεων εντός της πολιτικής ηγεσίας της χώρας για «εξευρωπαϊσμό» της εξωτερικής πολιτικής η οποία υποστήριζε ότι μέσα από την ευρωπαϊκή προοπτική θα μετριαζόταν οι αναθεωρητικές τάσεις της Τουρκίας. Παράλληλα όμως, η αλλαγή αυτή κρίθηκε αναγκαία για να αρθούν τα φαινόμενα απομόνωσης της Ελλάδας από τους ευρωπαίους εταίρους της⁶⁶ και τους Νατοϊκούς συμμάχους της τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να εντείνονται και λόγω των εξελίξεων στην Γιουγκοσλαβία.

1997: Ευέλικτη Ανταπόδοση & Ισοδύναμο Τετελεσμένο. Ως αποτέλεσμα και απάντηση στην κρίση των Ιμίων, η ελληνική πολιτική ηγεσία υιοθέτησε την στρατηγική της «Ευέλικτης Ανταπόδοσης» σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση που η Τουρκία προχωρούσε σε μια νέα κρίση τύπου Ιμίων, η Ελλάδα θα επέλεγε με τη σειρά της τον χώρο και τον χρόνο για να απαντήσει ανάλογα, αναπτύσσοντας ένα ισοδύναμο τετελεσμένο σε σχέση με την προηγούμενη κίνηση της Τουρκίας⁶⁷. Στόχος της συγκεκριμένης στρατηγικής ήταν η επίτευξη αποτροπής έναντι της Τουρκίας μέσω της επαρκούς άμυνας και της αναγκαστικής αποκλιμάκωσης της έντασης, ξεφεύγοντας από το δίλημμα περί ειρήνης ή πολέμου στο οποίο έβαζε η Τουρκία την Ελλάδα με την τακτική των κλιμακούμενων προκλήσεων της.

1998: Προώθηση της ένταξης της Κύπρου στην ΕΕ. Σε όλη τη διάρκεια των προσπαθειών της Κύπρου για ένταξη στην ΕΕ, από την αρχική αίτηση ένταξης το 1990 έως την έναρξη των διαπραγματεύσεων τον Μάρτιο του 1998, η Ελλάδα υποστήριξε την ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου. Η λογική στην οποία βασίστηκε η εν λόγω υποστήριξη, αφορούσε την πεποίθηση της Ελληνικής και

⁶⁶ Βοσκόπουλος, Γ.(2005). Ελληνική Εξωτερική Πολιτική Από τον 20ο στον 21ο Αιώνα, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση,

⁶⁷ Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας, Π. (2005). Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 232-238.

Κυπριακής πολιτικής ηγεσίας ότι η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, θα ισοδυναμούσε ουσιαστικά με λύση του Κυπριακού⁶⁸.

Η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική. Η Ελλάδα, ως χώρα που επιθυμεί την διατήρηση του status quo, περιορίζονταν πάντοτε στην αποτροπή των απειλών που προέρχονταν από την Τουρκία. Στη μεταπολεμική περίοδο, η στρατηγική σκέψη στη χώρα επικεντρώθηκε στην «αγκίστρωση» της χώρας στη Βορειοατλαντική Συμμαχία ευελπιστώντας αφενός να ενισχύσει στρατιωτικά τη χώρα, αφετέρου να καταστήσει τις ΗΠΑ «διαιτητή» και ταυτόχρονα αποτρεπτικό παράγοντα σε περίπτωση ελληνοτουρκικής σύγκρουσης. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 σε συνδυασμό με τη ουδέτερη στάση των ΗΠΑ και ΝΑΤΟ, υποχρέωσαν την ελληνική πολιτική ηγεσία να επανασχεδιάσει τη στρατηγική της προκειμένου να περιορίσει την εξάρτηση της από εξωτερικούς παράγοντες. Ο κεντρικός άξονας της ελληνικής αποτρεπτικής στρατηγικής μετά το 1974 επικεντρώθηκε στον εκσυγχρονισμό των εσωτερικών οικονομικών και στρατιωτικών δομών, μέσω της δημιουργίας νέων δυνάμεων που βρίσκονταν υπό εθνική δικαιοδοσία, καθώς και περεταίρω ενίσχυση των ειδικών δυνάμεων, του ναυτικού και της αεροπορίας.

Η δεύτερη διάσταση της ελληνικής αποτρεπτικής ικανότητας άπτεται της διεθνούς αποτροπής. Η Ελλάδα, όντας μέρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, συμπεριλαμβάνεται στους στρατηγικούς σχεδιασμούς ισχυρών δρώντων του διεθνούς συστήματος, συνδέοντας - σε περιορισμένο βαθμό - τα συμφέροντά της με τα δικά τους. Ακόμη, η συμμετοχή σε διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες αναβαθμίζει τον ρόλο της χώρας στις διεθνείς εξελίξεις, ενισχύοντας τόσο το κύρος όσο και την αποτρεπτική της ισχύ. Το πλησιέστερο παράδειγμα διεθνούς αποτροπής - που έχει να επιδείξει η Ελλάδα - είναι εκείνο της διαφοροποίησης των επιλογών εξωτερικής εξισορρόπησης μετά το 1985, με τη μερική απεξάρτηση της Ελλάδας από τις Ηνωμένες Πολιτείες σε στρατιωτικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ενίσχυση του ρόλου της Ελλάδας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και με την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με χώρες του ανατολικού συνασπισμού και τις αραβικές χώρες του «Τρίτου κόσμου», συνέβαλε στην ανάπτυξη των συντελεστών εθνικής ισχύος. Την ίδια περίοδο, η αποτρεπτική

⁶⁸ Κρανιδιώτης, Γ. (1999). Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική-Σκέψεις & Προβληματισμοί, Αθήνα: Εκδ. Σιδέρη, σ. 211.

ικανότητα της χώρας δοκιμάστηκε επιτυχώς στην κρίση που προκλήθηκε με την έξοδο στο Αιγαίο του τουρκικού ερευνητικού σκάφους «Σισμίκ», το 1987.

Η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική, στην τρίτη της διάσταση, αποκτά τη μορφή της εκτεταμένης αποτροπής. Τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα δεν περιορίζονται στον ελλαδικό χώρο, αλλά εκτείνονται έως την Κύπρο, γεγονός που μαρτυρά η «στρατηγική ζεύξη» ανάμεσα στα δυο κράτη. Σημαντικότερο παράδειγμα στην ιστορική διαχρονία αποτελεί η υιοθέτηση του δόγματος του «Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Ελλάδος-Κύπρου». Ωστόσο, η ανορθολογικότητα του εγχειρήματος, η έλλειψη πολιτικής βούλησης και η αδιαλλαξία της τουρκικής στάσης οδήγησαν το δόγμα σε κατάρρευση.

Οι περιορισμοί της ελληνικής αποτρεπτικής ικανότητας. Η ελληνική αποτρεπτική στρατηγική περιορίζεται από μια σειρά από παράγοντες μεταξύ των οποίων βρίσκονται ο πληθυσμός, η οικονομία, η γεωγραφία και τα συμφέροντα των ισχυρών δρώντων του διεθνούς συστήματος. Όσον αφορά τον πληθυσμό, τα 10 περίπου εκατομμύρια ελληνικού πληθυσμού, σε αντιστοιχία με τα 80 της Τουρκίας, δημιουργούν ένα σαφές αριθμητικό πλεονέκτημα στη δεύτερη, το οποίο αντικατοπτρίζεται και στο στρατεύσιμο δυναμικό. Η οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα την τελευταία δεκαετία, συνοδεύτηκε αναπόφευκτα από μείωση των εξοπλιστικών δαπανών, έχοντας άμεσο αντίκτυπο στην αποτρεπτική ικανότητα της χώρας.

Ακόμη, ο ελλαδικός χώρος, ο οποίος χαρακτηρίζεται από μεγάλο μήκος θαλάσσιων κυρίως συνόρων και έλλειψη στρατηγικού βάθους, καθιστούν εξαιρετικά δυσχερή την αποτελεσματική άμυνα, καθώς η γεωγραφία της περιοχής δεν δίνει στην Ελλάδα το πλεονέκτημα του στρατηγικού βάθους προκειμένου να δύναται να μετατοπίζει δυνάμεις. Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, η Ελλάδα οφείλει να παρακολουθεί τα στρατηγικά συμφέροντα των ισχυρότερων δρώντων στην περιοχή, τα οποία, αναπόφευκτα, επηρεάζουν τη χάραξη υψηλής στρατηγικής της χώρας. Ενδεχόμενη απόκλιση από αυτά τα συμφέροντα σε συνδυασμό με την αντίστοιχη γεωστρατηγική αξία της Μικρασιατικής χερσονήσου δύναται να οδηγήσει σε διπλωματική απομόνωση, με ολέθριες συνέπειες για τη χώρα.

Η τουρκική αναθεωρητική στρατηγική

Η Τουρκική Γεωστρατηγική Αντίληψη. Αναλύοντας την τουρκική στάση, διαπιστώνουμε ότι η Τουρκία κλιμακώνει την επιθετικότητά της σε τρία μέτωπα σήμερα. Στην Συρία, εισβάλλοντας στο έδαφος ξένης χώρας στην περιοχή του Κουρδικού καντονίου του Αφρίν και της Γιαραμπλούς, στο Ιράκ και στην Κυπριακή ΑΟΖ, με την πειρατική ενέργεια έρευνας και γεώτρησης στην ΑΟΖ, ενός άλλου κράτους, μέλους της Ε.Ε.

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας βασίζεται στην γεωπολιτική αντίληψη του 19ου αιώνα περί «ζωτικού χώρου» που υιοθέτησαν οι Γερμανοί. Το 1937 ο Χίτλερ ανέπτυξε τα σχέδιά του για την απόκτηση του περίφημου «ζωτικού χώρου» (Lebensraum). Με την έννοια αυτή επισήμανε την ανάγκη της Γερμανίας να επεκτείνει τα σύνορά της, προκειμένου να μπορούν να ζήσουν με άνεση οι Γερμανοί. Το 2001 ο πρώην Τούρκος ΥΠΕΞ Αχμέτ Νταβούτογλου εισήγαγε τον όρο «ζωτικός χώρος» στα νέο-θωμανικά οράματα που διατύπωσε στο βιβλίο του «Στρατηγικό Βάθος». Όπως έγραψε, σε 30 περίπου χρόνια, η Τουρκία θα έχει διπλασιάσει τον πληθυσμό της φτάνοντας τα 150 εκατομμύρια, οπότε θα προκύψει θέμα «ζωτικού χώρου». Η συμπεριφορά που έχει η Άγκυρα απέναντι στη χώρα μας και την Κύπρο τόσο διαχρονικά όσο και στη σημερινή συγκυρία, είναι ότι οι δυο χώρες παρεμβαίνουν στο «ζωτικό της χώρο». Η έννοια αυτή για την Τουρκία δεν είναι στατική. Αντίθετα, το περιεχόμενό της διευρύνεται συνεχώς και αναβαθμίζεται ποιοτικά. Διαχρονική επιδίωξη της Άγκυρας είναι να ελέγξει αυτό το «ζωτικό χώρο» Ελλάδας και Κύπρου με σκοπό να αυξήσει τον δικό της μέσα από τον περιορισμό της άσκησης των δικαιωμάτων των δύο χωρών.

Η Τουρκική Υψηλή Στρατηγική. Οι βασικές αρχές της τουρκικής γεωστρατηγικής, εδράζονται στα παρακάτω:

Εθνικός Όρκος (Misaak-I Milli 'H Ahd-I Milli). Αφορά την παρακαταθήκη του Μουσταφά Κεμάλ, που ψηφίστηκε το 1920 στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, στο Ερζερούμ . Τότε, και ενώ ο Ελληνικός Στρατός είχε απελευθερώσει τη Σμύρνη και μια σειρά από άλλες πόλεις και περιοχές της δυτικής Μικράς Ασίας, ο Μουσταφά Κεμάλ συγκάλεσε τους πολιτικούς ηγέτες της Ανατολίας και διοργάνωσε το Συνέδριο του Ερζερούμ και το Συνέδριο της Σεβάστειας. Στα συνέδρια εκείνα, αφού εξασφάλισε και την υποστήριξη των ηγετών

των φατριών των Κούρδων, αποφασίστηκαν οι βασικοί άξονες του Εθνικού Όρκου, που οριστικοποιήθηκε και ψηφίστηκε από τους βουλευτές της τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, σε μια συνεδρίαση που έγινε κεκλεισμένων των θυρών, τις 28 Ιανουαρίου 1920. Ο Εθνικός Όρκος, που αποτελείται από έξι άρθρα, ανακοινώθηκε στις 17 Φεβρουαρίου 1920 και περιελάμβανε τους όρους της ειρηνευτικής συμφωνίας που ήταν διατεθειμένη να υπογράψει η Τουρκία. Μάλιστα, για να γίνει αντιληπτό από όλους και να αποτελέσει την παρακαταθήκη του Μουσταφά Κεμάλ και τον οδηγό για τους μελλοντικούς κυβερνήτες της Τουρκίας, συνημμένα διέθετε το Χάρτη με τις μελλοντικές διεκδικήσεις της Τουρκίας, όπου αναγράφονται και αναφέρονται όλες οι περιοχές που θα διεκδικήσει η Τουρκία.

Οι περιοχές στις οποίες αναφέρεται ο σημερινός τούρκος πρόεδρος και τις οποίες αποκαλεί «τα σύνορα της καρδιάς του», δεν διαφέρουν κατ' ουσία από τα αναγραφόμενα στον Εθνικό όρκο. Συγκεκριμένα αφορά τις περιοχές που σήμερα δραστηριοποιείται πολιτικά και στρατιωτικά η νέο-οθωμανική ηγεσία. Το Χαλέπι της Συρίας, τη Μοσούλη, το Κιρκούκ και το Αρμπίλ του Ιράκ, το Καραμπάχ της Αρμενίας, το Μπατούμ της Γεωργίας, τη ρωσική Κριμαία, τη Βάρνα της Βουλγαρίας, τη μουσουλμανική Βοσνία, τα Σκόπια και την ελληνική Δυτική Θράκη, τη Θεσσαλονίκη (γενέτειρα του Μουσταφά Κεμάλ) και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου.

Η Εθνική Θέαση (MILI GORUS) του Νετσμεντιν Ερμπακάν. Το 1975, ο Ερμπακάν παρουσίασε το πλαίσιο ιδεών του για μια ισχυρή Τουρκία , το πρόγραμμα – κίνημα, Εθνική Θέαση. Με αυτό το πρόγραμμα - κίνημα της Εθνικής Θέαςης, ο Ερμπακάν επεδίωξε να εισαγάγει μια ιδεολογική πλατφόρμα, ένα πλαίσιο ιδεών, αρχών και στόχων για την ευημερία και την ανάπτυξη της Τουρκίας και την ανέλιξή της σε σημαντική χώρα του παγκόσμιου συστήματος, όπως ήταν η Οθωμανική αυτοκρατορία. Σημαντικό στοιχείο στην Εθνική Θέαση κατέχει το Ισλάμ και στην ουσία δημιουργείται στην Τουρκία το πολιτικό Ισλάμ. Έτσι στην κυριολεξία η Εθνική Θέαση ήταν η πολιτικοποίηση του Ισλάμ και η αναρρίχηση ενός Ισλαμικού κόμματος στην εξουσία. Ο στόχος αυτός επετεύχθη ήδη στην Τουρκία με την καθολική επικράτηση του νυν προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

Η Γαλάζια Πατρίδα (Νάβαρχος Τζιχάτ Γιαϊτζί). Μέχρι πριν λίγα χρόνια οι επιδιώξεις της Τουρκίας ήταν εμφανείς και αποσκοπούσαν στη «γκριζοποίηση» νησίδων και βραχονησίδων, που δεν αναφέρονταν ονομαστικά στην

συνθήκη της Λωζάνης και στην διχοτόμηση του Αιγαίου στον 25^ο μεσημβρινό. Όμως πρόσφατα δημοσιοποιήθηκε η θεωρία του τούρκου Ναυάρχου Τζιχάτ Γιαϊτζί αναφορικά με τη «Γαλάζια Πατρίδα». Με τη θεωρία αυτή αμφισβητούνται τα δικαιώματα της Ελλάδας και της Κύπρου στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Αναφέρεται σε μια θαλάσσια έκταση περίπου 465.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων στην οποία, ερμηνεύονταν κατά τα συμφέροντα της το θαλάσσιο δίκαιο, θεωρεί ότι τα νησιά του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου δεν έχουν υφαλοκρηπίδα, ούτε ΑΟΖ. Έτσι η Τουρκία καλεί τα χερσαία κράτη, που είναι απέναντί της, την Αίγυπτο, την Λιβύη και την Ελλάδα, να χωρίσουν στην μέση τον θαλάσσιο χώρο που τους χωρίζει. Στην ουσία έχουμε μια γεωπολιτική «επιχωμάτωση» της Τουρκίας στο μισό της θαλάσσιας έκτασης της Αν. Μεσογείου και του Αιγαίου. Φυσικά όλα τα κράτη απέρριψαν την θεωρία της Τουρκίας, καθώς δεν υπάρχει περίπτωση αυτό να γίνει αποδεκτό από την διεθνή κοινότητα και φυσικά από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Το «Στρατηγικό Βάθος» του Νταβούτογλου⁶⁹. Η ολοκληρωμένη γεωστρατηγική αντίληψη της νέο-οθωμανικής Τουρκίας αποκαλύπτεται, μελετώντας το βιβλίο του καθηγητή και πρώην πρωθυπουργού Αχμέτ Νταβούτογλου. Αναλύοντας τη γεωπολιτική κατάσταση στην περιοχή των Βαλκανίων – Αιγαίου – Ανατολικής Μεσογείου επισημαίνει τα παρακάτω σημεία:

- Οι πολιτικές της Τουρκίας για την Κύπρο και το Αιγαίο πρέπει να επανεξεταστούν ακόμη στο πλαίσιο της συγκυρίας του Ψυχρού πολέμου. Μία Τουρκία που έχει αποκλειστεί από το Αιγαίο και έχει περικυκλωθεί στα νότια από τη «Ρωμαϊκή Διοίκηση της νότιας Κύπρου» σημαίνει ότι τα περιθώριά της να κάνει ένα άνοιγμα στον κόσμο έχουν περιοριστεί σημαντικά.
- Το Αιγαίο αποτελεί το σημαντικότερο θαλάσσιο κομβικό σημείο της Ευρασιατικής παγκόσμιας ηπείρου στην κατεύθυνση Βορρά-Νότου. Το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των νησιών του Αιγαίου βρίσκεται υπό ελληνική κυριαρχία αποτελεί το σημαντικότερο αδιέξοδο της πολιτικής της εγγύς θαλάσσιας περιοχής της Τουρκίας.
- Οι εντάσεις που υφίστανται στις σχέσεις με την Ελλάδα πρέπει να αξιολογηθούν εκ νέου στο πλαίσιο μίας γενικής θαλάσσιας στρατηγικής στο Αιγαίο, δεδομένου ότι η χώρα αυτή, θεωρώντας ως μη ικανοποιητικό το ισχύον καθεστώς που περιορίζει τον ζωτικό χώρο της Τουρκίας, ακολουθεί μία επεκτατική πολιτική.

⁶⁹ Νταβούτογλου, Αχμέτ (2010). Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.

Η Τουρκική Σκέψη. Ο τρόπος σκέψης της Τουρκικής εθνικής πολιτικής εστιάζεται σε τρεις παράγοντες, στη θρησκεία (Ισλάμ), στον εθνικισμό και στην Ιστορία. Οι παράγοντες αυτοί έχουν ως κοινή συνισταμένη τη γεωγραφία και το νέο όραμα του Προέδρου Ερντογάν που εστιάζεται σε πέντε «Κ». Την Κορέα (KORE), το Κασμίρ (KESMIR), τους Κούρδους (KURLER), την Κύπρο (KIBRIS) και τα Ιεροσόλυμα (KUDUS).

Η Τουρκική Μεθοδολογία. Οι αρχές της τουρκικής μεθοδολογίας περιλαμβάνουν προληπτικές και αποτρεπτικές ενέργειες, με μεταφορά στρατιωτικών επιχειρήσεων της Τουρκίας πέραν των συνόρων της και δη σε εδάφη άλλων κρατών. Αναφερόμαστε σε μια στρατηγική της Τουρκίας, βάση της οποίας η υιοθέτηση της αντίληψης περί άμυνας επί των συνόρων της, θεωρείται ολέθρια. Κάθε χώρα, κατά την Τουρκία, που δεν αποκόπει τις απειλές της πέραν των συνόρων της και δεν δημιουργεί αμυντικά προπύργια στο εξωτερικό θα αντιμετωπίσει τον διαμελισμό της στο μέλλον.

Μια άλλη αρχή της Τουρκίας είναι, η πολιτική του ήσσονος κινδύνου και η μη ανάληψη επιχειρησιακών και πολιτικών ρίσκων. Αν δεν είναι εφικτό σήμερα, περιμένει για αύριο. Η Τουρκία ποτέ δεν θα προβεί σε στρατιωτική επιχείρηση μεγάλου ρίσκου και πάντα, αν δεν έχει εξασφαλίσει εκ των προτέρων την στήριξη, ή έστω την ανοχή των μεγάλων δυνάμεων. Ενδεικτικά, στην Κύπρο το 1974 είχε εξασφαλίσει την στήριξη των ΗΠΑ και την ανοχή των Ρώσων. Το ίδιο στις πρόσφατες επιχειρήσεις - εισβολές στην Συρία, στην περιοχή Γιαραμπλούς και στο καντόνι του Αφρίν. Στήριξη και ανοχή Ρωσίας και ΗΠΑ, αντίστοιχα.

Η μεθοδολογία της Τουρκίας περιλαμβάνει πολιτική εκφοβισμού, απειλών χρήσης στρατιωτικής ισχύος, χρήση στρατιωτικών μέσων, αμφισβητήσεις κυριαρχικών δικαιωμάτων, διάφορες μορφές υβριδικού πολέμου, καταπάτηση του Διεθνούς Δικαίου, διατύπωση θεωριών με σκοπό την διεκδίκηση χερσαίου και θαλάσσιου χώρου, «γκριζοποίηση» περιοχών χωρίς καμιά νομική ισχύ, συνεχείς στρατιωτικές ασκήσεις με σκοπό την παρενόχληση και την επίδειξη ισχύος, την συστηματική και συνεχή παραβίαση εθνικού εναερίου χώρου γειτονικών χωρών και γενικά μια συμπεριφορά που επιδεικνύει ιδιαίτερα προς την Ελλάδα και αποδεικνύει τις παράνομες επιδιώξεις της.

Ο πρόεδρος Ερντογάν ωθείται σε αυτή την επικίνδυνη πολιτική σήμερα, από τους εξής παράγοντες:

- Οι ενεργειακές εξελίξεις στην ΑΟΖ της Κύπρου, όπου νέα κοιτάσματα ανακαλύπτονται και μεγάλες ξένες εταιρείες συμμετέχουν στην ανεύρεση και εξόρυξη Υ/Δ.
- Οι διαμορφούμενες τριμερείς ενεργειακές συμμαχίες, Ελλάδα – Κύπρος - Αίγυπτος και Ελλάδα – Κύπρος - Ισραήλ.
- Οι κακές σχέσεις Τουρκίας με το Ισραήλ και την Αίγυπτο.
- Η αποτυχία της Τουρκίας να γίνει η ηγέτιδα δύναμη του Ισλαμικού κόσμου και των Αραβικών χωρών.
- Οι νέες συμμαχίες στην Μέση Ανατολή, που διαμορφώνουν ένα νέο συγκρουσιακό περιβάλλον, δηλαδή Ρωσία-Τουρκία-Ιράν και από την άλλη Αίγυπτος-Ισραήλ-Σ. Αραβία-ΗΑΕ, όπου οι νέοι σύμμαχοι της Τουρκίας (Ρωσία και Ιράν) είναι διακηρυγμένοι εχθροί των ΗΠΑ και των συμμάχων της.
- Η δυσχερής θέση της Τουρκίας στην Β. Συρία και η στήριξη των ΗΠΑ στους Κούρδους της Συρίας (YPG), με αποτέλεσμα να εξαρτάται από τη στρατηγική της Ρωσίας.
- Τέλος και πολύ σημαντικό η διαμάχη Τουρκίας και ΗΠΑ και το δίπολο S-400 / F-35, που τελικά θα κρίνουν και τις οικονομικές εξελίξεις της χώρας.

Το Όραμα του Ερντογάν μέχρι το 2023. Το νέο-οθωμανικό όραμα του προέδρου Ερντογάν μέχρι το 2023, 100 χρόνια μετά την συνθήκη της Λοζάνης αποτυπώθηκε στην φράση, «όταν τελειώσει αυτή η ιστορία, η Τουρκία ή θα έχει μεγαλώσει ή θα έχει μικρύνει. Και εγώ θα κάνω τα πάντα να την μεγαλώσω» και περιλαμβάνει την υλοποίηση των εξής στόχων:

- Μέλος των G10, δηλαδή των μεγαλύτερων οικονομιών του πλανήτη.
- Μεγάλη στρατιωτική και διπλωματική δύναμη ώστε να στηρίζει τις γεωπολιτικές της επιδιώξεις.
- Περιφερειακό πόλο ισχύος, του οποίου ο λόγος θα βρίσκει μεγάλη απήχηση σε μουσουλμανικούς και αραβικούς πληθυσμούς.
- Εξουδετέρωση πλήρως του παράγοντα Κούρδοι και αποτροπή δημιουργίας αυτόνομου ή ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους, εκτός Τουρκίας και δη στην Συρία, καθόσον αυτό θα αποτελέσει την Λυδία Λίθο για τον διαμελισμό της Τουρκίας.
- Πυρηνική δύναμη.
- Κόμβος διάθεσης υδρογονανθράκων από τη νότια ανατολική ζώνη Κασπίας και Μέσης Ανατολής.
- Υπολογίσιμο δρώντα με συγκεκριμένο ζωτικό χώρο ώστε να αναπνέει γεωπολιτικά.

- Ανακήρυξη το 2023 της Ισλαμικής Τουρκικής Δημοκρατίας, τέλος της Τουρκικής Δημοκρατίας και ανακήρυξη του Ερντογάν ως τον νέο μεγάλο Ατατούρκ, υποβαθμίζοντας σημαντικά τον πρώτο Ατατούρκ (Μουσταφά Κεμάλ).
- Μεταφορά της πρωτεύουσας από την Άγκυρα στην Κωνσταντινούπολη, για ιστορικούς λόγους.

Κεφάλαιο τέταρτο

Πυρηνικοποίηση της ελληνοτουρκική διαχρονικής διαμάχης

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται η εμβάθυνση της ανάλυσης στη διερεύνηση της δυνατότητας της Ελλάδας να αναπτύξει πυρηνική επιλογή. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση της δυνατότητας της Ελλάδας να αποκτήσει πυρηνικά όπλα βασίζεται στη γεωπολιτική κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή, την εσωτερική πολιτικοκοινωνική στάση αναφορικά με τα πυρηνικά όπλα και στην τουρκική αναθεωρητική τακτική μέσω της οποίας επιδιώκεται η αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας.

Συναφώς, στο πρώτο υποκεφάλαιο εξετάζεται ο τρόπος που τα πυρηνικά όπλα χρησιμοποιούνται από μικρά και αδύναμα κράτη ως παράγοντας ισχύος και ισορροπίας προκειμένου να αντιμετωπίσουν στρατιωτικά υπέρτερες δυνάμεις, ενώ στο δεύτερο εξετάζονται εκτενώς τα προαπαιτούμενα, που εφόσον επιτευχθούν, θα οδηγήσουν τη χώρα μας στην απόκτηση πυρηνικής δυνατότητας λαμβάνοντας υπόψη τη μέχρι σήμερα πορεία του πυρηνικού προγράμματος του «Δημόκριτου», το επίπεδο πυρηνικής τεχνογνωσίας των Ελλήνων επιστημόνων και την δημοσιονομική κατάσταση. Έπειτα στο τρίτο υποκεφάλαιο εξετάζονται τα κίνητρα που ωθούν τη χώρα στην ανάπτυξη πυρηνικής δυνατότητας για να αντιμετωπίσει την αριθμητική και ποιοτική υπεροπλία των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων και στο τέταρτο αναζητούνται εναλλακτικές στρατηγικές (αντικίνητρα πυρηνικοποίησης) μέσω στρατηγικών και διπλωματικών κινήσεων οι οποίες θα εξαναγκάσουν την Τουρκία σε ακύρωση των επεκτατικών βλέψεων εις βάρος της πατρίδας μας.

Τα πυρηνικά όπλα ως παράγοντας ισχύος και ισορροπίας στα αδύναμα κράτη

Ο όρος «αδύναμο κράτος» έχει επικρατήσει όχι μόνο γιατί αναφέρεται σε ένα μικρό κράτος, αλλά και γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για κράτη που εμφανίζουν αδυναμία σε διάφορους τομείς όπως τη δυνατότητά τους να προστατέψουν, να διατηρήσουν ή να αυξήσουν τα εθνικά-ζωτικά τους συμφέροντα. Η ιεραρχία του διεθνούς συστήματος, αν και άναρχο, αναγνωρίζει την ύπαρξη πέντε βαθμίδων: οι υπερδυνάμεις, οι μεγάλες δυνάμεις, οι μεσαίες δυνάμεις, τα μικρά-αδύναμα κράτη και τα αποτυχημένα κράτη. Είναι, όμως, αδύνατο να ορίσουμε ακριβώς καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες, καθώς τα κράτη δεν είναι στατικές οντότητες, αλλά

συνεχώς δοκιμάζονται, διαμορφώνονται και αλλάζουν. Είναι, λοιπόν, απαραίτητη η χρήση κάποιων κριτηρίων που στηρίζονται σε ποσοτικά ή ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Για να ορίσουμε τη θέση που έχει ένα κράτος στο διεθνές σύστημα απαιτούνται διάφορα κριτήρια, με το ιστορικά ισχυρότερο και παλαιότερο να είναι ο πληθυσμός, κυρίως σε ό,τι αφορά την στρατιωτική ισχύ. Μέχρι τον 20ο αιώνα, αυτό ήταν το βασικότερο κριτήριο στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους. Εκτός απ' την στρατιωτική ισχύ και άλλα κριτήρια που αφορούν τον πληθυσμό είναι σημαντικά και έχουν να κάνουν με την οικονομική, βιομηχανικά και κοινωνική ικανότητα του κράτους. Ο βασικότερος δείκτης είναι το Εθνικό Ακαθάριστο Προϊόν (ΑΕΠ) ανά κάτοικο.

Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλοι οι ορισμοί συμφωνούν στο ότι το βασικό χαρακτηριστικό του αδύναμου κράτους είναι η ανικανότητά του να προστατέψει και να παρέχει ασφάλεια στην επικράτειά του, ειδικά απέναντι σε μια μεγάλη δύναμη ή ακόμα και απέναντι σε ένα άλλο αδύναμο-μικρό κράτος, που ενδεχομένως να το υποστηρίζει μια μεγάλη δύναμη⁷⁰. Κάποιοι συγγραφείς υποστηρίζουν πως μπορούμε να ορίσουμε τα κράτη χρησιμοποιώντας τον βαθμό επιρροής που ασκούν στο διεθνές σύστημα. Μια μεγάλη δύναμη ασκεί μεγάλη επιρροή στο διεθνές σύστημα, σε βαθμό που σχεδόν το καθορίζει. Από την άλλη, όσο πιο αδύναμο είναι ένα κράτος τόσο μικρότερη είναι η επιρροή του στο διεθνές σύστημα και, παράλληλα, τόσο μεγαλύτερες οι επιπτώσεις των μεγάλων δυνάμεων σε αυτό.

Η στρατηγική επιλογή της πυρηνικοποίησης.

Το ζήτημα των πυρηνικών όπλων αποτελεί το πιο φλέγον ζήτημα που αφορά στην ασφάλεια των αδύναμων κρατών. Κι αυτό γιατί κράτη με μικρές ικανότητες αντιμετωπίζουν συνεχώς τον κίνδυνο και τον φόβο ενός πλήγματος σε έναν άναρχο κόσμο. Τα αδύναμα κράτη έχουν να επιλέξουν μεταξύ της πολιτικής απόκτησης πυρηνικών όπλων και της πολιτικής του να παραμείνουν συμβατικά οπλισμένα σε μια εποχή που η διασπορά των πυρηνικών όπλων (proliferation) παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα και αυξάνεται συνεχώς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αθανάσιος Πλατιάς, «Το αδύναμο κράτος πρέπει να διαλέξει ένα από τα δύο. Εάν χάσει μπορεί να βγει απ' το παιχνίδι για πάντα. Όμως, δεν μπορεί να αρνηθεί και να

⁷⁰ Robert O. Keohane (1969). Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics, International Organization, σελ 293.

μην παίζει»⁷¹. Φυσικά, κάθε κράτος πρέπει να επιλέξει στο αν θα προχωρήσει ή όχι στην πυρηνικοποίησή του.

Το ζήτημα της διασποράς των πυρηνικών όπλων αποτελεί στις μέρες μας ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της διεθνούς πολιτικής. Υπάρχουν επιχειρήματα υπέρ (αποτελεσματική αποτροπή, διεθνής σταθερότητα κ.ά.) και κατά (πιθανότητα σφάλματος των συστημάτων αποτροπής, ανισορροπίες, ανεύθυνες πυρηνικές δυνάμεις). Το βασικό χαρακτηριστικό των πυρηνικών όπλων είναι η τεράστια καταστρεπτικότητά τους, καταστρεπτικότητα πολύ μεγαλύτερη από αυτήν των άλλων όπλων μαζικής καταστροφής (χημικών και βιολογικών). Το γεγονός αυτό εξασφαλίζει τις χώρες που έχουν πυρηνικά όπλα από το ενδεχόμενο ξένης στρατιωτικής επέμβασης από ξένες ένοπλες επιθέσεις ή από εσωτερική αποσύνθεση. Το γεγονός ότι το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και της Β. Κορέας, για παράδειγμα, έχουν δημιουργήσει τόσες αντιδράσεις στη διεθνή κοινότητα και μάλιστα στη μοναδική εναπομείνασα υπερδύναμη αποδεικνύει τα οφέλη που προσδίδει ένα πυρηνικό οπλοστάσιο. Πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι τα πυρηνικά όπλα είναι κατεξοχήν αποτρεπτικά όπλα και μπορούν να αποτρέψουν ακόμη και μια υπερδύναμη. Τα όπλα αυτά επιτρέπουν στον αμυντικά ασθενή να εξισορροπήσει τον ισχυρό, υποχρεώνοντας τον να αποδεχτεί την απειλή χρήσης ενός υπερόπλου που θα του επιφέρει υπέρμετρα καταστροφικό πλήγμα.

Τι σημαίνει όμως αποτροπή; Ο διαχωρισμός των τεσσάρων εννοιών της αποτροπής, του πειθαναγκασμού ή καταναγκασμού, της άμυνας και της επίθεσης είναι πολύ σημαντικός στην πυρηνική στρατηγική. Πρώτα απ' όλα, αποτροπή (deterrence) είναι η διατήρηση του status quo (της υφιστάμενης κατάστασης πραγμάτων) με απειλή χρήσης βίας. Αντίστοιχα, πειθαναγκασμός ή καταναγκασμός (compellence) είναι η αλλαγή του status quo με απειλή χρήσης βίας. Οι έννοιες της αποτροπής και του καταναγκασμού χαρακτηρίζονται από την απειλή χρήσης βίας σε αντίθεση προς τη χρήση βίας αυτή καθαυτή που προσδιορίζεται με την άμυνα και της επίθεση. Τα χαρακτηριστικά της επίθεσης είναι το πρώτο πλήγμα, η κατάληψη εδάφους, η κατάκτηση ή η καταστροφή κάποιου αντικειμένου, η καταστροφή των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων. Αντίστοιχα, τα χαρακτηριστικά της άμυνας είναι το δεύτερο πλήγμα (απόκρουση το πρώτου εχθρικού πλήγματος), η διατήρηση εδάφους,

⁷¹ Platias, A. G.(1986). High Politics in Small Countries: an Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, PhD Thesis, Cornell University, σελ 58.

η διατήρηση κάποιου αντικειμένου, η καταστροφή των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων⁷².

Η θεωρία της πυρηνικής ειρήνης.

Ο Kenneth Waltz στο άρθρο του «The Spread of Nuclear Weapons: More may be better»⁷³ υποστήριξε πως ήταν προς το συμφέρον των ΗΠΑ να επιτρέψουν την διασπορά των πυρηνικών όπλων έστω και σταδιακά για να αποφευχθεί η αποσταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος. Ο πυρηνικός οπτιμισμός του Waltz αποτέλεσε έμπνευση για μια σειρά από αναλυτές του δομικού ρεαλισμού και του ρεαλιστικού ρεύματος γενικότερα, οι οποίοι είδαν στην διασπορά των πυρηνικών όπλων ως μέσο για να αποβληθεί κάθε πόλεμος από τις διακρατικές σχέσεις. Τα επιχειρήματά του βρίσκονται σε δυο επίπεδα: αφενός υποστηρίζει πως η διασπορά των πυρηνικών όπλων είναι αναπόφευκτη και άρα κάτι που δεν υπάρχει λόγος οι ΗΠΑ να προσπαθούν να αποτρέψουν επιδεινώνοντας τις σχέσεις τους με τις υπόλοιπες χώρες και σε δεύτερο επίπεδο υποστηρίζει την θεωρία της «πυρηνικής ειρήνης»⁷⁴. Οι ΗΠΑ θα πρέπει να επιτρέψουν στις υπόλοιπες χώρες να έχουν πρόσβαση στην πυρηνική τεχνογνωσία καθώς κάτι τέτοιο θα δημιουργήσει ένα σύστημα όπου κάθε χώρα θα έχει πυρηνικό veto και η άμυνα θα ευνοηθεί έναντι της επίθεσης. Το καθεστώς πυρηνικής αποτροπής που θα ίσχυε μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος θα τους απέτρεπε από αναθεωρητικές και επιθετικές ενέργειες. Για τον Waltz ένα διεθνές σύστημα με πολλές πυρηνικές δυνάμεις είναι ένα σταθερό σύστημα το οποίο κάνει τον πόλεμο αδύνατο.

Για τους δομικούς ρεαλιστές, απλά δεν υπάρχει κανένας λόγος για μια δύναμη που έχει εμπλακεί σε κατάσταση Επιβεβαιωμένη Αμοιβαία Καταστροφή (Mutual Assured Destruction-MAD) να επιδιώξει την έξοδό της από αυτή. Υποστηρίζουν πως μια κατάσταση MAD είναι προτιμότερη και από τον παγκόσμιο πυρηνικό αφοπλισμό που επικαλείτο το αντιπυρηνικό κίνημα. Σε ένα καθεστώς αμοιβαία εξασφαλισμένης καταστροφής τα αίτια του πολέμου αντισταθμίζονται, δεν επιτρέπεται εσφαλμένη αισιοδοξία για στρατιωτική επιτυχία, εκμηδενίζει το πλεονέκτημα της πρώτης κίνησης, εξαφανίζει τις ευκαιρίες και τις αδυναμίες με το πυρηνικό veto , μειώνει την

⁷² Κολιόπουλος, Κ. (2008). Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα, Ποιότητα, σελ 33.

⁷³ Waltz, Kenneth (1981). The Spread of Nuclear Weapons: More May Better, Adelphi Papers , No 171 International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο.

⁷⁴ Waltz, Kenneth (1979). Theory of International Politics, Addison Wesley, Reading, MA, & (1990) Nuclear Myths and Political Realities, American Political Science Review ,Vol.84,No.3.

σημασία της υλικής υπεροχής και δίνει ένα πλεονέκτημα στην άμυνα σε σχέση με την επίθεση.

Για τον Mearsheimer⁷⁵ κάθε κράτος επιδιώκοντας εγωιστικά τα συμφέροντα του είναι λογικό να επιθυμεί να βελτιώσει όσο το δυνατόν περισσότερο την σχετική του θέση. Για τον επιθετικό ρεαλισμό φυσικός στόχος κάθε κράτους είναι η επίτευξη ηγεμονίας και κατ' επέκταση η πυρηνική ηγεμονία η οποία προσδίδει σπάνιας μορφής παγκόσμια κυριαρχία και είναι η ύψιστη επιδίωξη.

Η συντήρηση του status quo ως πολιτική ή ως κατάσταση: Ο Kenneth Waltz παίρνει ως δεδομένο πως η ειρήνη ή σταθερότητα είναι αυτοσκοπός τόσο των ΗΠΑ όσο και των άλλων κρατών. Για τον Waltz η διατήρηση του status quo είναι ένας στόχος που μπορούν να επιδιώκουν όλα τα ειρηνικά κράτη και όλα να αποκομίσουν οφέλη από αυτό. Στη θεωρία του ο Mearsheimer υποστηρίζει πως ως προς την πρόθεση δεν υπάρχουν συντηρητικές δυνάμεις. Καμία χώρα δεν θα έμενε προσκολλημένη σε ένα status quo αν είχε την ευκαιρία να εγκαταστήσει ένα συμφερότερο γι' αυτήν. Ακόμα και αν κάποιος κερδίζει οφέλη από ένα status quo αυτό δεν σημαίνει ότι είναι τα μέγιστα κέρδη ή ότι είναι ικανοποιητικά σε σχετικούς όρους, ότι δηλαδή δεν δυσχεραίνουν την θέση του σε σχέση με τα άλλα μέρη. Απλά για ορισμένες χώρες ο καλύτερος στόχος που μπορούν να διεκδικήσουν είναι απλά η διατήρηση της ρύθμισης που υπάρχει εκείνη την στιγμή, είτε γιατί δεν έχουν την ισχύ για να επιτύχουν μια ευνοϊκότερη ρύθμιση, είτε γιατί τα προσδοκώμενα οφέλη από μια προσπάθεια μεταβολής του status quo δεν ξεπερνούν τα προσδοκώμενα κόστη.

Αμοιβαία Πυρηνική Αποτροπή: Αμοιβαία πυρηνική αποτροπή είναι αποτέλεσμα της αμοιβαίας απειλής με πυρηνικά και της εν δυνάμει πρόκλησης ανυπολόγιστου κόστους. Η αμοιβαία πυρηνική αποτροπή στηρίζεται στη βούληση της κάθε πλευράς και στη δηλοποίηση αυτής της βούλησης ότι θα χρησιμοποιήσει τα πυρηνικά σε περίπτωση που δεχθεί επίθεση. Η αποτροπή δεν στηρίζεται στην άμυνα αλλά στην επίθεση, στη μεταφορά του βάρους, του κόστους, στη απέναντι πλευρά. Μέχρι την εμφάνιση των πυρηνικών όπλων, η όποια ισορροπία της ισχύος σήμαινε ότι δύο κράτη ή δύο συνασπισμοί ήταν λιγότερο ή περισσότερο στρατιωτικά ισοδύναμοι. Σε περίπτωση που δεν επετύγχαναν την αποτροπή του πολέμου και

⁷⁵ Για τον Mearsheimer οι τέσσερις κύριοι κρατικοί στόχοι είναι η περιφερειακή ηγεμονία, ο μέγιστος πλούτος, η προεξέχουσα χερσαία ισχύς και η πυρηνική υπεροχή. Mearsheimer, The Tragedy of Great Power Politics, σελ.231.

οδηγούνται σε σύγκρουση, αυτή θα ήταν αμφίρροπη και στην εσχάτη των περιπτώσεων θα κατέληγε σε κατάκτηση της μιας από την άλλη. Στην περίπτωση των πυρηνικών όπλων, η αποτυχία της λειτουργίας της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής δεν οδηγεί στην κατάκτηση της μιας από την άλλη, αλλά στη εξαϋλώση της μιας ή, το πιθανότερο, και των δύο πλευρών. Ισορροπία στην έννοια της πυρηνικής αποτροπής, δεν συνεπάγεται ισότητα ως προς τα μεγέθη, το πλήθος των συστημάτων και των πυρηνικών κεφαλών. Ισορροπία ενδέχεται να υπάρχει και σε κατάσταση ανισότητας.

Αμοιβαία πυρηνική αποτροπή και σταθερότητα: Ο φόβος ενός πυρηνικού ολέθρου, λειτουργεί ανασταλτικά στο ενδεχόμενο ενός πολέμου και συνεπώς η σταθερότητα της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής επηρεάζει τη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος. Η σταθερότητα της αμοιβαίας πυρηνικής αποτροπής, είτε προκύπτει από την άρνηση των κερδών από τον εν δυνάμει επιτιθέμενο είτε από την επιβολή κυρώσεων στον εν δυνάμει επιτιθέμενο, συνδέεται με την έλλειψη κινήτρων ή την ύπαρξη αντικινήτρων για την έναρξη πυρηνικής επίθεσης. Ένας πυρηνικός πόλεμος, ασχέτως αν συμβάλλει ή όχι στη σταθερότητα, σίγουρα μπορεί να χαρακτηριστεί απάνθρωπος, μη επιθυμητός ή ακόμα και παράλογος,.

Τα προαπαιτούμενα της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα

Είναι γεγονός ότι η χώρα μας δεν διαθέτει πυρηνικό παρελθόν όπως επίσης ότι η μετάβαση σε πυρηνικό περιβάλλον θα απαιτήσει τις προδιαγραφές και προϋποθέσεις μεγάλων – εθνικών έργων. Συνεπώς, θα πρέπει να εξεταστούν ενδελεχώς οι δυνατότητες του κράτους να υποστηρίξει ένα τέτοιο εγχείρημα αλλά και οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες που θα επέλθουν. Η εγκατάσταση ενός πυρηνικού σταθμού θα δημιουργήσει πολλές απαιτήσεις οι οποίες δεν θα έχουν χρονικό ορίζοντα καθώς η πυρηνική ενέργεια είναι διαρκής και εξελισσόμενη και είναι μία τεχνολογία που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Επομένως η υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος απαιτεί την εξασφάλιση μεγάλων επενδυτικών κεφαλαίων.

Η δυνατότητα ανάπτυξης ελληνικής πυρηνικής επιλογής κρίνεται μέσα από την εξέταση τεσσάρων παραγόντων. Ο πρώτος παράγοντας είναι η πυρηνική τεχνογνωσία και το πρόγραμμα ανάπτυξης πυρηνικής ενέργειας της Ελλάδας που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την απόκτηση πυρηνικών όπλων, ο δεύτερος παράγοντας είναι η διαθεσιμότητα φυσικών και οικονομικών πόρων για να αποκτήσει

πυρηνικά όπλα, ο τρίτος παράγοντας είναι η στάση του ελληνικού πολιτικού συστήματος και της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στα πυρηνικά όπλα και ο τέταρτος παράγοντας είναι η πιθανή αντίδραση της διεθνούς κοινότητας απέναντι στο ενδεχόμενο ανάπτυξης ελληνικής πυρηνικής επιλογής.

Η πυρηνική τεχνογνωσία. Μία εξίσου βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση της πυρηνικής επιλογής στην Ελλάδα αποτελεί το επιστημονικό προσωπικό που θα στελεχώνει τον πυρηνικό σταθμό, το οποίο θα πρέπει φυσικά να κατέχει και την κατάλληλη τεχνογνωσία. Επομένως η εγκατάσταση πυρηνικού σταθμού στην Ελλάδα θα αυξήσει τη ζήτηση για εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό σε θέματα πυρηνικής τεχνολογίας, ενώ θα καταστεί επιτακτική πλέον η ανάγκη για τη δημιουργία συγκεκριμένου κλάδου εκπαίδευσης και εξειδίκευσης στη χώρα μας ώστε Έλληνες επιστήμονες να δύνανται να εργαστούν μελλοντικά σε αντίστοιχες θέσεις στους πυρηνικούς σταθμούς - εγκαταστάσεις. Ήδη πολλά κράτη χρηματοδοτούν ιδιαίτερα τον κλάδο των πυρηνικών επιστημών και πυρηνικής τεχνολογίας καθότι η ζήτηση σε επιστήμονες που είναι εξειδικευμένοι σε θέματα πυρηνικής τεχνολογίας είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο καθηγητής πυρηνικής μηχανικής Λευτέρης Τσουκαλάς⁷⁶, η πυρηνική τεχνολογία αποτελεί μία ειδική τεχνολογία η οποία αποκτάται μέσω διακρατικών συμφωνιών και πάντοτε υπό γεωπολιτικούς όρους. Είναι επομένως προφανές πως η απόκτηση πυρηνικής τεχνογνωσίας και τεχνολογίας ακόμη και όταν γίνεται για ειρηνική χρήση αποκτά γεωπολιτική χροιά, διότι μπορεί πολύ εύκολα να οδηγήσει στην απόκτηση πυρηνικής τεχνογνωσίας για την παραγωγή πυρηνικών όπλων.

Η συνεργασία με τις ΗΠΑ την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και η παραχώρηση ερευνητικού πυρηνικού αντιδραστήρα, ο οποίος είναι ο βασικός εξοπλισμός του σημερινού κορυφαίου επιστημονικού ιδρύματος της Ελλάδας και της Ευρώπης, του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», συνέβαλαν καθοριστικά και στην απόκτηση ανάλογης τεχνογνωσίας αλλά και στην απασχόληση πλειάδας Ελλήνων επιστημόνων σε ένα εκ των οκτώ σημερινών κορυφαίων ερευνητικών ιδρυμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στον «Δημόκριτο» οι έρευνες περιλαμβάνουν το επίπεδο της πυρηνικής φυσικής, πυρηνικής τεχνολογίας,

⁷⁶ Τσουκαλάς, Λ. (2010). Γιατί η Ελλάδα χρειάζεται πυρηνική ενέργεια, Capital.gr. Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/sunenteuxi/884539/l-tsoukalas-giati-i-ellada-xreiazetai-tin-puriniki-energeia> (Πρόσβαση στις 11/10/2019).

στην προστασία από την ραδιενεργή ακτινοβολία, την επιστήμη των υλικών, τη μικροηλεκτρονική, τη νανοτεχνολογία, την φαρμακευτική, αλλά και σε πολλούς άλλους τομείς.

Η πυρηνική γνώση της Ελλάδας βρίσκεται αναμφίβολα σε πολύ καλό επίπεδο, κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η χώρα μας πληροί τις περισσότερες προϋποθέσεις πρόσβασης στην πυρηνική τεχνολογία. Όμως, προϋπόθεση για την κατασκευή και λειτουργία πυρηνικού εργοστασίου ή/και προμήθειας, αποθήκευσης και συντήρησης πυρηνικού οπλοστασίου είναι η εκπαίδευση επιστημονικού προσωπικού με κατάλληλη τεχνογνωσία και η δημιουργία στρατιωτικών υποδομών ασφαλούς φύλαξης και συντήρησης των όπλων. Ο αριθμός των επιστημόνων και των μηχανικών που απαιτούνται⁷⁷ για το όλο πρόγραμμα παραγωγής σχάσιμου υλικού, όπως και για τη σχεδίαση, αρχική συναρμολόγηση και δοκιμή ενός πυρηνικού όπλου, υπολογίζεται από πολλούς ανεξάρτητους μελετητές στους 500 περίπου, από τους οποίους οι 50 τουλάχιστον πρέπει να είναι διδάκτορες. Σε αυτούς θα πρέπει να περιλαμβάνονται φυσικοί, χημικοί, μεταλλουργοί, ηλεκτρονικοί και ειδικοί σε Η/Υ και εκρηκτικές ύλες. Επί πλέον αυτή η προσπάθεια θα απαιτήσει 1500 μηχανικούς, κυρίως πυρηνικούς, χημικούς και ηλεκτρονικούς. Επομένως απαιτείται μακροχρόνια εθνική στρατηγική στον κλάδο της εκπαίδευσης σε θέματα πυρηνικής τεχνολογία και ακτινοπροστασίας.

Η ελληνική βιομηχανία διαθέτει την τεχνολογική δυνατότητα που απαιτείται για την κατασκευή πυρηνικών όπλων, στη βάση της μεθόδου Meyer⁷⁸, ακόμη και αν η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας οδήγησε σε μαρασμό τη «βαριά» ελληνική βιομηχανία. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι η Ελλάδα, πλην της περιόδου 1960-1980, δεν έχει δείξει ζωηρό ενδιαφέρον ούτε για παραγωγή, αλλά ούτε και για συναλλαγές με πυρηνικές δυνάμεις για απόκτηση πυρηνικής τεχνογνωσίας, κατασκευής ή προμήθειας πυρηνικών όπλων, γεγονός που ερμηνεύεται ως απόρροια της σχετικής στρατιωτικής ισορροπίας ισχύος μεταξύ της χώρας μας και της Τουρκίας.

⁷⁷ Τσίπης, Κ. Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 253-255.

⁷⁸ Ο καθηγητής του MIT Stephen Meyer χρησιμοποίησε ένα μοντέλο 16 δεικτών τεχνολογικής δυνατότητας με τους οποίους προσδιόρισε την τεχνολογική υποδομή κατασκευής πυρηνικών όπλων. Πλατιάς Γ. Θανάσης.(1986). Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, Ελληνικό Ινστιτούτο Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σ. 221-227.

Πέραν των παραπάνω, επιβεβλημένη θεωρείται η συγκρότηση ρυθμιστικής αρχής που θα ελέγχει τις προδιαγραφές, την εγκατάσταση και λειτουργία των πυρηνικών σταθμών – όπλων, την προστασία και ασφάλεια των εγκαταστάσεων και των όπλων, αλλά και την εφαρμογή των δεσμεύσεων της χώρας που προκύπτουν από την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων για την ασφάλεια των πυρηνικών και των καταλοίπων.

Το ελληνικό πυρηνικό «πρόγραμμα». Η Ελλάδα είναι από τις πρώτες χώρες στον κόσμο που απέκτησαν ερευνητικό πυρηνικό αντιδραστήρα («Δημόκριτος», τέλος της δεκαετίας του '50⁷⁹) εκπαίδευσε πυρηνικούς μηχανικούς και πρωτοστάτησε σε ερευνητικές και ιατρικές εφαρμογές. Στη δεκαετία του '70 η ΔΕΗ έκανε εξονυχιστικές μελέτες του Ελλαδικού χώρου για την ανάδειξη κατάλληλων τοποθεσιών για πυρηνικούς αντιδραστήρες και η χώρα έφτασε πολύ κοντά στο να καταθέσει φάκελο στον Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας (ΔΟΑΕ).

Το Φεβρουάριο του 1954 συστάθηκε για πρώτη φορά η Ελληνική Εθνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (Ε.Ε.Α.Ε.) στην Αθήνα, με σκοπό τη προώθηση και τον έλεγχο των επιστημονικών μελετών που αφορούσαν την ατομική ενέργεια. Η τότε διοίκηση της Ε.Ε.Α.Ε. πρόβαλε την ανάγκη για δημιουργία ενός Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών που ονομάστηκε «Δημόκριτος». Για την ανέγερση του κτιρίου, παραχωρήθηκε το 1956 από την κυβέρνηση έκταση 500 περίπου στρεμμάτων και οι οικοδομικές εργασίες άρχισαν το 1958. Τα επίσημα εγκαίνια του Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών έγιναν στις 31 Ιουλίου 1961. Παράλληλα γίνονταν μελέτες για την εγκατάσταση ενός αντιδραστήρα, που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες του. Η Ε.Ε.Α.Ε., ύστερα από συμφωνία με τις Η.Π.Α. εγκατέστησε στο Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών «Δημόκριτος» έναν αντιδραστήρα τύπου ανοιχτής δεξαμενής, χρησιμοποιώντας ως σχάσιμο υλικό το αλλοβαρές ουράνιο.

Ο αντιδραστήρας λειτούργησε για πρώτη φορά στις 27 Ιουλίου 1961 στη χαμηλή του δύναμη, στις 10 Ιουνίου 1964 λειτούργησε στην πλήρη δύναμή του και από τις 5 Οκτωβρίου 1964 λειτουργούσε με 12 ώρες τη μέρα στη δύναμη αυτή. Με τον αντιδραστήρα αυτόν επιτυγχάνεται η διεξαγωγή πειραμάτων και η παραγωγή ραδιοϊσοτόπων, τα οποία χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες των νοσηλευτικών ιδρυμάτων και των εργαστηρίων έρευνας. Στις αρχές της δεκαετίας του '50, ο

⁷⁹ Arapostathis, Stathis, (2018) Greece - Short Country Report [online], History of Nuclear Energy and Society). Διαθέσιμο στο: http://www.honest2020.eu/sites/default/files/deliverables_24/GR.pdf (Πρόσβαση την 23/11/2019).

Πρόεδρος Eisenhower προώθησε σε διεθνές επίπεδο το πρόγραμμα «Άτομα για την Ειρήνη» με σκοπό την διάδοση των ειρηνικών χρήσεων της πυρηνικής ενέργειας. Ο αντίκτυπος του στην Ελλάδα ήταν άμεσος, ενώ σημαντικό ρόλο στην προώθηση της χρήσης πυρηνικής ενέργειας έπαιξε και η βασίλισσα Φρειδερίκη⁸⁰. Η αμερικανική εταιρία Electric Bond and Share Company (EBASCO), που εξειδικεύονταν στον τομέα της ενέργειας και των κατασκευών ήταν αυτή που το 1950 εκπόνησε και τη μελέτη για το «Πρόγραμμα ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα»⁸¹.

Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε. Έγιναν διαπραγματεύσεις με την Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας της Βρετανίας οι οποίες όμως το 1970 ναυάγησαν, μετά την αποπομπή της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης⁸². Το δικτατορικό καθεστώς, που είχε ανάγκη νομιμοποίησης και στο εσωτερικό, ανακοίνωσε το 1972 ένα μεγαλεπήβολο σχέδιο που περιλάμβανε σταδιακή εγκατάσταση 14 πυρηνικών μονάδων έως το 2000⁸³. Μετά τη μεταπολίτευση και κυρίως μετά το 1977, το ζήτημα της εγκατάστασης πυρηνικού εργοστασίου επανεμφανίζεται στη δημόσια σφαίρα. Συγκεκριμένα το 1976 η κατασκευή πυρηνικής μονάδας εντάχθηκε στα σχέδια του 10ετούς προγράμματος της ΔΕΗ⁸⁴. Το 1978, στα πλαίσια της πολιτικής για είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ, ο Πρωθυπουργός Καραμανλής διαπραγματεύτηκε την κατασκευή πυρηνικού εργοστασίου από τη Γαλλία⁸⁵. Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, διάταγμα «Περί όρων ιδρύσεως και λειτουργίας πυρηνικών εγκαταστάσεων», χωρίς συζήτηση και ψήφιση στη Βουλή⁸⁶. Η κυβέρνηση δεν αποκαλύπτει συγκεκριμένη τοποθεσία, αν και σε ορισμένες

⁸⁰ Rentetzi, M. Gender (2009). Science and Politics: Queen Frederica and Nuclear Research in Post-war Greece, Centaurus, Vol 51, pp. 63-87.

⁸¹ Η χρηματοδότηση των έργων που προβλεπόταν στην μελέτη της «EBASCO» από το σχέδιο Μάρσαλ έθετε μία ρεαλιστική βάση για τον εξηλεκτρισμό της χώρας. Το 1948, η EBASCO Services υπέβαλε έκθεση για το ενεργειακό πρόγραμμα της Ελλάδος σύμφωνα με την οποία προβλέπονταν η κατασκευή υδροηλεκτρικών και θερμοηλεκτρικών εργοστασίων, η ενοποίηση του δικτύου και ο καθορισμός ενιαίας τιμής κατανάλωσης. Όλα αυτά προϋπέθεταν ένα μόνο διαχειριστή. Έτσι, με το ΦΕΚ Α 169/1950, Περί ιδρύσεως δημοσίας επιχειρήσεως ηλεκτρισμού, συστήθηκε η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού.

⁸² Δρόσος, Σ. Π. (1977). Μέχρι το 1986 η Ελλάδα μέλος της διεθνούς πυρηνικής λέσχης, Οικονομικός Ταχυδρόμος.

⁸³ «Πόσον 36.000.000.000 δραχμών θα διατεθεί υπό της ΔΕΗ δια εκτέλεση μεγάλων έργων», Μακεδονία, 16-6-1972.

⁸⁴ Moïssis, R. (1981). The nuclear option in Greek national energy policy: a renaissance or a déjà vu.

⁸⁵ «Ο πυρηνικός αντιδραστήρας της ΔΕΗ θα εγκατασταθεί στην Κάρυστο της Ευβοίας το 1981», Ριζοσπάστης, 15 Ιουνίου του 1978.

⁸⁶ Ψήφισμα Μαΐου 1979, αρχείο Δήμου Καρύστου.

περιοχές είχαν ήδη εγκατασταθεί όργανα μετρήσεων⁸⁷. Στα τέλη του 1979 υπογράφηκε σύμβαση (ύψους 5,3 εκατομμυρίων δολαρίων) με την εταιρία EBASCO⁸⁸, με σκοπό την επιλογή της κατάλληλης περιοχής για την εγκατάσταση πυρηνικών μονάδων. Οι όροι της σύμβασης (ΔΕΗ - EBASCO) διατηρούνται μυστικοί και δεν υπήρχε καμία επίσημη συνεργασία με επιστημονικούς φορείς της χώρας (π.χ. Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας, Σεισμολογικό Ινστιτούτο)⁸⁹.

Ταυτόχρονα διεξάγονταν έρευνες για την ύπαρξη εκμεταλλεύσιμων ποσοτήτων ουρανίου ανά την Ελλάδα. Το 1979 ο υπουργός Βιομηχανίας Μ. Έμπερτ ανακοινώνει ότι συνεργεία του Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (Ι.Γ.Μ.Ε.) ανακάλυψαν την ύπαρξη ουρανίου στην περιοχή Μαραμένα Σερρών. Τα σχετικά αποθέματα υπολογίζονταν ότι ήταν της τάξης των 1000 τόνων, ποσότητα που επαρκεί για να τροφοδοτήσει έναν πυρηνικό ηλεκτρικό σταθμό για 25-30 χρόνια⁹⁰. Ο Μ. Έμπερτ ανέφερε χαρακτηριστικά: «Είμαστε η μόνη βαλκανική χώρα που δεν κάνει χρήση αυτής της μορφής ενέργειας, ως και η Τουρκία θα έχει το δικό της πυρηνικό εργοστάσιο»⁹¹. Το επιχείρημα αυτό έχει δυο σκέλη: την ανάπτυξη, υπονοώντας ότι η Ελλάδα θα υστερήσει από γειτονικές χώρες που θεωρούνται λιγότερο εκσυγχρονισμένες και το αμυντικό - στρατιωτικό σκέλος, υπονοώντας ότι αυτές οι χώρες είναι εν δυνάμει στρατιωτικοί αντίπαλοι, αφού π.χ. από τις απαρχές του ελληνικού έθνους η Τουρκία αποτελεί τον προαιώνιο εχθρό. Το 1980 ο υπουργός Ενέργειας Στ. Μάνος παρουσίαζε την πυρηνική τεχνολογία ως μονόδρομο, αναφέροντας ότι, «Ανατολικές και δυτικές χώρες έχουν επιλέξει τους πυρηνικούς σταθμούς για να αντιμετωπίσουν το ενεργειακό τους πρόβλημα. Όλες οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι αναγκαστικά πρέπει να στραφούμε στην πυρηνική ενέργεια»⁹².

Στις 24 Φεβρουαρίου 1981 έγινε σεισμός 6,7 Ρίχτερ στις Αλκυονίδες, κοντά στην Αθήνα. Το γεγονός αυτό έγινε αφορμή για εκτενείς δημόσιες συζητήσεις στη Βουλή και στον τύπο, σχετικά με το ζήτημα του πυρηνικού προγράμματος. Είναι αξιοσημείωτο ότι, μετά το σεισμό, εκπρόσωποι της EBASCO δήλωναν ότι οι μελέτες της εταιρείας δεν πρόκειται να αλλάξουν. Η επιχειρηματολογία τους βασίζονταν στα

⁸⁷ «Που θα γίνει το πυρηνικό εργοστάσιο: πέντε οι υποψήφιες περιοχές» Πρωινή, 26 Μαΐου 1979.

⁸⁸ Παγώνη, Α. Έρευνα: Πυρηνική Ενέργεια; Ελευθεροτυπία, 13 Μαρτίου 1981.

⁸⁹ Ευθυμίουπουλος, Η. «ΔΕΗ-EBASCO:Ο κόσμος της σιωπής», Το Βήμα, 15 Μαρτίου 1981.

⁹⁰ «1000 τόνοι το ουράνιο στις Σέρρες» Ελευθεροτυπία, 15 Σεπτεμβρίου 1979.

⁹¹ «Το 1980 θα αρχίσει η εκμετάλλευση πετρελαίου Θάσου», Μακεδονία, 23 Ιουνίου 1979.

⁹² «Το 1990 παραγωγή πυρηνικής ενέργειας στην Ελλάδα», Μακεδονία, 29 Οκτωβρίου 1980.

έξης δεδομένα: η αντισεισμικότητα της περιοχής της Αθήνας επιβεβαιώθηκε αφού οι σεισμοί αποτέλεσαν ασήμαντη δοκιμασία για τα φτωχής κατασκευής κτήρια της, η σεισμικότητα της Αθήνας είναι μικρότερη από άλλες σεισμογενείς γειτονικές περιοχές και διαβεβαιώνεται ότι ο όλος σχεδιασμός βασίζεται στους κανονισμούς της Επιτροπής Πυρηνικών Κανονισμών (NRC) των ΗΠΑ . Τελικά τον Απρίλιο του 1981 υπογράφηκε η απόφαση για την κατασκευή εργοστασίου στην Κάρυστο. Η νότια Εύβοια είχε επιλεχθεί λόγω του ότι οι μελέτες της EBASCO τη χαρακτήριζαν ως «ασεισμική περιοχή». Όμως, υπήρχαν και άλλοι λόγοι για τη συγκεκριμένη επιλογή, όπως για παράδειγμα ότι υπάρχει άφθονο νερό που θα χρησίμευε στην ψύξη του πυρηνικού αντιδραστήρα, ενώ ταυτόχρονα βρίσκεται στο κέντρο βάρους της ραχοκοκαλιάς του ηλεκτρικού δικτύου της Ελλάδας.

Η επιλογή της ελληνικής κυβέρνησης για κατασκευή πυρηνικού εργοστασίου οφείλονταν στη μεγαλύτερη πετρελαϊκή κρίση στην ιστορία η οποία οφείλονταν στο αραβικό εμπάργκο μετά τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ και η οποία αποτέλεσε διεθνή τάση για στροφή στην πυρηνική ενέργεια. Οι συζητήσεις για την κατασκευή του πυρηνικού εργοστασίου στην Κάρυστο σταμάτησαν οριστικά το 1982 με τη νέα κυβέρνηση Παπανδρέου, ενώ μετά το πυρηνικό ατύχημα στο Τσέρνομπιλ σταμάτησε κάθε συζήτηση για πυρηνικό αντιδραστήρα στην Ελλάδα.

Διαθεσιμότητα φυσικών και οικονομικών πόρων. Η χώρα μας, παρότι όπως αναπτύχθηκε παραπάνω διαθέτει την απαραίτητη τεχνογνωσία και μέρος των υποδομών, δεν δύναται λόγω του αυστηρά περιορισμένου δημοσιονομικού προγράμματος να διαθέσει τους αναγκαίους πόρους για την ανάπτυξη και κατασκευή πυρηνικών όπλων στο άμεσο μέλλον παρόλο που η συνεχώς αυξανόμενη επιθετικότητα της Τουρκίας δημιουργεί σοβαρά κίνητρα πυρηνικοποίησης της χώρας. Ειδικότερα:

Οι φυσικοί πόροι: Σε περίπτωση που η ελληνική πολιτική ηγεσία αποφάσιζε υπό την απειλή εθνικού ακρωτηριασμού ή συντριπτικής στρατιωτικής ήττας να υιοθετήσει μια στρατηγική πυρηνικής επιλογής (nuclear option)⁹³ και να κατασκευάσει πυρηνικά όπλα, τότε θα απαιτούνταν ποσότητες P-239 ή U235⁹⁴ που είναι δυνατόν να μετατραπούν σε P-238 από τον ερευνητικό αντιδραστήρα του

⁹³ Κολιόπουλος, Κ. (2008). Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 258.

⁹⁴ Τσίπης, Κ., Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 251-253.

«Δημόκριτου». Στην Ελλάδα σημαντικά κοιτάσματα ουρανίου, που υπολογίζεται ότι φτάνουν τους 10.000 τόνους, εντόπισε το Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΙΓΜΕ) στο υπέδαφος των νομών Δράμας και Σερρών αλλά και σε άλλες περιοχές της Βορείου Ελλάδας. Τα βεβαιωμένα αποθέματα είναι 1.525 τόνοι. Σύμφωνα με τη μελέτη του ΙΓΜΕ, που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Γεωλογικής Εταιρείας⁹⁵, το υπέδαφος της Ελλάδας και οι υποθαλάσσιες περιοχές του Αιγαίου διαθέτουν μεγάλα αποθέματα ουρανίου, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν από την Ελλάδα, σε κάποια ενδεχόμενη παγκόσμια ενεργειακή κρίση. Επιπλέον στα δικά μας κοιτάσματα υπάρχει και θόριο, το στοιχείο που χρησιμοποιούν ως καύσιμο πυρηνικοί αντιδραστήρες νέας τεχνολογίας. Το ΙΓΜΕ έχει πραγματοποιήσει και οικονομοτεχνικές μελέτες, από τις οποίες διαπιστώθηκε ότι σε αρκετές περιπτώσεις είναι οικονομικά πρόσφορη η απόληψή τους. Σύμφωνα με το ΙΓΜΕ, «τα βεβαιωμένα κοιτάσματα ουρανίου στη Βόρεια Ελλάδα επαρκούν για 20ετή αυτόνομη λειτουργία πυρηνικού αντιδραστήρα με δυνατότητα παραγωγής 1.000 MW ημερησίως». Το μεγαλύτερο και καλύτερα μελετημένο κοίτασμα είναι αυτό στο Παρανέστι της Δράμας. Βέβαια το κόστος παραγωγής πυρηνικού υλικού θα στοίχιζε πολύ περισσότερο από ότι η αγορά του από μια χώρα – προμηθευτή.

Οι οικονομικοί πόροι: Στον «Πλούτο των Εθνών (1776)», ο Adam Smith⁹⁶ αναφέρει ως πρώτο καθήκον του ηγεμόνα την προστασία της κοινωνίας από εξωτερικές απειλές. Η εθνική άμυνα, στην οποία αναφέρεται ο Smith στο συγκεκριμένο εδάφιο, είναι το αρχέτυπο παράδειγμα ενός αμιγούς δημοσίου αγαθού. Για να ανταποκριθεί σε αυτό το βασικό καθήκον, το κράτος είναι υποχρεωμένο να διαθέσει οικονομικούς πόρους για την παραγωγή στρατιωτικής δύναμης.

Η Ελλάδα διέθεσε στην αμυντική θωράκισή της περί το 3,9% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο την τελευταία 20ετία σε σχέση με το 2,1% για την υπόλοιπη ΕΕ και σχεδόν 9% των δαπανών της κεντρικής κυβέρνησης σε σχέση με το 5% περίπου των εταίρων μας και ανάλογη είναι η εικόνα και στα κράτη – μέλη του NATO. Η Ελλάδα διαθέτει την τελευταία 7ετία (Γράφημα 1) το 2, 24 % του ΑΕΠ (2^ο ποσοστό στο NATO)⁹⁷. Η εικόνα δεν θα μπορούσε να ήταν διαφορετική καθώς ο γεωπολιτικός

⁹⁵ Περγάμαλης, Φ., Παπαχριστόπουλος, Καραγεωργίου, Δ., Πούρνης, Σ., (1982). Αποθέματα ουρανίου στην περιοχή Αρχοντοβούνι Διποτάμων Παρανεστίου.

⁹⁶ The first duty of the sovereign, that of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies, can be performed only by means of a military force.

⁹⁷ NATO Press Release (25 June 2019). Defence Expenditure of NATO Countries (2012-2019).

περίγυρος της χώρας μας περικλείει σαφώς περισσότερες προκλήσεις και κινδύνους ασφάλειας συγκριτικά με όλα τα υπόλοιπα μέλη της ΕΕ (Γράφημα 2). Η δυνατότητα διάθεσης πόρων στην άμυνα, δηλαδή στην παραγωγή στρατιωτικής ισχύος από μέρους ενός κράτους, είναι συνάρτηση της υλικής βάσης, της οικονομίας του. Όσο οικονομικά πιο εύρωστη είναι μία χώρα, τόσο περισσότερους πόρους μπορεί να διαθέσει στην παραγωγή στρατιωτικής δύναμης. Σε περιπτώσεις κρατών που αντιμετωπίζουν άμεσες και ισχυρές απειλές οι συνεπαγόμενες επιπτώσεις της οικονομικής αδυναμίας τους να παράγουν και να προβάλουν αξιόπιστη στρατιωτική αποτροπή μπορεί να είναι οδυνηρές.

Η οικονομική ύφεση και δημοσιονομική στενότητα που ταλανίζει την Ελλάδα είχε καταλυτική επίπτωση στην δυνατότητα διάθεσης πόρων στην παραγωγή άμυνας και αποτροπής. Η επίπτωση στις αμυντικές δαπάνες της χώρας είναι εμφανέστατη στο Γράφημα 3. Η οικονομία είναι ο σημαντικότερος συντελεστής ισχύος των κρατών. Αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της καθώς από εκεί αντλούνται οι πόροι που παράγουν την στρατιωτική ισχύ. Στην περίπτωση της Ελλάδος, ο συντελεστής αυτός σταθερά φθίνει σε σχέση τόσο με τις ανάγκες όσο και συγκριτικά με την οικονομία της Τουρκίας. Ενδεικτικό της σχετικής συρρίκνωσης, η συνεχώς διερευνώμενη διαφορά στις στρατιωτικές δαπάνες των δύο χωρών παρότι σε όρους ΑΕΠ διαθέτουν περίπου το ίδιο ποσοστό στην άμυνα. Η στενή σχέση εξάρτησης της άμυνας από την οικονομία αναδεικνύεται από την παράλληλη πορεία των δύο μεγεθών καταδεικνύοντας την κρίσιμη σημασία της οικονομίας ως ακρογωνιαίο λίθο της ισχύος των κρατών και επιβεβαιώνοντας την οξυδερκή απόφαση του Θουκυδίδη: «...έστιν ο πόλεμος ουχ όπλων το πλεόν, αλλά δαπάνης, δι' ην τα όπλα ωφελεί...».

Σε ό, τι αφορά το κόστος ανάπτυξης, παραγωγής και συντήρησης πυρηνικών όπλων, υπάρχουν τρεις βασικές μέθοδοι⁹⁸. Η πρώτη μέθοδος είναι η παράνομη-φανερή ή κρυφή-απόκτηση πυρηνικών όπλων, η δεύτερη η απόκτηση όπλων ή εξαρτημάτων που απαιτούν απλή συναρμολόγηση προκειμένου να αποτελέσουν πυρηνικό όπλο και τέλος η τρίτη είναι η παραγωγή πυρηνικών όπλων από τις συστατικές τους πρώτες ύλες. Αναμφισβήτητα η πρώτη μέθοδος παρουσιάζει

⁹⁸ Τσίπης, Κ., Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 250-251.

προφανείς δυσχέρειες. Και τούτο διότι η «αρπαγή» πυρηνικών όπλων⁹⁹ που είτε βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια είτε έχουν κλαπεί πέραν του ότι δεν θα εξασφάλιζε παρά έναν ελάχιστο αριθμό πυρηνικών όπλων, θα είχε και βαρύτατες διπλωματικές και πολιτικές επιπτώσεις, δεδομένης της παρούσας διεθνούς συγκυρίας. Εκτιμάται δηλαδή ότι μία τέτοια κίνηση θα προκαλούσε τη σφοδρή αντίθεση των χωρών που ανήκουν στον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οδηγώντας στην παρεπόμενη απομόνωση της χώρας, στην αντιμετώπιση της ως κράτος – παρία¹⁰⁰ από τους ευρωπαϊκούς της εταίρους και στην επιδείνωση των διακρατικών σχέσεων με τα Βαλκανικά κράτη και την Τουρκία.

Περαιτέρω, οι διεθνείς συνθήκες αναφορικά με τη δυνατότητα αγοράς πυρηνικών όπλων ή εξαρτημάτων παραμένει ιδιαίτερα δυσχερής. Εκτός της ύπαρξης της διεθνούς συνθήκης περί απαγόρευσης της διασποράς πυρηνικών όπλων, οι ΗΠΑ, ο ΟΗΕ, αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν εντείνει τις προσπάθειες τους ώστε να αποτραπεί ή έστω να καθυστερήσει η δυνατότητα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων από πρόσθετες χώρες. Επομένως και η μέθοδος αγοράς πυρηνικών όπλων ή εξαρτημάτων δεν φαίνεται να είναι εφικτή υπό την παρούσα συγκυρία. Συμπερασματικά, ο μόνος ρεαλιστικός και εφικτός τρόπος απόκτησης πυρηνικών όπλων είναι μέσω της μεθόδου παραγωγής πυρηνικών όπλων από τις συστατικές τους πρώτες ύλες.

Για την κατασκευή πυρηνικών όπλων σχάσης κατάλληλες είναι τρεις πρωτογενείς ύλες¹⁰¹, το ουράνιο 235, το ουράνιο 233 και το πλουτόνιο 239. Τόσο το ουράνιο 233 όσο και το ουράνιο 235 συναντώνται στη φύση ως ισότοπα του μη σχάσιμου ουρανίου 238. Αντιθέτως, το πλουτόνιο παράγεται σε πυρηνικούς αντιδραστήρες μέσω της απορρόφησης ενός νετρονίου από το ουράνιο 238. Έχει υπολογιστεί ότι η ελάχιστη απαιτούμενη κρίσιμη μάζα για την κατασκευή πυρηνικής κεφαλής ουρανίου είναι 12 κιλά, ενώ για την κατασκευή πυρηνικής κεφαλής πλουτωνίου η κρίσιμη μάζα είναι 4 κιλά. Επομένως για την κατασκευή πυρηνικού όπλου απαιτούνται τουλάχιστον 20 κιλά πλουτωνίου, ή 50 κιλά καθαρού ουρανίου 235 (με πρόσμιξη κατά 7% ουρανίου 238). Υπολογίζεται ότι το συνολικό κόστος 50 κιλών 93% εμπλουτισμένου ουρανίου 235 που χρειάζεται για ένα όπλο των 20

⁹⁹ Κολιόπουλος, Κ.(2008). Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 254-255.

¹⁰⁰ Ντόκος, Θάνος, Αναζητώντας την ειρήνη, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παζήση, σελ. 77-81.

¹⁰¹ Τσίπης, Κ., Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 251-252.

χιλιοτόνων είναι περίπου 3.500.000 ευρώ. Η φθηνότερη δυνατή εγκατάσταση εμπλουτισμού που θα παρήγαγε αρκετό ουράνιο 235 (παραγωγή περίπου 10 όπλων το χρόνο) θα κόστιζε περίπου 15.600.000 ευρώ.

Επιπροσθέτως πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι προαναφερθείσες μέθοδοι εμπλουτισμού, πέραν του ότι προαπαιτούν προηγμένη τεχνολογία προϋποθέτουν επίσης και ειδική πυρηνική τεχνογνωσία. Συνεπώς στο υπολογιζόμενο κόστος πρέπει να προστεθεί και το κόστος απόκτησης αυτής της τεχνολογίας και τεχνογνωσίας. Επομένως η απόκτηση πυρηνικών όπλων συνεπάγεται συνολικά το κόστος της αγοράς των απαραίτητων συστατικών υλών-σχάσιμου υλικού (ουρανίου 235 και 238 καθόσον η Ελλάδα δεν έχει αποθέματα μεταλλευμάτων των συγκεκριμένων υλών), των απαιτούμενων πυρηνικών αντιδραστήρων για την παραγωγή πλουτωνίου (καίτοι αρκεί οποιοσδήποτε τύπος πυρηνικού αντιδραστήρα), καθώς και το κόστος εγκαταστάσεων κατεργασίας και διύλισης ουρανίου και επεξεργασίας του πλουτωνίου που υπολογίζεται στα 440.000.000 ευρώ περίπου (με 44.000.000€ υπολογιζόμενο λειτουργικό κόστος κατ' έτος).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η οικονομική δυνατότητα παραγωγής ή αγοράς πυρηνικών όπλων και τη συντήρησης πυρηνικών εγκαταστάσεων θεωρείται την παρούσα χρονική στιγμή αδύνατη διότι θα απαιτούσε σημαντικές κρατικές επενδύσεις, εκτροπή του επιστημονικού και τεχνικού έμφυχου υλικού της χώρας και ταυτόχρονα πιθανές οικονομικές κυρώσεις από προμηθεύτριες χώρες πυρηνικών υλικών ως άμεσα αντίποινα. Άμεση συνέπεια του πυρηνικού προγράμματος θα είναι η υποβάθμιση και ο περιορισμός του συμβατικού οπλοστασίου. Είναι προφανές ότι ο μόνος τρόπος υπολογισμού, έστω κατά προσέγγιση, του πραγματικού κόστους των πυρηνικών όπλων μπορεί να γίνει μόνο μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των δημοσιονομικών προϋπολογισμών των χωρών που κατέχουν πυρηνικά όπλα.

Σύμφωνα με υπολογισμούς η Βόρειος Κορέα ξοδεύει περίπου 1.1 με 3.2 δισεκατομμύρια ευρώ για το πυρηνικό της οπλοστάσιο. Επιπροσθέτως, οι ΗΠΑ υπολογίζουν ότι η Βόρειος Κορέα έχει στην κατοχή της περίπου 60 πυρηνικές κεφαλές. Στην περίπτωση των ΗΠΑ, δηλαδή μιας πυρηνικής υπερδύναμης που μάλιστα αποτέλεσε την πρώτη χώρα που απέκτησε πυρηνικά όπλα, από το 1940 έχει ξοδέψει 5 τρισεκατομμύρια ευρώ για το πυρηνικό της οπλοστάσιο¹⁰² το οποίο υπολογίζεται ότι περιέχει περίπου 6800 πυρηνικά όπλα. Αντιστοίχως, η αναβάθμιση-

¹⁰² Schwartz I., Stephen, (1998). Atomic Audit: The costs and consequences of US nuclear weapons since 1940, Brookings Institution Press, σ. 388.

επέκταση των πυρηνικών όπλων υπολογίζεται ότι στοιχίζει για τις μεν ατομικές βόμβες B61, από 12 έως 20 εκατομμύρια δολάρια για την κάθε μία, για τις δε πυρηνικές κεφαλές W 80 75 εκατομμύρια δολάρια για την κάθε μία.

Κατ' αντιστοιχία για την ΕΕ, η συντήρηση αλλά και ο έλεγχος ασφαλείας των πυρηνικών σταθμών και των πυρηνικών αντιδραστήρων είναι αρκετά δαπανηρός. Η επίσημη έκθεση της Κομισιόν για τις δοκιμές αντοχής (stress tests) των πυρηνικών σταθμών στην Ευρώπη φανερώνει πως η πυρηνική ενέργεια δεν είναι ούτε ασφαλής ούτε οικονομική. Σύμφωνα με εκτίμηση της Γαλλικής υπηρεσίας ασφάλειας των πυρηνικών σταθμών που καλύπτει περισσότερο από το 1/3 των σταθμών στην ΕΕ, το κόστος για τις αναγκαίες αναβαθμίσεις ασφάλειας κυμαίνονται από 30 έως 200 εκατομμύρια ευρώ ανά μονάδα. Επομένως για τους 132 πυρηνικούς αντιδραστήρες που λειτουργούν αυτή τη στιγμή στην ΕΕ, το συνολικό κόστος θα κυμανθεί από 10 έως 25 δισεκατομμύρια ευρώ.

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα και η κοινή γνώμη. Ο συσχετισμός των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων στην Ελλάδα συναρτάται απόλυτα με τη δυνατότητα απόκτησης πυρηνικών όπλων. Επομένως η σύνθεση του ελληνικού κοινοβουλίου και οι θέσεις των βασικότερων ελληνικών κομμάτων λειτουργούν ως ενδείκτες για την δυνατότητα της Ελλάδας να αναπτύξει πυρηνική επιλογή. Ειδικότερα, το θεμελιώδες για το νομικό μας πολιτισμό άρθρο 2 του Συντάγματος ορίζει στην πρώτη παράγραφο του ότι: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.», ενώ στη δεύτερη παράγραφο ορίζει ότι: «Η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών».

Τα πυρηνικά όπλα αποτελούν όπλα μαζικής καταστροφής. Ως εκ τούτου τα συνοδεύει ένας θεμελιακός προβληματισμός που αφορά το κατά πόσον η ανάπτυξη πυρηνικών όπλων και η ενδεχόμενη χρήση τους συνάδουν με την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επιπροσθέτως, η ανάπτυξη όπλων μαζικής καταστροφής εγείρει επίσης ζητήματα συμβατότητας με τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη υποχρέωση του κράτους να καλλιεργεί καλές σχέσεις με τις υπόλοιπες χώρες και να συμβάλει στην εμπέδωση της διεθνούς ειρήνης. Επομένως από την ιδεολογική ταυτότητα των περισσότερων κομμάτων που βρίσκονται στη Βουλή, καθώς και από το γεγονός ότι κανένα κόμμα εξουσίας κατά τη διάρκεια της Μεταπολίτευσης δεν

προχώρησε στην απόκτηση πυρηνικών όπλων και στην ανάπτυξη πυρηνικής τεχνολογίας, συνάγεται ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα διάκειται αρνητικά έναντι της πυρηνικής επιλογής. Πολλώ δε μάλλον όταν βασικό χαρακτηριστικό της Ελλάδας, ως μέλος του πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο σεβασμός του διεθνούς δικαίου και η υιοθέτηση κοινής στάσης με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες απέναντι στα πυρηνικά όπλα.

Η ελληνική γνώμη έχει εκφράσει κατ' επανάληψη την αρνητική της προδιάθεση στη χρήση της πυρηνικής ενέργειας ως εναλλακτική επιλογή στην επίλυση του ενεργειακού προβλήματος που θα αντιμετωπίσει η χώρα τα επόμενα χρόνια και πολύ περισσότερο στην ανάπτυξη πυρηνικών όπλων. Το Οικολογικό Βαρόμετρο της Public Issue¹⁰³, επικεντρώθηκε στις στάσεις των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην πυρηνική ενέργεια. Σε γενικές γραμμές, διαπιστώνεται αρνητική στάση της κοινής γνώμης απέναντι στην πυρηνική ενέργεια και στην ενδεχόμενη χρήση της, για παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος.

Συγκεκριμένα, από ευρήματα του Οικολογικού Βαρομέτρου του 2008 και του 2009, παρατηρούνται τα εξής (για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. Διάγραμμα 4):

- 8 στους 10 πολίτες (81%) θεωρούν πιθανό να συμβεί σοβαρό ατύχημα σε κάποιο πυρηνικό εργοστάσιο στον κόσμο κατά την επόμενη δεκαετία και περισσότεροι από τους μισούς (56%) προτείνουν το κλείσιμο αυτών των εργοστασίων.
- 7 στους 10 πολίτες (70 %) είναι ενήμεροι για τη χρήση πυρηνικής ενέργειας από γειτονικές χώρες και η πλειοψηφία των πολιτών (85%) εκφράζουν την ανησυχία τους για αυτό το γεγονός.
- Σχετικά με τη χρήση των πυρηνικών αντιδραστήρων, το 96% των πολιτών εστιάζουν στη σημαντικότητα ενός ατυχήματος και αξιολογούν την ασφάλεια των πυρηνικών εργοστασίων με βαθμό 4,65 σε μια κλίμακα από 1- 10, όπου με 10 αξιολογείται η μέγιστη δυνατή ασφάλεια.
- Σχεδόν 4 στους 10 πολίτες (41%) εκφράζουν την άποψη ότι η πυρηνική ενέργεια έχει τις μεγαλύτερες επιπτώσεις στο περιβάλλον συγκριτικά με άλλες μορφές ενέργειας.
- Σχεδόν 6 στους 10 πολίτες (62%) διαφωνεί με το σκεπτικό ότι η πυρηνική ενέργεια αποτελεί λύση στο ενεργειακό πρόβλημα της χώρας και το 82% των πολιτών εναντιώνεται στη χρήση της για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος στην Ελλάδα.
- Αντί της πυρηνικής, προτιμάται για την Ελλάδα η αξιοποίηση της ηλιακής (47%) και αιολικής (26%) ενέργειας καθώς και του φυσικού αερίου (8%).

¹⁰³ Πληροφορίες για την έρευνα του 2009. Διαθέσιμο στο: https://www.publicissue.gr/1098/eco_varometer_2009/ (πρόσβαση στις 12/10/2019).

- Τέλος, η κατασκευή πυρηνικού εργοστασίου στην Ελλάδα θεωρείται επικίνδυνη από το 82% των πολιτών λόγω έντονης σεισμικότητας της χώρας.

Ανάλογα αποτελέσματα καταγράφηκαν σε πανελλαδική έρευνα το 2018 για την Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας¹⁰⁴ για την πυρηνική ενέργεια και τα ατυχήματα (για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. Διάγραμμα 5):

- 3 στους 4 ερωτηθέντες (74%) δηλώνουν ότι είναι κατά της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.

- Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (83%) δηλώνουν σε σχέση με τη λειτουργία πυρηνικών σταθμών σε γειτονικές της Ελλάδας χώρες, ότι φοβούνται για το ενδεχόμενο ατυχήματος που μπορεί να μας θέσει σε κίνδυνο.

- 8 στους 10 δηλώνουν ότι τους απασχολεί "Πολύ" ή "Αρκετά" η πιθανότητα ενός πυρηνικού ατυχήματος στην ευρύτερη περιοχή της χώρας μας με ενδεχόμενες συνέπειες από την ραδιενέργεια στην Ελλάδα.

- Καταγράφεται έλλειμμα ενημέρωσης σχετικά με την αντιμετώπιση καταστάσεων έκτακτης ανάγκης με συνέπειες από ραδιενεργό ρύπανση, καθώς περίπου το 76% δηλώνει ότι είναι "Καθόλου" ή "Λίγο" ενημερωμένο για τις σχετικές διαδικασίες.

- 8 στους 10 δηλώνουν ότι είναι "Καθόλου" (54%) ή "Λίγο" (25%) ενημερωμένοι για το θέμα της διαχείρισης ραδιενεργών αποβλήτων. Η συντριπτική πλειοψηφία (78%) δηλώνει ότι, με βάση τα όσα γνωρίζουν υπάρχουν ραδιενεργά απόβλητα στη χώρα μας.

- 7 στους 10 δηλώνουν ότι το θέμα της διαχείρισης των ραδιενεργών αποβλήτων στην Ελλάδα τους απασχολεί "Πολύ" (40%) ή "Αρκετά" (29%).

Το νομικό υπόβαθρο και η πιθανή αντίδραση της Διεθνούς κοινότητας. Η ανάπτυξη και χρήση πυρηνικών όπλων από τη χώρα μας, παρότι θα αποτελούσε στρατιωτικά ισχυρό αποτρεπτικό παράγοντα, θα ανέδιδε το τεράστιο κενό στη θεσμοθέτηση της νομιμότητας στη χρήση και των προϋποθέσεων για χρήση όταν διακυβεύονται εθνικά ζημιογόνες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ακόμη και σήμερα μέρος των θεωρητικών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού και Διεθνούς Ποινικού Δικαίου καταδικάζουν την χρήση πυρηνικών όπλων, προσπαθώντας να την εντάξουν, υπό προϋποθέσεις στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, παρόλο που μια ρητή απαγόρευση και ένας γραπτός χαρακτηρισμός της χρήσης τους ως παρανόμου δεν υφίσταται. Καταληκτικά, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι το γενικότερο πνεύμα του Διεθνούς Δικαίου είναι μάλλον ασύμβατο με τη φύση των πυρηνικών όπλων,

¹⁰⁴ Πληροφορίες για την έρευνα του 2009. Διαθέσιμο στο: <https://eeae.gr/newsletter-12/αντιλήψεις,-γνώσεις-και-στάσεις-για-τις-ακτινοβολίες-αποτελέσματα-έρευνας-κοινής-γνώμης> (πρόσβαση στις 12/10/2019).

όμως η παραβίαση του από αυτά, δεδομένου του υπάρχοντος ελαστικού νομικού πλαισίου, μπορεί μόνο κατά περίπτωση (ad hoc) να κριθεί και πάντα στην βάση γενικότερων αρχών και ρυθμίσεων αφού γενικευμένη παρανομία χρήσης τους δεν τυποποιείται.

Το ζήτημα γύρω από την νομιμότητα ως προς την ύπαρξη και κυρίως ως προς την χρήση των πυρηνικών ή ατομικών όπλων πρωτοεμφανίστηκε και απασχόλησε την ανθρωπότητα και ιδιαίτερα τον νομικό κόσμο, όταν σχετικά οπλικά συστήματα χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να δοθεί οριστική λήξη στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το προαναφερθέν γεγονός νομιμοποιήθηκε, έστω προσωρινά, δεδομένου ότι υπήρξε έντονη αμφισβήτηση ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια σχετικά με το νομικό υπόβαθρο αυτής της ενέργειας, στο πλαίσιο της δικαιοσύνης των νικητών (sieger justiz ή victor's justice). Λόγω της νομικής και συνάμα πολιτικής φύσης του ζητήματος σχετικά με παραδεκτό της χρήσης σχετικών όπλων στις ένοπλες συγκρούσεις εκφράστηκαν αντικρουόμενες απόψεις.

Για την προστασία της ανθρώπινη αξιοπρέπειας, των αμάχων αλλά και των τραυματιών αναπτύχθηκε έντονος προβληματισμός από τα τέλη του 19^{ου} αι., που οδήγησε σε σειρά κανόνων που καθόρισαν το Ανθρωπιστικό Δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων. Η ρήτρα Martens¹⁰⁵, όπως συμπεριλήφθηκε στις συνθήκες της Χάγης¹⁰⁶, αποτελεί θεμέλιο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού δικαίου και έρχεται να καλύψει, ως λογικό και αναγκαίο συμπλήρωμα κενά δικαίου που δημιουργούνται όταν δεν υπάρχει ρητή απαγόρευση στα διεθνή νομικά κείμενα για την μεταχείριση πολεμικών πρακτικών και όπλων ασυμβίβαστων με το προαναφερθέν δίκαιο. Σε κάθε περίπτωση, η ρήτρα Martens επιβάλλει την ισχύ των κανόνων του ανθρωπισμού και της επιταγές αυτού για την διεξαγωγή πολέμου με γνώμονα τις ελάχιστες δυνατές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και αξίες.

¹⁰⁵ Ο Fyodor Martens κατέθεσε την ακόλουθη αρχή: «Άμαχοι και μαχητές παραμένουν υπό την προστασία και την δικαιοδοσία των αρχών του διεθνούς δικαίου που απορρέει από το καθιερωμένο έθιμο, από τις αρχές του ανθρωπισμού και από τις αρχές της δημόσιας συνείδησης» με βασικό σκοπό να μειώσει τη βαναυσότητα που αναπτύσσεται μεταξύ των εμπολέμων στη διάρκεια των ένοπλων συρράξεων, αλλά και τη προστασία των αμάχων και όσων δεν συμμετέχουν ή δεν συμμετέχουν πλέον ενεργά σε αυτές. τους κανόνες του ανθρωπισμού και τις επιταγές της δημόσιας συνείδησης.

¹⁰⁶ Η πρώτη διάσκεψη της Χάγης του 1899 αναφέρεται στο σεβασμό των νόμων και εθίμων του πολέμου στη ξηρά και την προσαρμογή στον κατά θάλασσα πόλεμο, των αρχών της συμβάσεως της Γενεύης του 1864. Η δεύτερη διάσκεψη της Χάγης το 1907 προσπαθεί να ολοκληρώσει και να συμπληρώσει το έργο της πρώτης, προωθώντας μέτρα επιλύσεως των διαφορών με ειρηνική διευθέτηση αυτών, ώστε να εξασφαλίσει στα κράτη την πραγματική και διαρκή ειρήνη, η οποία τελικά πέτυχε την αναθεώρηση των βασικών συνθηκών της Χάγης του 1899 και επιπλέον την υιοθέτηση νέων συμβάσεων. Η κωδικοποίηση όλων αυτών είναι γνωστή με τους κλασικότερους όρους «δίκαιο του πολέμου» ή «Δίκαιο της Χάγης».

Το άρθρο 23 των κανονισμών της Χάγης απαγορεύει ρητά την χρήση όπλων, βλημάτων ή υλικών δυνάμεων που προκαλούν περιττές πληγές και πόνο (unnecessary suffering). Τα πυρηνικά όπλα, αν και μη συμβατικά όπλα, παραμένουν όπλα και συνεπώς υπόκεινται σε κάθε περιορισμό όσον αφορά στην επιλογή τους με βάση το δίκαιο του πολέμου. Συνεπώς η πρόκληση υπέρμετρου πόνου για την επίτευξη ανάξιου λόγου αποτελέσματος, στρατιωτικού και πολεμικού συμφέροντος παραβαίνει τους κανονισμούς της Χάγης.

Σημείο αναφοράς για το νομικό καθεστώς των πυρηνικών όπλων αποτέλεσε η Συνθήκη περιορισμού των στρατηγικών όπλων¹⁰⁷. Κατά την Γενική Συνέλευση ελήφθησαν σπουδαίες αποφάσεις για τον πυρηνικό αφοπλισμό, την πρόληψη πυρηνικού πολέμου και την απαγόρευση παραγωγή σχάσιμων πυρηνικών υλικών για πολεμική χρήση. Σύμφωνα με άρθρο 1 του κειμένου, «Τα κράτη αναλαμβάνουν να μην χρησιμοποιούν ή απειλήσουν με τη χρήση πυρηνικών όπλων κάτω από οποιασδήποτε συνθήκες». Το κείμενο αντιμετωπίζει τα όπλα αυτά ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και ως γενικευμένη απειλή αφανισμού του ανθρώπου.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η διεθνή κοινότητα και ιδιαίτερα η ΕΕ στην οποία συμμετέχει η χώρα μας, θα αντιδρούσε δυναμικά και θα επέβαλε σκληρές οικονομικές κυρώσεις. Η αρνητική στάση της ΕΕ στην διάδοση των Όπλων Μαζικής Καταστροφής (ΟΜΚ) έχει εκφραστεί επανειλημμένα με Εκθέσεις Προόδου¹⁰⁸ αλλά και με Ψηφίσματα¹⁰⁹. Εκ των ανωτέρω λοιπόν καθίσταται προφανές πως η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα είναι αρνητική, θα μπορούσαμε να πούμε και εχθρική, απέναντι στο ενδεχόμενο ανάπτυξης ελληνικής πυρηνικής επιλογής. Επομένως, μία ενδεχόμενη ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής θα προκαλούσε τη σφοδρή αντίδραση της ΕΕ, η οποία αυτομάτως θα διέκοπτε τη «ζωτική» οικονομική της αρωγή προς τη χώρα μας. Παράλληλα, η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής θα «αποξένωνε» τη χώρα από τους Ευρωπαίους συμμάχους της

¹⁰⁷ Η συνθήκη SALT του 1972 για τον περιορισμό των στρατηγικών όπλων (Strategic Arms Limitation Talks) επέβαλε όρια στον αριθμό των ICBM που μπορούσαν να έχουν τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ρωσία.

¹⁰⁸ Ετήσια έκθεση προόδου σχετικά με την υλοποίηση της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά της διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής (14 Ιουνίου 2019). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2019:202:FULL&from=EN> (πρόσβαση στις 12/10/2019).

¹⁰⁹ Ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το μέλλον της Συνθήκης για τα πυρηνικά όπλα μέσου βεληνεκούς (INF) και τον αντίκτυπο στην ΕΕ (12 Φεβρουαρίου 2019). Διαθέσιμο στο: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2019-0131_EL.html (πρόσβαση στις 12/10/2019).

και θα διακινδύνευε την ίδια την ύπαρξη της Ελλάδας στον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ταυτόχρονα ο ΟΗΕ με την απόφαση 1887¹¹⁰ του το 2009, καλεί τις χώρες που έχουν υπογράψει τη Συνθήκη για τη Μη Διάδοση των Πυρηνικών Όπλων (NPT) να σεβαστούν τις υποχρεώσεις τους και τις άλλες να την υπογράψουν το ταχύτερο δυνατόν ως κράτη που δεν έχουν στη διάθεσή τους πυρηνικά όπλα, προκειμένου να γίνει παγκόσμια. Η απόφαση αυτή επιτρέπει επίσης στο Συμβούλιο Ασφαλείας να εφαρμόζει μέτρα σε αυτούς που παραβιάζουν τις πυρηνικές τους υποχρεώσεις αν οι ενέργειές τους έχουν καθοριστεί ότι συνιστούν απειλή για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια.

Στάδια ανάπτυξης πυρηνικής δυνατότητας. Η ανάπτυξη πυρηνικών όπλων προϋποθέτει μια μακρά, χρονοβόρα και ακριβή διαδικασία που περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια:

Το πρώτο στάδιο: Η απόκτηση σχάσιμου υλικού. Για την ανάπτυξη όπλων απαιτείται η απόκτηση σχάσιμου υλικού, το οποίο είναι αναγκαίο για την αλυσιδωτή αντίδραση που καταλήγει σε πυρηνική έκρηξη. Οι δύο διαθέσιμες επιλογές είναι το ουράνιο και το πλουτώνιο. Η χρήση πλουτωνίου θεωρείται πιο εργονομική όμως το κατάλληλο ισότοπο, το Pu-239, δεν απαντάται στην φύση και πρέπει να παραχθεί σε κατάλληλα σχεδιασμένους αντιδραστήρες. Σχετικά με τη δεύτερη επιλογή, το 99,3% του ουρανίου στην φύση ανήκει στο ισότοπο U-238, το οποίο δεν επιτρέπει σχάση του πυρήνα, άρα δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή βομβών. Το κατάλληλο ισότοπο είναι το U-235, το οποίο όμως αναλογεί στο 0,7% του φυσικού ουρανίου και κατά συνέπεια θα πρέπει εφαρμοστούν διαδικασίες μετατροπής U-238 σε U-235, διαδικασία που είναι γνωστή ως «εμπλουτισμός».

Το δεύτερο στάδιο: Η διαδικασία εμπλουτισμού. Η πιο αποτελεσματική μέθοδος εμπλουτισμού προβλέπει ταχύτατη περιστροφή αεριοποιημένης μορφής του ουρανίου σε ειδικά μηχανήματα, που είναι γνωστά ως φυγοκεντρικοί διαχωριστήρες. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα «βαρύτερα» άτομα του U-238 κινούνται προς την περιφέρεια του θαλάμου και διαχωρίζονται από τα ελαφρύτερα άτομα του U-235, τα οποία συγκεντρώνονται στο κέντρο. Εμπλουτισμός

¹¹⁰ Resolution 1887 (2009) / adopted by the Security Council at its 6191st meeting, on 24 September 2009. Διαθέσιμο στο: <https://digitallibrary.un.org/record/665529> (πρόσβαση στις 12/10/2019).

σε βαθμό 3 έως 5% είναι κατάλληλος για παραγωγή ενέργειας ενώ για την κατασκευή όπλων πρέπει να φτάνει το 90%. Κάθε μηχανήμα πετυχαίνει απειροελάχιστο βαθμό εμπλουτισμού με συνέπεια να απαιτούνται χιλιάδες διαχωριστήρες, τοποθετημένοι σε αλληλουχίες. Η τεχνολογία που απαιτείται για την κατασκευή ή συντήρηση τέτοιων μηχανημάτων είναι υψηλή και το εμπόριό της ελεγχόμενο. Η παραγωγή βόμβας απαιτεί 25 έως 50 κιλά υψηλά εμπλουτισμένου ουρανίου ή 8 έως 12 κιλά πλουτωνίου. Το πόσο γρήγορα φτάνεις σε αυτό το σημείο εξαρτάται από τον αριθμό των φυγοκεντρικών διαχωριστήρων ή τον αριθμό των αντιδραστήρων που διαθέτεις. Ενδεικτικό των δυσκολιών είναι ότι πριν την συμφωνία του 2015 το Ιράν είχε πετύχει εμπλουτισμό ουρανίου της τάξης του 20%, παρά τις πολυετείς προσπάθειές του, ενώ ο πυρηνικός σταθμός με βαρύ ύδωρ στο Αράκ δεν είχε προοδεύσει ιδιαίτερα στην παραγωγή πλουτωνίου.

Το τρίτο στάδιο: Σχεδίαση της κατασκευής και τη δοκιμή. Εάν ο σχεδιασμός αποδειχτεί πολύ δύσκολος τότε είναι δυνατόν να γίνει προμήθεια υποδείγματος από απομονωμένες πυρηνικές δυνάμεις, όπως η Βόρεια Κορέα, ή στην μαύρη αγορά. Η αγορά σχεδίων που είναι παλιά ή έχουν δοκιμαστεί από άλλες χώρες αναιρεί την ανάγκη δοκιμής.

Το τελευταίο στάδιο: Ανάπτυξη τρόπου ρίψης των πυρηνικών όπλων. Ο απλούστερος και πιο επισφαλής τρόπος είναι η αεροπορική ρίψη και πυροδότηση με τηλεχειρισμό, ο οποίος εφαρμόστηκε στους βομβαρδισμούς της Χιροσίμα και του Ναγκασάκι, το 1945. Εάν όμως η παραγωγός χώρα θέλει να διαδραματίσει ρόλο πυρηνικής δύναμης πρέπει να αναπτύξει βλήματα τουλάχιστον μικρού και μεσαίου βεληνεκούς και παράλληλα να συρρικνώσει το όπλο της σε πυρηνική κεφαλή που θα μπορεί να τοποθετηθεί σε βαλλιστικό πύραυλο. Η πυραυλική τεχνολογία και η «μινιατουροποίηση» πυρηνικών όπλων είναι άκρως απαιτητική τεχνολογία που συνήθως προϋποθέτει χρόνια και σειρά δοκιμών, όπως καταδεικνύει το παράδειγμα της Β. Κορέας.

Η αναγκαιότητα εγκαθίδρυσης «πυρηνικής ειρήνης» με την Τουρκία.

Η χώρα μας αποτελεί το κλασικό παράδειγμα αδύναμου - απόλυτα εξαρτημένου οικονομικά - κράτους την τελευταία δεκαετία και η κατάσταση αυτή δεν αναμένεται να αλλάξει τα επόμενα χρόνια. Συνεπώς, η επιλογή προμήθειας πυρηνικών όπλων θα επέλυε το πιο φλέγον ζήτημα που αφορά στην ασφάλεια της. Κι αυτό γιατί κράτη με μικρές ικανότητες όπως την παρούσα χρονική περίοδο η Ελλάδα, αντιμετωπίζει

συνεχώς τον κίνδυνο και τον φόβο ενός πλήγματος σε έναν άναρχο κόσμο από την γιγαντωμένη τουρκική στρατιωτική μηχανή που και εξοπλίζεται αλλά κυρίως μάχεται για τα οράματα της πολιτικής της ηγεσία στα πολεμικά μέτωπα του Ιράκ και της Συρίας κατά των Κούρδων, τόσο με τακτικές όσο και με ειδικές δυνάμεις. Αδύναμα κράτη όπως η Βόρεια Κορέα και το Πακιστάν επέλεξαν την πολιτική απόκτηση πυρηνικών όπλων έναντι της πολιτικής του να παραμείνουν συμβατικά οπλισμένα σε μια εποχή που η διασπορά των πυρηνικών όπλων (proliferation) παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στο διεθνές σύστημα και αυξάνεται συνεχώς. Σύμφωνα με τον Αθ. Πλατιά, «Το αδύναμο κράτος πρέπει να διαλέξει ένα από τα δύο. Εάν χάσει μπορεί να βγει απ' το παιχνίδι για πάντα. Όμως, δεν μπορεί να αρνηθεί και να μην παίζει»¹¹¹.

Τα κίνητρα που οδηγούν σε πυρηνικοποίηση την Ελλάδα. Η δυσχερή κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα μας έχει άμεση συνέπεια στην αποτρεπτική της ικανότητα αλλά και στην αξιοπιστία της αποτροπής που εκπέμπει εναντίον ενός συντριπτικά υπέρτερου εχθρού. Ο διαρκώς μειούμενος αμυντικός προϋπολογισμός των Ελληνικών Ε.Δ., η γήρανση του ναυτικού και αεροπορικού στόλου και η αδυναμία λήψης απόφασης για εκσυγχρονισμό ενθαρρύνουν τη γειτονική χώρα η οποία ιστορικά έχει αποδείξει ότι ενεργεί επιθετικά μόνο εφόσον είναι απόλυτα βέβαιη για την επιτυχία της ενέργειας της. Η τουρκική αυτή στάση δημιουργεί αντισταθμιστικά στη χώρα μας το αίσθημα της αυτοσυντήρησης και της ανάγκης λήψης μέτρων που θα εξασφαλίσουν την επιβίωση του ελληνικού έθνους. Τα μέτρα αυτά όπως αναφέρονται από τον Θ. Πλατιά¹¹² και αναλύονται από τον Θάνο Ντόκο¹¹³, αποτελούν τα κίνητρα για τη χώρα μας που πιθανόν να οδηγήσουν στην επιλογή της απόκτησης πυρηνικών όπλων. Τα κίνητρα αυτά είναι η υλοποίηση της αναθεωρητικής τουρκικής πολιτικής, η γιγάντωση της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος, το εν εξελίξη πυρηνικό πρόγραμμα, η γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην Αν. Μεσόγειο και Μ. Ανατολή, η απαίτηση προστασίας των ενεργειακών κοιτασμάτων και η ανάγκη ανακήρυξης Ελληνικής ΑΟΖ. Η ανάλυση που ακολουθεί καταδεικνύει καταρχάς την επιτακτικότητα της αναβάθμισης της ελληνικής αποτρεπτικής ισχύς σε

¹¹¹ Platias, G. Athanassios. (1986). High Politics in Small Countries: an Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, PhD Thesis, Cornell University, σελ 58).

¹¹² Πλατιάς, Θανάσης (1988). Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, στο Γ. Βαλινάκης & Π. Κίτσιος (επ), Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

¹¹³ Ντόκος, Θάνος (1992). Αναζητώντας την ειρήνη: Μέτρα για τη διεθνή ασφάλεια και μη διάδοση των πυρηνικών όπλων, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 71-94.

μια περιοχή του πλανήτη που τα εθνικά συμφέροντα δείχνουν ασήμαντα σε σύγκριση με τις βλέψεις και επιδιώξεις της υπερδύναμης, της στρατηγικής αναδίπλωσης της Ρωσίας και των παγκόσμιων πετρελαϊκών κολοσσών.

Η υλοποίηση της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής. Οι αναθεωρητικές βλέψεις της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας της Τουρκίας, στη βάση της θεωρίας Νταβούτογλου, είναι κάτι περισσότερο από προφανείς την παρούσα χρονική στιγμή. Η Άγκυρα επιθυμεί να αναλάβει ηγετικό ρόλο ως περιφερειακή υπερδύναμη που θα είναι σε θέση να ελέγχει τη Μέση Ανατολή, την ανατολική Μεσόγειο, ακόμη και την νοτιοανατολική Ευρώπη. Οι πρόσφατες εξελίξεις με την εισβολή των Τούρκων στη βόρεια Συρία, την ίδρυση βάσεων σε Αζερμπαϊτζάν, Κατάρ και Σομαλία, καθώς και την εμπρηστική ρητορική κατά της Ελλάδος, δεν αφήνουν περιθώρια παρανόησης ως προς τις προθέσεις της γείτονος. Η στρατηγική αυτή έχει αναλυθεί διεξοδικά από γεωπολιτικούς μελετητές, είναι διαχρονική και εφαρμόζεται με θρησκευτική ευλάβεια, βρίσκεται δε στο στάδιο υλοποίησης γεγονός που ο ίδιος ο τούρκος Πρόεδρος είχε επισημάνει αναφέροντας μετά τις εκλογές του 2016 στους υπουργούς χαρακτηριστικά¹¹⁴: «Σύντροφοι, η Τουρκία πλέον δεν μπορεί να παραμείνει ως έχει. Το στάτους κβο με κάποιον τρόπο θα αλλάξει. Ή θα κινηθούμε με άλματα προς τα μπροστά και θα κερδίσουμε, ή θα καταδικαστούμε να χάσουμε εδάφη. Εγώ είμαι αποφασισμένος να κάνω άλματα προς τα εμπρός». Η στρατηγική αυτή στηρίζεται:

Στις ηγετικές φιλοδοξίες του Προέδρου Ερντογάν: Η τουρκική πολιτική εξουσία επιθυμώντας διακαώς να αναδείξει τη χώρα σε περιφερειακή δύναμη συχνά υποφέρει από το «σύνδρομο του έκπτωτου βασιλιά», ο οποίος αναπνέει μόνον για την επίρρωση της ισχύος του έως και την επιστροφή στο θρόνο. Ειδικά για την Τουρκία ως κληρονόμου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η υποβόσκουσα συλλογική ψυχολογία της σύγχρονης κατωτερότητας εν συγκρίσει με το οθωμανικό παρελθόν, καλλιεργεί συμπλέγματα πολιτικής εξουσίας που κυμαίνονται οριακά με όλα τα ενδεχόμενα, από αυτό του μεγαλεπήβολου αναβαθμού έως και την πιθανότητα μιας παταγώδους ιστορικής αποκαθήλωσης.

Η Τουρκία μιμείται κατά μικρογραφία τις υπερδυνάμεις, την ελαστικότητά τους στην αναγνώριση και αναίρεση θέσεων, σχέσεων, εχθρών και

¹¹⁴ Erdoğan'ın hükümete gösterdiği yeni hedef, 10 Οκτωβρίου 2016, Διαθέσιμο στο: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmetacet/erdoganin-hukumete-gosterdigi-yeni-hedef-2033391> (πρόσβαση στις 15/10/2019).

φύλων, καθώς και την πολυτελή επιβλητικότητα, την παρεμβατική εξωστρέφεια και τον πολιτικό ρεαλισμό. Για την περίπτωση της Τουρκίας, ο δρόμος προς την καθιέρωσή της ως περιφερειακής δύναμης προϋποθέτει την συγκατάθεση των ΗΠΑ και της Ρωσίας. Επίσης, προϋποθέτει στρατηγικές τοποθετήσεις της Τουρκίας οι οποίες να πείθουν τις υπερδυνάμεις ότι η «σύμμαχος» χώρα θα προασπίσει τα κατά περίπτωση συμφέροντά τους. Η υπόθεση ότι η Τουρκία καλύπτει το συγκεκριμένο κριτήριο απαιτεί προσεκτικό και λεπτομερειακό έλεγχο, επειδή τόσο τα συμφέροντα όσο και οι πολιτικές των «Μεγάλων Δυνάμεων» συχνά είναι ασαφής, σχετικά, ευμετάβλητα και ανταγωνιστικά.

Η πρώτη, κατά προσέγγιση 10ετής περίοδος διακυβέρνησης της Τουρκίας από το ισλαμικό κόμμα ΑΚΡ (Κόμμα της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης) ανέδειξε μια αποκαλούμενη και νεοοθωμανική ηγετική ομάδα με μέλη σε εναλλαγές ρόλων, όπως τον Αμπντουλά Γκιουλ, τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, τον Μπουλέντ Αρίντς και τον Αχμέτ Νταβούτογλου. Ο πρώην πρωθυπουργός ανελίχθη σε πρόεδρο, ενώ ο υπουργός Εξωτερικών σε πρωθυπουργό. Ο πρώην υπουργός Εξωτερικών δε, ήταν προηγούμενα βασικός σύμβουλος του πρωθυπουργού στην χάραξη μιας φιλόδοξης διεθνούς πολιτικής, ο πρόεδρος ήταν υπουργός Εξωτερικών, ο πρωθυπουργός μαζί με τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης ίδρυσαν το κυβερνών κόμμα, ενώ και οι τέσσερις όχι μόνο εμφάνισαν κοινές κομματικές καταβολές, αλλά μοιράσθηκαν ένα ηγετικό προφίλ που προφανέστατα είχε στη μαγιά του έναν οραματισμό για μια ισχυρή Τουρκία, αλλά και μια πολιτική ηθική αποστασιοποιημένη από τις κεμαλικές στρατοκρατικές και ελιτίστικες στρεβλώσεις του παρελθόντος. Στο παρασκήνιο της πολιτικής, ο ιμάμης Φετουλά Γκιουλέν στήριζε ποιμαντικά κι ενέπνεε ιεραποστολικά, προσδίδοντας ηθικό ορίζοντα στο εγχείρημα να διαμορφωθεί μια μουσουλμανική χώρα σε υπόδειγμα δημοκρατίας και προόδου. Στην διάδοχη 5ετή περίοδο (κατά προσέγγιση 2012-16), η ισλαμική παράταξη απέκτησε προοδευτικά πιο συγκεντρωτικά εσωκομματικά χαρακτηριστικά, ενώ γενικότερα μια συμπεριφορά του τύπου «ο νικητής τα παίρνει όλα» μοιάζει να επικρατεί στην τουρκική πολιτική και να την ανατρέπει εκ βάθρων. Οι Άρίντς, Γκιουλ και Νταβούτογλου αποστασιοποιήθηκαν, ενώ ο Φ. Γκιουλέν χαρακτηρίστηκε προδότης και κατηγορήθηκε ότι οργάνωσε την απόπειρα πραξικοπήματος του Ιουλίου 2016, ενώ το επόμενο έτος θεσμοθετήθηκαν οι υπερεξουσίες του Προέδρου με το νέο Σύνταγμα.

Από τα προηγούμενα σκιαγραφείται μια απόπειρα να συγκριθεί το «κεμαλικό» βαθύ κράτος με το «ερντογανικό» στρατηγικό βάθος, με όρους ισχύος και επαύξησής της. Είναι, εντούτοις άξιο παρατήρησης και μελέτης ότι με την παρέλευση του χρόνου η μορφή εξέλιξης του ισλαμικού πολιτικού κατεστημένου επίσης μετασχηματίζεται. Εκκίνησε, περί τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ως φιλελεύθερο και πολέμιο της διαφθοράς, ενώ σήμερα κατακλύζονται οι διεθνείς ειδήσεις από απολυταρχικές κυβερνητικές εκδηλώσεις, συνεργασία του ισλαμικού με τον εθνικιστικό πολιτικό χώρο, καθώς και αμφίβολης διαφάνειας καταστάσεις που αλλάζουν το πρόσωπο της σύγχρονης Τουρκίας. Παρόμοια, αναμενόταν ελπιδοφόρα από την ισλαμική παράταξη να σταθεροποιήσει το εσωτερικό και το εξωτερικό «εκμηδενίζοντας», κατά τον Νταβούτογλου τα προβλήματα, προσλαμβάνοντας κατευναστικά την ετερότητα κουρδικών πληθυσμών ή/και εκφράζοντας σε μια δημοκρατική διέξοδο τα δικαιώματα των καταπιεσμένων Μουσουλμάνων ανά τον κόσμο.

Στην τουρκική περιφερειακή πολιτική ασφάλειας: Όντας στην καρδιά του ζητήματος αλλά και άλλων περιφερειακών φλεγόντων ζητημάτων, η Τουρκία δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη αλλά ούτε και παθητική απέναντι στις αλλαγές που επήλθαν στη γειτονιά της. Αντιθέτως, τώρα που βρίσκεται στη δύση της δεύτερης δεκαετίας της διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), πρέπει να αντιδράσει άμεσα για να διατηρήσει, αν μπορεί, την ασφάλειά της, την επιρροή της, την εικόνα της, αλλά και την εδαφική ακεραιότητά της, που βρίσκονται, ομολογουμένως, σε κίνδυνο.

Το εξωτερικό γεωπολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας την τελευταία περίοδο, επηρεάζεται και μεταβάλλεται λόγω της αστάθειας που έχει προκληθεί στις χώρες που εκδηλώθηκε η Αραβική Άνοιξη αλλά και άλλων γεγονότων στα οποία συγκαταλέγονται η κρίση μεταξύ Τουρκίας και Κύπρου για την ανεύρεση και εξόρυξη του κυπριακού φυσικού αερίου, η ένταση της περιφερειακής και διεθνούς κρίσης για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, η αύξηση των κουρδικών επιθέσεων (ΡΚΚ) κατά τουρκικών στόχων, η συριακή κρίση που είναι άμεσα συνδεδεμένη και με τον περιφερειακό ρόλο του Ιράν, του Ισραήλ, της Τουρκίας αλλά και κρατών όπως η Ρωσία και οι ΗΠΑ και τέλος, οι συνεχώς παρακμάζουσες σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ. Σημαντική παράμετρος που θα επηρεάσει άμεσα το μελλοντικό γεωπολιτικό σκηνικό στην περιοχή είναι και οι σχέσεις ΗΠΑ-Τουρκίας. Η Τουρκία

μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του Ιουλίου του 2016 έχει διαψεύσει τις προσδοκίες όσων πίστεψαν ότι το κράτος αυτό θα αποτελούσε πρότυπο δημοκρατίας και οικονομικής σταθερότητας στην περιοχή παντρεύοντας το Ισλάμ με τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ο αυταρχικός, συγκεντρωτικός και προσωποποιημένος, εθνικιστικός και εν πολλοίς συγκρουσιακός τρόπος διαχείρισης της εξουσίας από τον Ερντογάν από τη μια, και η αμφισβήτηση των σχέσεων της με παραδοσιακούς συμμάχους όπως τις ΗΠΑ μετά και από την οπλική «συμπόρευση» με τη Ρωσία, αλλά και η αποστασιοποίηση από την ευρωπαϊκή προοπτική, έχουν δυσμενή αντίκτυπο, όχι μόνο στην ίδια την Τουρκία εσωτερικά, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

Επιπρόσθετα, η επιδείνωση των σχέσεων ΗΠΑ-Τουρκίας μετά την προμήθεια του ρωσικού αντιπυραυλικού συστήματος S-400 και την άρνηση της Άγκυρας, παρά τις προειδοποιήσεις ανώτατων αξιωματούχων της αμερικανικής κυβέρνησης, να άρει τη συμφωνία και να προχωρήσει στην προμήθεια των μαχητικών F-35, συνιστά μια εξέλιξη με απρόβλεπτες επί του παρόντος συνέπειες. Από την άλλη, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι το σενάριο απομάκρυνσης της Τουρκίας από τη Δύση σε συνδυασμό με την επιδείνωση της οικονομικής της κατάστασης προκαλούν προβληματισμό και ανησυχία, δεδομένου ότι η οικονομική αδυναμία συνιστά παράγοντα «εξαγωγής» αστάθειας στο ευρύτερο περιβάλλον. Πολύ δε περισσότερο που όπως φαίνεται το σχέδιο της να διαδραματίσει ρόλο ηγεμόνα στη Μεσόγειο δεν φαίνεται να επιτυγχάνει, αφού χώρες κλειδιά όπως η Αίγυπτος, η Ιορδανία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και βέβαια το Ισραήλ, η Κύπρος και η Ελλάδα αναζητούν συνέργειες με σκοπό την προώθηση κοινών στόχων στην περιοχή έχοντας την υποστήριξη των ΗΠΑ και χωρών της Ε.Ε. Επιπλέον, μετά και την απομάκρυνση από την εξουσία σε Λιβύη και Σουδάν ηγετών που ηγούνταν δυνάμεων που πρόσκεινται στους Αδελφούς Μουσουλμάνους τα πράγματα δυσκολεύουν για την Τουρκία ακόμη περισσότερο. Βρισκόμαστε λοιπόν αντιμέτωποι με νέες δυναμικές στη Α. Μεσόγειο, στην οποία οι παγκόσμιες προσταγές για ενέργεια, νέες αγορές και ικανοποίηση αναγκών για πρώτες ύλες βρίσκονται ολοένα και περισσότερο στην ημερήσια διάταξη της διεθνούς πολιτικής και θα αναδιατάξουν τη γεωπολιτική ισορροπία.

Το τουρκικό οικονομικό θαύμα: Η Τουρκία σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συγκαταλέγεται στην ομάδα των αναδυομένων οικονομιών,

δηλαδή των χωρών εκείνων που παρουσιάζουν οικονομική και παραγωγική δυναμική αλλά υπολείπονται ορισμένων χαρακτηριστικών των ανεπτυγμένων οικονομιών. Η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας τα τελευταία έτη ήταν εντυπωσιακή¹¹⁵, συγκριτικά με εκείνη των υπολοίπων αναδυομένων οικονομιών. Ειδικότερα, η Τουρκία κατόρθωσε να επιτύχει στην περίοδο 2000-2018, μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 5,1% ενώ το ΑΕΠ της μεγεθύνθηκε κατά \$578 δισ. Η τουρκική οικονομία δεν έμεινε αλώβητη από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 από την οποία ωστόσο επέτυχε να εξέλθει ταχέως. Συγκεκριμένα, μετά τη συρρίκνωση της οικονομίας κατά 4,7% το 2009, η οικονομική δραστηριότητα ανέκαμψε με αποτέλεσμα ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ να καταγράψει την αμέσως επόμενη χρονιά, αύξηση 8,5%. Μεταξύ των ετών 2010-2018, η τουρκική οικονομία παρουσίασε μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 6,3%, με την υψηλότερη μέτρηση να σημειώνεται το 2011 στο 11,1% και τη χαμηλότερη το 2018 με 2,6%.

Η τουρκική οικονομία έχοντας επιτύχει έναν ισχυρό ρυθμό μεγέθυνσης συνέχισε την αναπτυξιακή της δυναμική με την εγχώρια ζήτηση, τον πληθωρισμό και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών να διογκώνονται υποβοηθούμενα από μια σειρά μέτρων στήριξης της οικονομίας. Ωστόσο, στις αρχές του δεύτερου τριμήνου του 2018, η τουρκική λίρα άρχισε να δέχεται πιέσεις, εν μέσω ενός γενικότερου προβληματισμού των επενδυτών για την κλιμάκωση των εμπορικών διενέξεων μεταξύ ΗΠΑ-Κίνας, την αύξηση των επιτοκίων στις ΗΠΑ και τις αναπτυξιακές προοπτικές των αναδυόμενων οικονομιών. Το αποτυχημένο πραξικόπημα τον Ιούλιο του 2016 και οι πολιτικές του συνέπειες είχαν αρχίσει να επιδεινώνουν την οικονομική κατάσταση της Τουρκίας, γεγονός που οδήγησε στη μείωση των εισροών ξένων κεφαλαίων στη χώρα. Η εμπιστοσύνη τόσο των επιχειρήσεων, όσο και των νοικοκυριών άρχισε να κλονίζεται, με αποτέλεσμα στο δεύτερο εξάμηνο του 2018 να περιορισθούν, η ιδιωτική κατανάλωση και οι επενδύσεις. Οι εξαγωγές αντιθέτως, επιταχύνθηκαν, λόγω βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των τουρκικών προϊόντων ενώ οι εισαγωγές επιβραδύνθηκαν και η καθαρή αύξηση των εξαγωγών έγινε θετική, συμβάλλοντας στη μείωση του υψηλού ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η τουρκική οικονομία από τον Αύγουστο του 2018 διέρχεται μια συναλλαγματική κρίση, η οποία έχει σημαδευτεί από τη σημαντική υποτίμηση της

¹¹⁵ Altha Bank, Εβδομαδιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων, 11 Απριλίου 2019: Διαθέσιμο στο: <https://www.economia.gr/image/data/meletes/AB11042019.pdf> (πρόσβαση στις 19/10/2019).

τουρκικής λίρας. Η τελευταία απώλεσε το 28% της αξίας της έναντι του δολαρίου ΗΠΑ το 2018, συνεχίζοντας ωστόσο τη διολίσθηση της και στο πρώτο τρίμηνο του 2019, αλλά με ηπιότερο ρυθμό. Η εξασθένιση της λίρας (Γράφημα 6), αποδίδεται εν μέρει στην αυξημένη ένταση στις διπλωματικές σχέσεις των ΗΠΑ με την Τουρκία αναφορικά με το σχέδιο της τελευταίας να προμηθευτεί το σύστημα αεροπορικής άμυνας S-400 από τη Ρωσία, καθώς και στην επιφυλακτικότητα που επιδεικνύουν οι διεθνείς αγορές στις οικονομικές πολιτικές της τουρκικής κυβέρνησης. Η εξάρτηση της χώρας από τον εξωτερικό δανεισμό, καθιστά την οικονομία της Τουρκίας αρκετά εύθραυστη σε πιθανές διεθνείς αναταράξεις. Οι τουρκικές επιχειρήσεις έχοντας ένα σημαντικά υψηλό χρέος σε ξένο νόμισμα, το οποίο σε μεγάλο ποσοστό θα κληθούν να αποπληρώσουν εντός των τελευταίων τεσσάρων μηνών του 2019. Παράλληλα, οι ανάγκες αναχρηματοδότησεως τμήματος του υφιστάμενου δανεισμού του οποίου το κόστος έχει επιβαρυνθεί εξαιτίας της υποτίμησης της λίρας, ενδέχεται να προκαλέσει χρηματοπιστωτική ασφυξία στον ιδιωτικό τομέα και να λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη.

Η εκτόξευση της οικονομίας παρέσυρε και την αμυντική βιομηχανία η οποία πραγματοποίησε άλματα. Το 2002, ήταν σε εξέλιξη 66 αμυντικά προγράμματα αξίας σχεδόν 5,5 δισ. δολ., με το ποσοστό του εγχώριου κατασκευής οπλισμού να ανέρχεται στο 20%. Το 2017, τα εν λόγω προγράμματα έφτασαν τα 600, με το κόστος τους να ξεπερνάει τα 41 δισ. δολ. και το ποσοστό εντοπιότητας να ξεπερνάει το 65%. Συνολικά, η Τουρκία εμφανίζεται τα τελευταία 15 χρόνια, που βρίσκεται ο Ερντογάν στην εξουσία, να έχει δαπανήσει πάνω από 60 δισ. δολ. στην ανάπτυξη εγχώριων αμυντικών συστημάτων. Η παραγωγική ικανότητα (production capacity) της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας φέρεται να ξεπερνάει τα 6 δισ. δολ. ετησίως (από 1,3 δισ. το 2002) και η εξαγωγική της ικανότητα (export capacity) τα 2 δισ. δολ. ετησίως (από 248 εκατ. το 2002), ενώ ο προϋπολογισμός μόνο για έρευνα και ανάπτυξη οπλικών συστημάτων ανέρχεται σε πάνω 1,3 δισ. δολ. Η χώρα είναι περήφανη καθώς τουρκικές εταιρείες όπως οι ASELSAN, TAI, BİTES και ROKETSAN, φιγουράρουν πλέον μεταξύ των 100 μεγαλύτερων αμυντικών βιομηχανιών στον κόσμο. Παρά τα τρέχοντα οικονομικά προβλήματα, η Τουρκία, έπειτα από πολλές προσπάθειες δημοσιονομικής εξυγίανσης και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, κατάφερε να αλλάξει άρδην το οικονομικό σκηνικό και να

μετατραπεί από έναν «ασθενή», σε «οικονομικό γίγαντα» της νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Η νέα τουρκική στρατιωτική στρατηγική: Οι εξελίξεις στη Συρία, οι πολυάριθμες επιχειρήσεις του PKK στη νοτιοανατολική Τουρκία και η αστάθεια που δημιουργήθηκε στη Μέση Ανατολή μετά τις εξεγέρσεις της Αραβικής Άνοιξης οδήγησαν την τουρκική κυβέρνηση στην επαναξιολόγηση της καταστάσεως ασφαλείας της χώρας, στον καθορισμό των νέων απειλών και στην εφαρμογή μιας νέας στρατηγικής για την αντιμετώπισή τους. Για την εφαρμογή της νέας στρατηγικής αναθεωρήθηκε το Δόγμα της Εθνικής Στρατιωτικής Στρατηγικής (Milli Askeri Stratejik Konsepti - MASK) και συγκεκριμένα την επιστροφή στο δόγμα των 2,5 πολέμων από το δόγμα του 1,5 πολέμου. Για τους Τούρκους, τα θέατρα επιχειρήσεων των δύο πολέμων εστιάζονται, το πρώτο στη Συρία και το δεύτερο στην Ελλάδα, ενώ το αντίστοιχο δόγμα του μισού πολέμου αφορά στο κουρδικό κίνημα και το PKK. Ο κύριος σκοπός των αλλαγών αυτών εστιάζεται στη δημιουργία μιας νέας δομής δυνάμεων που θα μπορεί να αντιμετωπίζει επιτυχώς όλες τις εξωτερικές απειλές της χώρας. Στο νέο στρατηγικό δόγμα δεν γίνεται αναφορά στην εσωτερική απειλή παρά μόνο στην εξωτερική. Μια άλλη βασική επισήμανση αποτελεί το γεγονός ότι, η αναθεώρηση του δόγματος δεν διαφοροποιεί την τουρκική απειλή έναντι της ελληνικής πλευράς διότι η αριθμητική δύναμη, η διάταξη και οι εξοπλισμοί των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, σε συνδυασμό με τις προκλητικές δηλώσεις Τούρκων αξιωματούχων, καταδεικνύουν ότι η Τουρκία έχει επεκτατικά σχέδια και αναμένει την κατάλληλη χρονική στιγμή για να τα υλοποιήσει.

Το δόγμα της τουρκικής ναυτικής στρατηγικής¹¹⁶: Στο προλογικό σημείωμα του δόγματος της ναυτικής στρατηγικής ο μέχρι πρότινος αρχηγός του Γενικού Επιτελείου του Τουρκικού Πολεμικού Ναυτικού, ναύαρχος Μ. Μποστανόγλου αναφέρει χαρακτηριστικά: «Η Τουρκία [...] κατέχει κρίσιμη γεωγραφική θέση στην καρδιά της Αφρο-Ευρασιατικής γεωγραφίας. Ιστορικά, για να μπορέσει να παραμείνει σε αυτή τη δύσκολη γεωγραφική θέση και για να μπορέσει να διοικεί ένα σταθερό και ευημερούν κράτος, έπρεπε από στρατιωτικής άποψης, πέραν των άλλων παραγόντων να είναι και ισχυρή. [...] Το τουρκικό πολεμικό ναυτικό στο πλαίσιο της αρχής του μεγάλου ηγέτη Κεμάλ Ατατούρκ «Ειρήνη στην Πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο», υποστηρίζει τους στόχους της εξωτερικής μας

¹¹⁶ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, «Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi», 19 Mayıs 2015: Διαθέσιμο στο: https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/392/DZKK_STRATEJI.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2019).

πολιτικής μεταφέροντας σε διαφορετικά γεωγραφικά σημεία του κόσμου την σημαία μας, [...], μεσολαβεί στην επίδειξη ισχύος της αναβαθμισμένης αμυντικής βιομηχανίας μας και αναλαμβάνει σημαντικούς ρόλους στην διασφάλιση της περιφερειακής/παγκόσμιας ειρήνης και σταθερότητας [...]».

Η γεωπολιτική και γεωστρατηγική σκέψη του Μάχαν που αφορά στην αντίληψη ότι, η θαλάσσια ισχύς είναι το μέσο με το οποίο εξωτερικεύεται η εσωτερική παραγωγική και οικονομική δυναμική ενός κράτους, διαποτίζει το δόγμα ναυτικής στρατηγικής της Τουρκίας το οποίο βρίθεται από αναφορές σχετικές με την σημασία των θαλασσών. Μια πολιτική που βρίσκει κυρίως εφαρμογή στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο όπου το τουρκικό ναυτικό υποστηρίζοντας τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, χρησιμοποιεί τη στρατηγική του πειθαναγκασμού προκειμένου να ασκήσει πίεση στην Ελλάδα επί θεμάτων που αφορούν την επίτευξη των πάγιων επιδιώξεών της και στην Κύπρο επί θεμάτων εκμετάλλευσης των πρόσφατα ανακαλυφθέντων αποθεμάτων υδρογονανθράκων στην κυπριακή ΑΟΖ. Αναγράφεται χαρακτηριστικά: «Το πολεμικό ναυτικό έχει την δύναμη να επηρεάζει απ' ευθείας τους μηχανισμούς λήψεως αποφάσεων της διεθνούς κοινότητας, των ανταγωνιστών και των συμμάχων καθώς και τον τρόπο που θα συμπεριφερθούν. Λόγω αυτών των χαρακτηριστικών του, ο τρόπος που χρησιμοποιεί μια χώρα το πολεμικό ναυτικό της, δηλώνει και το χαρακτήρα της εξωτερικής πολιτικής της».

Ο τούρκος Πρόεδρος Ερντογάν αντιλαμβάνεται άριστα τη σχέση γεωγραφίας – γεωπολιτικής - γεωστρατηγικής και τη σημασία τους στην εξασφάλιση του νέου ηγεμονικού ρόλου που επιφυλάσσει στην Τουρκία. Στην πραγμάτωση του οράματος αυτού σημαντική θέση καταλαμβάνει η ναυτική στρατηγική της Τουρκίας λόγω της γεωγραφίας της χώρας. Η σημασία του θαλάσσιου στοιχείου στο περιφερειακό και παγκόσμιο περιβάλλον ασφαλείας και η απόκτηση θαλάσσιας ισχύος σύμφωνα με τους μεγάλους θεωρητικούς της ναυτικής στρατηγικής Μάχαν και Κορμπέτ, αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ισχυροποίηση ενός κράτους στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Η Τουρκία αντιλαμβανόμενη τη σημασία της θαλάσσιας στρατηγικής και με όχημα την οικονομική της ανάπτυξη προσπαθεί να αυξήσει των εμπορικό της στόλο και να ενισχύσει την αμυντική της βιομηχανία.

Ο έλεγχος των θαλάσσιων περασμάτων (Choke Points), η εκμετάλλευση των αλιευμάτων, των υποθαλάσσιων ενεργειακών κοιτασμάτων τα

οποία λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας βαθέων υδάτων έγιναν εμπορικά αξιοποιήσιμα και γενικά των θαλάσσιων υποδομών όπως οι πλατφόρμες εξόρυξης, τα υποθαλάσσια δίκτυα οπτικών ινών μεταφοράς δεδομένων και αγωγών μεταφοράς ενέργειας αποτελούν ορισμένους μόνο από τους τομείς όπου το τουρκικό πολεμικό ναυτικό μέσω της ναυτικής στρατηγικής του θεωρεί ότι έχει ρόλο και λόγο δράσης. Σύμφωνα με την κατεύθυνση της τουρκικής ναυτικής στρατηγικής: «[... «Ναυτικό Έθνος και Ναυτική Χώρα» μέχρι το 2035, στόχος είναι ο θαλάσσιος εμπορικός στόλος, οι θαλάσσιες μεταφορικές οδοί [...] και κάθε τομέα έρευνας και ανάπτυξης της ναυτικής τεχνολογίας της χώρας μας να έχει ηγετική θέση στην περιφέρεια [...]».

Η μακροπρόθεσμη στρατηγική της Τουρκίας αποτυπώθηκε θεωρητικά με το παραπάνω δόγμα και πρακτικά με τη «Γαλάζια Πατρίδα». Στο πλαίσιο της επιδίωξης να προωθηθεί το δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας», η Τουρκία δεν αρκείται πλέον σε μια «δίκαιη» επίλυση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο, αλλά θεωρεί ότι, σε πρώτη φάση τουλάχιστον, θα διεκδικήσει τον στόχο της για να γίνει ο διαμοιρασμός της υφαλοκρηπίδας της Ανατολικής Μεσογείου μόνον μεταξύ των χωρών που έχουν ηπειρωτικές ακτές. Και τα νησιά (στα οποία συμπεριλαμβάνει και την Κύπρο, Κρήτη, Γαύδο, Κάρπαθο, Ρόδο, Καστελόριζο) θα περιορισθούν μόνον στα χωρικά ύδατά τους (6 ν.μ. για τα ελληνικά νησιά και 12 ν.μ. για την Κύπρο). Οι ιδέες αυτές, που για πρώτη φορά άρχισαν να διατυπώνονται το 2011 με «πατέρα» τον αξιωματικό του Πολεμικού Ναυτικού Τζιχάτ Γιαϊτζί^{117,118}, υποβαθμίστηκαν τα πρώτα χρόνια. Η Τουρκία όμως δεν έμεινε στις ανακοινώσεις και διεκδικήσεις αλλά προχώρησε σε Ρηματική Διακοίνωση την 12ης Μαρτίου 2013 προς τον γ.γ. του ΟΗΕ που δημοσιεύθηκε ως επίσημο έγγραφο στο «Law of the Sea Bulletin¹¹⁹». Η Άγκυρα ρητά αναφέρει ότι «τα εξωτερικά όρια της τουρκικής υφαλοκρηπίδας στη συγκεκριμένη θαλάσσια περιοχή ακολουθούν τη μέση γραμμή

¹¹⁷ Cihat Yayci, «Libya's Role and Effect on the Efforts to Limit the Maritime Jurisdictions in the East Mediterranean», 2011: Διαθέσιμο στο: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84509> (πρόσβαση στις 20/10/2019).

¹¹⁸ Cihat Yayci, « The Problem of Delimitation of Maritime Areas in Eastern Mediterranean and Turkey», 2012: Διαθέσιμο στο: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43486> (πρόσβαση στις 20/10/2019).

¹¹⁹ United Nations, Office of Legal Affairs, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Bulletin No 81, New York, 2014, Διαθέσιμο στο: https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin81e.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2019).

μεταξύ των ακτογραμμών της Τουρκίας και της Αιγύπτου, το δυτικό έσχατο σημείο της θα καθορισθεί σε συμφωνία με το αποτέλεσμα των μελλοντικών συμφωνιών οριοθέτησης του Αιγαίου και επίσης της Μεσογείου μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές και σχετικές συνθήκες». Η ρηματική αυτή διακοίνωση είχε αποσταλεί σε απάντηση των ελληνικών διακοινώσεων σχετικά με τις παράνομες οριοθετήσεις τουρκικών οικοπέδων που επικάλυπταν την ελληνική υφαλοκρηπίδα μεταξύ Ρόδου και Καστελόριζου και την παραχώρηση παράνομων αδειών ερευνών στην τουρκική κρατική εταιρεία ΤΡΑΟ.

Η γιγάντωση της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος. Ο Θουκυδίδης, στον περίφημο διάλογο Αθηναίων – Μηλίων διατυπώνει μια μεγάλη αλήθεια: «Το επιχείρημα της δικαιοσύνης έχει αξία μόνο μεταξύ ίσων. Αλλιώς, ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύναμος παραχωρεί ότι του επιβάλλει η αδυναμία του». Κατά ανάλογο τρόπο, ο τούρκος Πρόεδρος σε συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου για τα εξοπλιστικά προγράμματα ανέφερε¹²⁰: «Οι χώρες που δεν σχεδιάζουν το μέλλον τους, είναι καταδικασμένες να αποτελούν μέρος των σχεδίων των άλλων. Οι κακοί γείτονες και απρόθυμοι σύμμαχοι είναι εκείνοι που αναγκάζουν την Τουρκία να αναπτύξει τα δικά της οπικά συστήματα, οι μεν γείτονες επειδή την απειλούν και οι δε σύμμαχοι επειδή δεν την στηρίζουν όσο θα έπρεπε». Η στρατιωτική αυτή ισχύς είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει από το στρατιωτικό δόγμα, τη στρατιωτική στρατηγική και τις δυνατότητες των οπλικών συστημάτων και εξοπλιστικών προγραμμάτων.

Την τελευταία δεκαετία, η Τουρκία έχει εκπονήσει έναν τεράστιο αριθμό εξοπλιστικών προγραμμάτων που αφορούν τόσο στην αγορά ξένων οπλικών συστημάτων (S-400, Patriot κ.ά.), όσο και στη συμπαραγωγή (F-35, ελικόπτερα ALTAY κ.ά.) ή εξ ολοκλήρου εγχώρια παραγωγή αμυντικού εξοπλισμού (πρόγραμμα εθνικού πλοίου MILGEM, κορβέτες, σύστημα ηλεκτρονικού πολέμου koral, κ.ά.) καθώς και τη συντήρηση και τον εκσυγχρονισμό του υφισταμένου οπλοστασίου. Προγράμματα που αριθμούν συνολικά τα 600, αξίας 60 δις \$ (Πίνακας 1). Σύμφωνα με την ιστοσελίδα globalfirepower.com, που υπολογίζει τη στρατιωτική ισχύ των

¹²⁰ Η συνεδρίαση πραγματοποιήθηκε την 31 Ιανουαρίου του 2018, 10 ημέρες μετά την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων στη Συρία διεξάγοντας την επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας». Στο προεδρικό μέγαρο υπουργοί, στρατηγοί και ο πρόεδρος συνεδρίασαν κεκλεισμένων των θυρών, επί επτά συνεχείς ώρες, αναλύοντας το παρόν και προετοιμάζοντας το μέλλον της τουρκικής πολεμικής βιομηχανίας Διαθέσιμο στο: <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=1109&LangID=1> (πρόσβαση στις 20/10/2019).

χωρών, η Τουρκία έχει δείκτη ισχύος 0,2623, ενώ η Ελλάδα 0,5147 (Πίνακας 3). Με λόγο 1 προς 1,96 η Τουρκία, σύμφωνα με την ιστοσελίδα, διαθέτει διπλάσια, σχεδόν, στρατιωτική ισχύ από την Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη περισσότερους από 50 παράγοντες (Πίνακας 2) μεταξύ των οποίων οι γεωγραφικοί παράγοντες, πλουτοπαραγωγικές πηγές, βιομηχανία, πληθυσμός και το είδος των οπλικών συστημάτων.

Ο ορυμαγδός εξοπλιστικών προγραμμάτων στην Τουρκία είναι εντυπωσιακός και μπορεί να καταστήσει τη χώρα σημαντική περιφερειακή δύναμη ενώ η αύξηση της εγχώριας παραγωγής θα μειώσει την εξάρτηση από ξένες χώρες και θα της επιτρέψει να ακολουθεί μια πιο ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική.

Ο τουρκικός υβριδικός πόλεμος: Γενικό χαρακτηριστικό του υβριδικού πολέμου αποτελεί η ασυμμετρία των συρράξεων που διεξάγονται σε πολλά πεδία σε διάφορα χρονικά διαστήματα. Σ' αυτού του τύπου τις συγκρούσεις ο εκάστοτε παράγοντας μετέρχεται μεθόδους όπως οι κυβερνοεπιθέσεις, η προπαγάνδα μέσω των ΜΜΕ, η χρησιμοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ακόμα και η στρατολόγηση, οι τρομοκρατικές ενέργειες ή οι κοινές εγκληματικές ενέργειες. Με τον όρο «υβριδικός πόλεμος» εννοούμε την σκόπιμη σύζευξη σε στρατηγικό επίπεδο συμβατικών και μη συμβατικών τακτικών με στόχο την επίτευξη πολιτικοστρατιωτικών στόχων. Από τη στιγμή που η Τουρκία επιθυμεί την επίτευξη των στόχων της στην περιοχή αποφεύγοντας έναν ολοκληρωτικό πόλεμο με την Ελλάδα, ο συνδυασμός στρατιωτικών τακτικών χαμηλής έντασης και ψυχολογικής πίεσης αποτελεί μια ιδανική προσέγγιση για τη γείτονα.

Η υλοποίηση αυτής της μορφής πολέμου διεξάγεται διαχρονικά στο Αιγαίο από το 1996 και πλέον στην Ανατολική Μεσόγειο. Η φαινομενικά αψυχολόγητη αντίδραση των τουρκικών αρχών μετά τη σύλληψη των δύο Ελλήνων στρατιωτικών στον Έβρο το 2018 αποτέλεσε συστηματική υβριδική επιχείρηση της Τουρκίας, η οποία είχε στόχο να πλήξει το ηθικό των Ενόπλων Δυνάμεων, της πολιτικής ηγεσίας αλλά και των πολιτών. Οι συνεχείς δηλώσεις των Τούρκων αξιωματούχων για το καθεστώς του Αιγαίου, τα προπαγανδιστικά βίντεο στρατιωτικών ασκήσεων σε νησιωτικό περιβάλλον και το αφήγημα της «Γαλάζιας Πατρίδας» αποτελούν μέρη μιας στρατηγικής με υβριδικά χαρακτηριστικά που έχει ως στόχο τον πολιτικοστρατιωτικό έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου. Ο τουρκικός υβριδικός πόλεμος βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη με τις εξής μορφές: Δηλώσεις

Τούρκων πολιτικών, δημοσιοποίηση χαρτών, εκδηλώσεις - προκλήσεις εντός και εκτός Τουρκίας, δημοσιεύματα για επεισόδια κυρίως στα Ίμια, διείσδυση στην Ελλάδα σε μειονοτικές και μεταναστευτικές ομάδες/κοινότητες κυρίως με χώρες πολύ φιλικές προς την Τουρκία, συνεργασία/διείσδυση σε ΜΚΟ σχετικές με ανθρώπινα δικαιώματα και μεταναστευτικό, συνεργασία με χώρες όπως η Αλβανία, τα Σκόπια και η Βοσνία, όπου με επενδύσεις και επιδοτήσεις προωθεί τις ανυπόστατες διεκδικήσεις της και το Ισλάμ. Συνεχίζει σε επιχειρησιακό επίπεδο τις παραβάσεις και παραβιάσεις στον Εναέριο Χώρο, τις παραβιάσεις των ελληνικών χωρικών υδάτων, την αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο, μέσω της έρευνας και διάσωσης στο Αιγαίο, με τη δέσμευση περιοχών για στρατιωτικές ασκήσεις σχεδόν όλο το χρόνο (με την έκδοση NATEXs και NOTAMs σε ελληνικές περιοχές), απειλεί με διεξαγωγή ερευνών για υδρογονάνθρακες εντός της ελληνικής και Κυπριακής ΑΟΖ, με την εκμετάλλευση επαφών και επισκέψεων με Έλληνες ή και άλλους αξιωματούχους για την προώθηση των τουρκικών διεκδικήσεων και αμφισβήτηση της ελληνικής και κυπριακής κυριαρχίας στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών καθώς και με άλλες ενέργειες όπως να ζητά αποζημιώσεις για απώλειες μέσω της, ή τη σύλληψη στρατιωτικών, την απαίτηση σύλληψης «γκιουλενιστών» και Κούρδων στην Ελλάδα.

Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας. Είναι γεγονός πως τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί ένα έντονο παρασκήνιο γύρω από το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας. Οι πληροφορίες και οι ενδείξεις αναφέρουν ότι η γειτονική χώρα επιδιώκει την δημιουργία πυρηνικών κέντρων παραγωγής ενέργειας, σαν ένα προπέτασμα για την κατασκευή πυρηνικών όπλων. Σαν πρόφαση και αιτία προβάλλεται το τεράστιο ενεργειακό πρόβλημα της, στην πραγματικότητα όμως οι Τούρκοι φέρονται αποφασισμένοι να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Ισραήλ και άλλων χωρών που απέκτησαν πυρηνικό οπλοστάσιο, κάνοντας αρχή με την παραγωγή πυρηνικής ενέργειας. Στη συνέχεια θα αναπτυχθεί το ιστορικό των προσπαθειών της χώρας μέσα από την σταθερή πολιτική απόφαση των ηγεσιών της χώρας.

Πολιτική απόφαση πυρηνικοποίησης: Η επιθυμία της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας για απόκτηση πυρηνικών όπλων δεν είναι επιδίωξη του

σημερινού Προέδρου αλλά έχει εκφραστεί στο παρελθόν με τα ίδια όμως κίνητρα¹²¹. Τον μεγαλοϊδεατισμό και την ανασφάλεια του νυν προέδρου, την επιδείνωση των σχέσεων με τη Δύση και τα προβλήματα που απειλούν την εδαφική ακεραιότητα της σύγχρονης Τουρκίας. Πολύ πρόσφατα ο τούρκος πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν σε ομιλία του στη Σεβάστεια¹²² επανέλαβε την επιθυμία επικαλούμενος ως παράδειγμα το Ισραήλ το οποίο χρησιμοποιεί αυτά τα μέσα για να εκφοβίζει τους αντιπάλους του, επιθυμία που έχει αναφερθεί από τον «μετριοπαθή», πρώην πρόεδρο Αμπντουλάχ Γκιουλ και τον πρώην ΥΠΕΞ Αχμέτ Νταβούτογλου.

Το θέμα της απόκτησης πυρηνικών όπλων είχε έρθει στην δημοσιότητα για πρώτη φορά το 2000. Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Χουριέτ, στις 13 Μαρτίου του 2000, το κόμμα της Εθνικιστικής Δράσης, που μετείχε τότε στην τουρκική κυβέρνηση συνασπισμού, (Ετσεβίτ, Γιλμάζ, Μπαχτσελί), εξέφρασε την επιθυμία να αποκτήσει η Τουρκία πυρηνικά όπλα. Συγκεκριμένα ο τότε υπουργός Συγκοινωνιών της τουρκικής κυβέρνησης και βουλευτής του κόμματος των Εθνικιστών, Ενίς Οκσούζ, δήλωσε ότι το κόμμα του επιθυμεί την δημιουργία πυρηνικών κέντρων και την απόκτηση πυρηνικής τεχνολογίας για την κατασκευή ατομικής βόμβας.

Στις 23 Μαρτίου του 2001 ο τότε αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της Τουρκίας, στρατηγός Χουσεΐν Κιβρίκογλου, επισκέφθηκε το νέο πυρηνικό κέντρο του Πακιστάν, ειδικευμένο για εφαρμογές στον τομέα της άμυνας, προσκεκλημένος του τότε Πακιστανού προέδρου στρατηγού Περβέζ Μουσερέφ, με τον οποίο, όπως ανέφερε ο τουρκικός τύπος, είχε διαβουλεύσεις για την προώθηση της συνεργασίας των δυο χωρών στον πυρηνικό τομέα. Οι Κιβρίκογλου και Μουσερέφ συζήτησαν το θέμα της στρατιωτικής συνεργασίας των δυο χωρών και ιδιαίτερα στον τομέα των πυρηνικών όπλων. Το θέμα επανήλθε το 2009. Σύμφωνα με δημοσίευμα της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, στις 7 Μαρτίου 2009, ο βασικός σύμβουλο του Εθνικού Συμβουλίου των ΗΠΑ και της κυβέρνησης Ομπάμα

¹²¹ Πλατιάς, Θ., Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Εκδόσεις Παζήση, 2005, σελ 198-205.

¹²² Huber Turk, Cumhurbaskani Erdogan dan nukleer fuze cikisi, Στην ομιλία του δήλωσε: «Κάποιοι διαθέτουν πυραύλους με πυρηνικές κεφαλές. Όχι έναν ή δυο. Τότε γιατί να μην έχω πυραύλους με πυρηνικές κεφαλές; Αυτό δεν το αποδέχομαι. Σήμερα δεν υπάρχει στον κόσμο ανεπτυγμένη χώρα η οποία να μην έχει πυρηνικά όπλα. Όλες έχουν. Δείτε τι κάνουν οι άλλοι ενώ σε μας λένε να μην φτιάξουμε όπλα. Δίπλα μας είναι το Ισραήλ. Με αυτά τα όπλα τους εκφοβίζει όλους». Διαθέσιμο στο: <https://www.haberturk.com/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-dan-nukleer-fuze-cikisi-2519304> (πρόσβαση στις 23/10/2019).

Ζίμπγκνιου Μπρεζίνσκυ, δήλωσε πως : «Η Τουρκία πρέπει να αποκτήσει την ατομική βόμβα στην περίπτωση που το Ιράν προχωρήσει στην δημιουργία πυρηνικού οπλοστασίου». Ο Μπρεζίνσκυ σε ειδική συνεδρίαση της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων του αμερικανικού Κογκρέσου, υποστήριξε ότι η προσπάθεια του Ιράν να αποκτήσει εμπλουτισμένο ουράνιο και στη συνέχεια να δημιουργήσει πυρηνικό οπλοστάσιο, δίνει το δικαίωμα στην Τουρκία να προχωρήσει στην ίδια κατεύθυνση προς απόκτηση ατομικής βόμβας.

Ιστορικό προσπαθειών πυρηνικοποίησης: Η ιδέα να αξιοποιήσει τα πλεονεκτήματα της πυρηνικής ενέργειας έχει απασχολήσει την Τουρκία από τα μέσα της δεκαετίας '50. Η εμμονή της Άγκυρας να εγκαταστήσει σταθμούς πυρηνικής ενέργειας εκπορεύθηκε διαχρονικά τόσο για την κάλυψη ρεαλιστικών ενεργειακών αναγκών όσο και σε επίπεδο συμβολισμού. Ως μία από τις ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες του κόσμου μέχρι πρότινος, πάγια επιθυμία της ήταν και είναι να γίνει μέλος του μικρού κλαμπ των χωρών που χρησιμοποιούν την πυρηνική ενέργεια. Παρά ταύτα, κατά το παρελθόν οι όποιες προσπάθειες ναυάγησαν και σε βάθος μισού αιώνα η Τουρκία μετρά τέσσερις αποτυχημένες προσπάθειες για να αποκτήσει πυρηνική ενέργεια.

Η πρώτη ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '50, όταν υπογράφηκε με τις ΗΠΑ η συμφωνία κατασκευής ερευνητικού αντιδραστήρα για «ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας». Η λειτουργία του ξεκίνησε στις αρχές του '60. Το 1965 αποφασίστηκε η κατασκευή πυρηνικού αντιδραστήρα που θα ξεκινούσε την πλήρη λειτουργία και παραγωγή το 1977. Όμως, το πραξικόπημα του 1971 σταμάτησε το σχέδιο. Την περίοδο 1973-1976 συνεχίστηκε η προσπάθεια και ο χώρος που επιλέχθηκε ήταν το Akkuyu από την τουρκική Αρχή Ηλεκτρισμού (TEK), μετά από άδεια που παραχώρησε για την περιοχή η τουρκική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας. Η απόφαση όμως ακυρώθηκε λόγω αναθεωρημένης πρότασης για κατασκευή μεγαλύτερος ισχύος αντιδραστήρα (600 MWe). Ακολούθησε η περίοδος 1973-1976 με συνομιλίες με δύο σουηδικές εταιρείες. Το 1977 οι σουηδικές εταιρείες ASEA-ATOM και STAL-LAVAL επελέγησαν ως οι καλύτεροι πλειοδότες πλην όμως η σουηδική κυβέρνηση τον Σεπτέμβριο του 1980 αποφάσισε να μην προσφέρει την απαραίτητη χρηματοδότηση σε δάνειο για την κατασκευή του έργου.

Το 1980 αποφασίστηκε να κατασκευαστούν τέσσερις πυρηνικές μονάδες από τρεις εταιρείες, μία μονάδα CANDU (εταιρεία Atomic

Energy of Canada Limited - AECL), μία μονάδα PWR (εταιρεία Kraftwerk Union - KWU) στο Άκουγιου και δύο μονάδες PWR (εταιρεία GE Hitachi Nuclear Energy - GEH) στη Σινώπη. Κατά τη διαδικασία επελέγη η εταιρία AECL και λίγο αργότερα ανακοινώθηκε νέα ακύρωση της συμφωνίας. Το 1982 συστάθηκε η Τουρκική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας και έγινε εκ νέου πρόσκληση για την εκδήλωση ενδιαφέροντος σε διεθνείς εταιρείες. Από τις τρεις εταιρείες που εκδήλωσαν ενδιαφέρον, οι δύο πρότειναν την κατασκευή αντιδραστήρα στο Akkuyu και η τρίτη στην Σινώπη. Και η προσπάθεια αυτή όμως απέτυχε το 1988, διότι δεν ευοδώθηκαν οι συνομιλίες με την καναδική εταιρία AECL για την κατασκευή αντιδραστήρα τύπου «Candu». Σημαντικό ρόλο στην μη ολοκλήρωση της συμφωνίας με την καναδική εταιρεία αλλά και με μια από την Αργεντινή αργότερα, έπαιξε ο διεθνής παράγοντας που δεν ήθελε η Τουρκία να αποκτήσει πυρηνική ενέργεια, δεδομένης της καλής σχέσης που είχε με το «πυρηνικοποιημένο» Πακιστάν.

Την περίοδο 1993-2000, το Ανώτατο Συμβούλιο Επιστήμης και Τεχνολογίας αναβάθμισε την ανάγκη για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας ως μία από τις υψηλότερες προτεραιότητες της Τουρκίας. Ως αποτέλεσμα, το 1995, παραχωρήθηκε άδεια στην κορεατική συμβουλευτική εταιρεία KAERI να προετοιμάσει τις προδιαγραφές μιας νέας προσφοράς. Δύο χρόνια αργότερα οι εταιρείες AECL, NPI και Westinghouse κατέθεσαν τις προτάσεις τους, όμως στις 25 Ιουλίου 2000, η τουρκική κυβέρνηση μετά από πολλές καθυστερήσεις αποφάσισε να αναβάλει την κατασκευή κυρίως για οικονομικούς λόγους (η υψηλή φορολογική επιβάρυνση των ξένων πιστώσεων για τη σταθεροποίηση της οικονομίας και το υψηλό ποσοστό πληθωρισμού).

Τελευταία απόπειρα (5η κατά σειρά) και πιο «ελπιδοφόρα» ήταν η συμφωνία μεταξύ Ρωσίας - Τουρκίας που υπεγράφη στις 12 Μαΐου 2010 στην Άγκυρα. Η Ρωσική εταιρεία Atomenergoproekt JSC, θυγατρική της κρατικής Rosatom εξουσιοδοτήθηκε με επίσημη επικύρωση της διακυβερνητικής συμφωνίας από το τουρκικό Κοινοβούλιο για την κατασκευή στο Άκουγιου τεσσάρων αντιδραστήρων πεπιεσμένου βαρέως ύδατος 1.200 MWe VVER/493 PWR το καθένα (συνολικής ισχύος 4.800MWe) με κόστος \$22 δις προκειμένου να καλύψει το 17% των αναγκών της χώρας σε ηλεκτρικό ρεύμα σε βάθος 60 ετών. Η Rosatom ανέλαβε το πλήρη έλεγχο στην κατασκευή και το 51% της ιδιοκτησίας ενώ το υπόλοιπο 49% θα πωληθεί μετά την ολοκλήρωση σε υποψήφιους επενδυτές ιδιώτες στην Τουρκία.

Οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην Αν. Μεσόγειο. Το γεωπολιτικό σκηνικό στην Ανατολική Μεσόγειο βρίσκεται σύμφωνα με όλους τους αναλυτές σε αναδιάταξη. Η Αραβική άνοιξη δημιούργησε μια δυναμική η οποία, σε συνδυασμό με γεωστρατηγικά παίγνια, τις χρόνιες αντιπαραθέσεις, όπως η σύγκρουση Ισραήλ-Παλαιστίνης, το μεταναστευτικό, ο ισλαμικός ριζοσπαστισμός, το οργανωμένο έγκλημα και η τρομοκρατία, εντείνουν την αστάθεια και τροφοδοτούν εστίες σύγκρουσης. Αν συνυπολογίσει κανείς τις αδύναμες πολιτικές και πολιτειακές δομές σε χώρες της Α. Μεσογείου και της Β. Αφρικής, όπως η Λιβύη, η Υεμένη, η Συρία και το Ιράκ, τα ενεργειακά παίγνια, τους εμπορικούς ανταγωνισμούς και το ρόλο νέων παικτών τότε αποκτά κανείς την αίσθηση ότι διαμορφώνεται μια νέα ισορροπία δυνάμεων στη περιοχή της Μεσογείου, η οποία φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά τις πολιτικές των μεγάλων δυνάμεων. Με αυτά τα δεδομένα, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ο άνεμος του εκδημοκρατισμού ως απόρροια της Αραβικής Άνοιξης, άνοιξε ένα παράθυρο ευκαιρίας σε παίκτες, όπως η Ρωσία και η Κίνα, να ενισχύσουν την παρουσία τους στην περιοχή.

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου, ως ενιαίος χώρος (Levant Basin Province) στο ενεργειακό επίπεδο μπορεί να συγκριθεί, με άλλες ανάλογες περιοχές του πλανήτη, όπου υπάρχουν μεγάλες ποσότητες υδρογονανθράκων. Σύμφωνα με το πρόγραμμα ενεργειακών πηγών του US Geological Survey (USGS) τα αποθέματα στην λεκάνη του Αιγαίου και την λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου εκτιμώνται σε 345 τρισεκ, κυβικά πόδια αερίου και 3.4 δισεκ, βαρέλια πετρελαίου¹²³. Τα αποθέματα αυτά κατατάσσουν την περιοχή τρίτη σε μέγεθος μετά την Σ. Αραβία και την Ρωσία. Ακριβώς λόγω του μεγέθους των αποθεμάτων και της τεράστιας οικονομικής αξίας τους, σε συνδυασμό με τις μεταφορές υδρογονανθράκων και εμπορευμάτων από άλλες περιοχές προς την Μεσόγειο μέσω Σουέζ, γίνεται άμεσα αντιληπτό το ενδιαφέρον διαφόρων δυνάμεων να ελέγξουν ειδικότερα το χώρο αυτό. Επιπλέον, η γεωπολιτική σημασία αυτού του χώρου αποκτά ιδιαίτερη κρισιμότητα, λόγω της ευρωπαϊκής στρατηγικής επιλογής και του δυτικού παράγοντα γενικότερα, για απεξάρτηση των ευρωπαϊκών χωρών από την τροφοδοσία με ρωσικούς υδρογονάνθρακες. Το γεγονός αυτό είναι ενδεχόμενο να οδηγήσει σε αναδιτύπωση του status quo στην Ανατολική Μεσόγειο με την

¹²³ Sinan Hastorun, The Mineral Industry of Greece, Year book, 2014, Διαθέσιμο στο: <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/prd-wret/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/2014/myb3-2014-gr.pdf> (πρόσβαση στις 17/10/2019).

παρουσία αμερικανικών, ρωσικών, γαλλικών και κινεζικών δυνάμεων που θα επιχειρήσουν να ελέγξουν τα τεράστια οικονομικά συμφέροντα των εταιριών τους.

Η νέα περιφερειακή αμερικανική πολιτική: Οι ΗΠΑ, μετά από δέκα και πλέον χρόνια αιματηρών και δαπανηρών συγκρούσεων στην ευρύτερη περιοχή δεν έχουν την πρόθεση να συνεχίσουν τον ως τώρα ρόλο του παγκόσμιου ηγεμόνα, θέση η οποία εν μέρει αποτυπώνεται και στην πολιτική Τράμπ «America first - Πρώτα η Αμερική». Επιπλέον, στην άλλη μεριά του Ατλαντικού φαίνεται να αλλάζουν παραδοσιακές συμμαχίες των ΗΠΑ όπως υφίσταντο από το 1979, (άξονας Τουρκίας, Ισραήλ και Αιγύπτου), που παρείχαν μια μορφή γεωπολιτικής σταθερότητας για τις ΗΠΑ και τη Δύση γενικότερα. Οι ΗΠΑ επιδιώκουν την παγίωση ενός νοτίου διαδρόμου τροφοδοσίας της Ευρώπης, στοχεύοντας στην απεξάρτηση από τις ρωσικές εξαγωγές, με έλεγχο των κοιτασμάτων της Αν. Μεσογείου, όσο το δυνατό περισσότερο από εταιρείες αμερικανικών συμφερόντων, με νόμισμα συναλλαγών το δολάριο. Το αμερικανικό νόμισμα θα μπορούσε να κλονισθεί σοβαρά, ως αποθεματικό μέσο, αν για παράδειγμα η ευρωζώνη πραγματοποιούσε συναλλαγές σε ευρώ. Για τους λόγους αυτούς η αμερικανική παρουσία στην περιοχή αναμένεται να ενταθεί και με μόνιμη υποστηρικτική αεροναυτική παρουσία. Στο πλαίσιο αυτό οι συμφωνίες Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Αιγύπτου οι οποίες είναι φίλια προσκείμενες χώρες στη Δύση αποκτούν μεγάλη σημασία για τον αμερικανικό παράγοντα, διότι μπορεί να παραγάγει ειδικότερες ευνοϊκές συμφωνίες.

Η στρατηγική αναδίπλωση της Ρωσίας στην Αν. Μεσόγειο: Ο ρόλος της Ρωσίας στη συριακή κρίση είναι εντυπωσιακός. Η Ρωσία αντιλήφθηκε έγκαιρα την αδυναμία των ΗΠΑ να αναλάβουν τον ρόλο του παγκόσμιου εξισορροπητή και να καθοδηγήσουν τον υπόλοιπο κόσμο ενάντια στο επανομαζόμενο ισλαμικό «κράτος» (ISIS) και τον Σεπτέμβριο του 2015, μετά από αίτημα της συριακής κυβέρνησης του Μπασάρ Αλ Άσαντ, ενεπλάκη για πρώτη φορά στον πόλεμο της Συρίας, αντιτιθέμενη στην επιθυμία των ΗΠΑ για αλλαγή καθεστώτος. Η επιλογή της Ρωσίας ήταν «cost effective», αφού είτε παρέμενε ο Άσαντ στην εξουσία, είτε όχι, με πρόφαση τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, θα είχε λόγο στις εξελίξεις της επόμενης ημέρας και θα είχε πετύχει τον στόχο της πρόσβασης στη Μεσόγειο που επιθυμούσε, επεκτείνοντας ταυτόχρονα την επιρροή της στη Μέση Ανατολή. Οι εξελίξεις όμως αποδείχτηκαν ακόμα καλύτερες για τη

Ρωσία, αφού η σταδιακή ήττα των εξτρεμιστικών κινημάτων στη Συρία στα τέλη του 2017 και η αδυναμία των ΗΠΑ να συνασπίσουν με το μέρος τους τα κράτη της περιοχής, παγιοποίησε την παρουσία της Ρωσίας, η οποία ανακοίνωσε τελικά τη μόνιμη στρατιωτική παρουσία της στην περιοχή, επεκτείνοντας τη ναυτική (Tartus) και αεροπορική (Khmeimim) της βάση.

Η Ρωσία έχει καταφέρει μέχρι στιγμής να αναπτύξει πελατειακές σχέσεις με κράτη της περιοχής που φαινομενικά δεν θα ήταν ποτέ στον ίδιο συνασπισμό δυνάμεων. Η επιτυχία σε αυτό κρύβεται στην ευελιξία της Ρωσίας και στην επιλογή της να συζητά με τον καθένα ξεχωριστά, χωρίς να υπάρχει επί του παρόντος τουλάχιστον σύγκρουση συμφερόντων. Στόχος της την παρούσα χρονική στιγμή είναι να αναμειχθεί με τις συριακές εθνικές εταιρείες στην παραγωγή ή την μεταφορά υδρογονανθράκων στην περιοχή, συμμετέχοντας και στην διαμόρφωση των διεθνών τιμών, ως ο δεύτερος παγκόσμιος παραγωγός. Δεν είναι τυχαίο, ότι η Gazpromneft αναπτύσσει δύο κοιτάσματα στο Κουρδιστάν στο Ιράκ και ένα στην ανατολική περιοχή της χώρας, ενώ η Lukoil αναπτύσσει άλλα δύο. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η διαχείριση των κοιτασμάτων από την Ρωσία θα είναι τέτοια, ώστε να προσπαθήσει να διατηρήσει το μονοπώλιο τροφοδοσίας, τουλάχιστον της κεντρική και βόρεια Ευρώπη.

Η γαλλική στρατηγική στην Αν. Μεσόγειο: Τα τελευταία χρόνια η Γαλλία μεθοδικά προωθεί τα συμφέροντά της και αναβαθμίζει τον ρόλο της στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι περιφερειακές και διεθνείς συνθήκες την ευνόησαν να ενεργοποιήσει τους δικούς της διαύλους και επαφές στην περιοχή και να ανακάμψει σε μια περιοχή που ιστορικά αποτελούσε ευσεβή πόθο της να ελέγξει. Η Γαλλία, σε πρόσφατο αμυντικό σύμφωνο με την Κυπριακή Δημοκρατία, σχεδιάζει ναύσταθμο στο Μαρί και διευκολύνσεις αεροπλάνων της στην Πάφο, καλύπτοντας την δραστηριότητα της πετρελαϊκής εταιρίας Total γαλλικών συμφερόντων.

Ο νέος «Δρόμος του Μεταξιού»: Οι τεράστιες ενεργειακές ανάγκες και η οικονομική διεύδυση της Κίνας στην Ευρώπη δημιουργούν τις προϋποθέσεις στον «Δράκο της Ανατολής» όχι μόνο να δραστηριοποιηθεί στην περιοχή αλλά και να ελέγξει μέσω οικονομικών επενδύσεων τη διακίνηση αγαθών και μέσων, ενεργειακών και ναυτιλιακών γραμμών, πολιτικών και στρατιωτικών αποφάσεων. Επί πλέον το κινεζικό στρατηγικό σχέδιο του νέου δρόμου του μεταξιού τόσο στην χερσαία όσο και στην θαλάσσια έκφανσή του, προϋποθέτει ισχυρή

παρουσία στην περιοχή με σκοπό τη διατήρηση «ανοιχτών» θαλασσών και της ειρήνης και ασφάλειας στη Μεσόγειο ώστε να εκλείψει η αβεβαιότητα και οι ταραχές που επιβραδύνουν την οικονομική επέκταση της Κίνας. .

Εναλλακτικές στρατηγικές αντιμετώπισης του τουρκικού αναθεωρητισμού (αντι-κίνητρα πυρηνικοποίησης)

Τα κίνητρα που αναπτύχθηκαν στο παραπάνω υποκεφάλαιο απειλούν δυνητικά να ανατρέψουν το γεωπολιτικό περιβάλλον στη περιοχή μας με ανεξέλεγκτα και απρόσμενα αποτελέσματα για τα εθνικά συμφέροντα, κατάσταση η οποία είναι σε γνώση της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας ενεργώντας στο πλαίσιο των δημοσιονομικών δυνατοτήτων που επιτρέπουν οι «θεσμοί - δανειστές». Όμως η χώρα μας μπορεί αναπτύσσοντας τα αντι-κίνητρα πυρηνικοποίησης¹²⁴ να αντιμετωπίσει επιτυχώς την τουρκική απειλή ενεργώντας με έναν από τους παρακάτω ή συνδυαστικά τρόπους.

Πρόθεση ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής . Η ανακοίνωση από μια χώρα της απόφασης της για ανάπτυξη «πυρηνικής επιλογής» αποτελεί ίσως την καλύτερη στρατηγική ενέργεια με την οποία ο στρατιωτικά «ασθενής» σε μια διακρατική αντιπαράθεση θα αμυνθεί στις επεκτατικές προθέσεις του γειτονικού κράτους και ταυτόχρονα θα προκαλέσει το ενδιαφέρον και την επέμβαση της διεθνούς κοινότητας για την επίλυση των διαφορών. Η «πυρηνική επιλογή» προσφέρει ισχυρό κίνητρο στη χώρα που θα την ανακοινώσει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις πυρηνικοποίησης της, χωρίς ωστόσο να δεχτεί διεθνείς κυρώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της στρατηγικής αυτής αποτελεί η Σουηδία. Η Σουηδία αποφάσισε να μην αποκτήσει πυρηνικά όπλα, ενώ ταυτόχρονα ανέπτυξε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα πυρηνικής ενέργειας. Συνεπώς, παρόλο που δεν ανήκει στην ομάδα των χωρών που έχουν κατασκευάσει πυρηνικά όπλα, είναι γνωστό στην παγκόσμια κοινότητα ότι μπορεί να προχωρήσει πρόγραμμα κατασκευής πυρηνικών όπλων ανά πάσα στιγμή εάν το επιθυμήσει διότι έχει αποκτήσει την σχετική τεχνογνωσία. Η χώρα βέβαια επωφελείται αυτής της τεχνολογίας με την παραγωγή του 42% της ενέργειας από 10 πυρηνικούς αντιδραστήρες.

Η χώρα μας σήμερα στηρίζει την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στο λιγνίτη επιβαρύνοντας σημαντικά την ατμόσφαιρα, γεγονός για το οποίο της έχουν επιβληθεί

¹²⁴ Πλατιάς, Θ., Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Εκδόσεις Πιπάζηση, 2005, σελ 205-211

περιορισμοί στους εκπεμπόμενους ρύπους. Η κατασκευή πυρηνικών αντιδραστήρων για παραγωγή φτηνής ηλεκτρικής ενέργειας θα προσέφερε πυρηνική τεχνολογία, υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και άλματα στους τομείς της βιομηχανίας, οικονομίας, επιστήμης και τεχνολογίας. Πέραν όμως των παραπάνω θα επιτύχει την «πυρηνική επιλογή» έναντι της Τουρκίας η οποία αναμένεται στο άμεσο μέλλον να εισέλθει στην ομάδα των χωρών που παράγουν πυρηνική ενέργεια, διαχειρίζονται πυρηνικά υλικά και αναγνωρίζονται από τη διεθνή κοινότητα ως τεχνολογικά, βιομηχανικά και στρατιωτικά ανώτερες δυνάμεις.

Επεκτείνοντας τη στρατηγική συνεργασία με πυρηνική χώρα Η Ελλάδα θα μπορούσε να προχωρήσει σε αναβάθμιση της στρατηγικής συνεργασίας (Συμφωνίας Αμοιβαίας Αμυντικής Συνεργασίας - Mutual Defense Cooperation Agreement - MDCA) με τη μόνη υπερδύναμη παραχωρώντας για χρήση στρατιωτικές εγκαταστάσεις σε κομβικής σημασίας περιοχές αναβαθμίζοντας τη γεωπολιτική αξία του ελληνικού χώρου εκμεταλλευόμενη το «κενό» που δημιουργεί η αντιπαράθεση ΗΠΑ - Τουρκίας. Η παρουσία αμερικανικών αεροναυτικών δυνάμεων στην Αν. Μεσόγειο και το Αιγαίο θα αναβαθμίσει τις επιχειρησιακές δυνατότητες των ελληνικών Ε.Δ., θα παρέχει πληροφορίες αιχμής στην έγκαιρη προειδοποίηση και ετοιμότητα και θα ενισχύσει οικονομικά τη χώρα. Η συνεργασία με τις ΗΠΑ δύναται να αυξήσει την αποτρεπτική στρατηγική της χώρας και να ενισχύσει το ρόλο της στη διεθνή σκηνή και το NATO για τους εξής λόγους:

- Η Ελλάδα αποτελεί, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, εταίρο – κλειδί σε όλα τα σχέδια που επεξεργάζονται και εφαρμόζουν το NATO και οι Ηνωμένες Πολιτείες τα τελευταία χρόνια για τη ταχεία μεταφορά στρατιωτικών δυνάμεων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, στο πλαίσιο της αποτροπής επιθετικών ρωσικών ενεργειών, όπως αυτές που έλαβαν χώρα στην Ουκρανία, όπου για πρώτη φορά άλλαξαν σύνορα στην Ευρώπη δια της βίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Από αυτή την άποψη, Θεσσαλονίκη και Αλεξανδρούπολη αποτελούν στρατηγικά σημεία για το NATO και τις ΗΠΑ. Παράλληλα, βέβαια, αυξημένη σημασία έχει και η βάση της Σούδας, καθώς η προβληματική συνεργασία με την Τουρκία υποχρεώνει το αμερικανικό Πεντάγωνο να αναζητά εναλλακτικές λύσεις για την αμερικανική προβολή ισχύος στην Αν. Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.

- Στο ενεργειακό επίπεδο, η Ελλάδα αποτελεί κρίσιμο ενδιάμεσο σταθμό για την προμήθεια αμερικανικού, υδροποιημένου φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή

αγορά, με στόχο όχι μόνο εμπορικό, αλλά γεωπολιτικό, καθώς η αύξηση του μεριδίου του αμερικανικού LNG υποβαθμίζει την αξία του ρωσικού φυσικού αερίου και περιορίζει τις δυνατότητες της Μόσχας να χρησιμοποιεί την ενέργεια για πολιτικούς σκοπούς. Από αυτή την άποψη, ιδιαίτερη σημασία έχει το σκέλος της διμερούς συμφωνίας Ελλάδας – ΗΠΑ, που καλύπτει την Αλεξανδρούπολη, που θα έχει στρατηγική θέση ως τερματικός σταθμός για τη διακίνηση του αερίου.

Με τη συγκεκριμένη στρατηγική συνεργασία η χώρα μας θα ενισχύσει την αποτρεπτική ισχύ της και θα αποκτήσει έναν αρωγό για την οικονομικοπολιτική ανασυγκρότηση του ελληνικού κράτους. Ταυτόχρονα η πολιτικοδιπλωματική ηγεσία θα αξιοποιήσει το συγκριτικό πλεονέκτημα της γεωγραφικής θέσης της που αποτελεί στρατηγικό στόχο των ΗΠΑ και ΝΑΤΟ. Με την τακτική αυτή η χώρα θα εκμεταλλευτεί αυτό που στις διεθνείς διακρατικές σχέσεις αναφέρεται ως το παράδοξο της «ισχύος του αδύναμου»¹²⁵.

Εξαπολύοντας παρεμποδιστικό πλήγμα Σύμφωνα με την σύγχρονη διεθνή κοινωνία υπέρτατο αγαθό και αυτοσκοπός αυτής, είναι η επίτευξη και διαφύλαξη της διεθνούς ειρήνης. Ο στόχος αυτός που εκφράζεται σαφέστατα στις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, καταδικάζει και εξοβελίζει τη χρήση βίας στο πλαίσιο των διακρατικών σχέσεων. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτελούν οι περιπτώσεις του άρθρου 51 που αναφέρεται στο φυσικό δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας που έχει μια χώρα όταν υποστεί ένοπλη επίθεση, έως ότου ληφθούν τα αναγκαία μέτρα από το Συμβούλιο Ασφαλείας για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας καθώς και του άρθρου 42 το οποίο επιτρέπει στο Συμβούλιο Ασφαλείας να προχωρήσει με αεροπορικές, θαλάσσιες ή χερσαίες δυνάμεις στην ανάληψη της δράσης που θα ήταν αναγκαία για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης, όταν δεν έχουν αποφέρει καρπούς μέτρα που δεν συνεπάγονται τη χρήση ένοπλης βίας.

Ωστόσο η διάταξη του άρθρου 51 έχει πολλές αναγνώσεις και ως εκ τούτου υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες. Η πλειονότητα των νομικών διεθνολόγων υποστηρίζει ότι δεν απαιτείται να «έχει πέσει η πρώτη ριπή» αλλά αρκεί τα εχθρικά

¹²⁵ Arnold Wolfers: *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Batlimore: The Johns Hopkins University Press, 1962, p.111. Πρόκειται για την απλή πεποίθηση μιας μεγάλης δύναμης ότι θα υποστεί κόστος, λόγω αλλαγής στο ισοζύγιο της ισορροπίας ισχύος, εάν μια αδύναμη, αλλά σύμμαχος χώρα, μετακινηθεί προς το αντίπαλο στρατόπεδο ή επιλέξει να υιοθετήσει-εφαρμόσει πολιτική ουδετερότητας. Στην εν λόγω περίπτωση, ο αδύναμος αποκτά ένα ισχύο αλλά ουσιαστικό, καταναγκαστικό «περιουσιακό στοιχείο», ικανό για να εκμαιεύσει οφέλη από τον ισχυρό.

στρατεύματα ή οπλικά συστήματα να έχουν τεθεί σε κινητοποίηση και να κατευθύνονται προς την πλευρά του αμυνόμενου. Οι ενάντιοι αυτής της άποψης προβάλλουν ότι μια τέτοια ερμηνεία του άρθρου 51 περιορίζει σημαντικά το φυσικό δικαίωμα των κρατών στην άμυνα και υποστηρίζουν ότι η ευρεία έννοια του προαναφερθέντος δικαιώματος περιλαμβάνει συγκεκριμένες ρήτρες για την εκδήλωση προληπτικής επίθεσης για λόγους αυτοάμυνας. Τέτοιες ρήτρες είναι η εχθρική επίθεση να επίκειται άμεσα, ο κίνδυνος να είναι απολύτως βέβαιος και να μην υπάρχει ο απαραίτητος χρόνος ή άλλη αποτελεσματική επιλογή πέραν του πρώτου πλήγματος.

Η ηθική δικαιολόγηση ενός προληπτικού πλήγματος στον επιτιθέμενο είναι σημαντική τόσο για την εξωτερική όσο και για την εσωτερική νομιμοποίηση ενός κράτους καθώς αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση για διεθνή υποστήριξη αλλά και παράγοντα εσωτερικής συνοχής και συμπαράταξης με την κυβερνητική πολιτική, η οποία αυξάνει τη μαχητική ικανότητα. Σύγχρονα παραδείγματα τέτοιων πληγμάτων αποτελούν, η επίθεση του Πακιστάν κατά του Κασμίρ το 1947, ο πόλεμος των «Έξι Ημερών» μεταξύ Ισραήλ και Αιγύπτου το 1967 καθώς και ο ισραηλινός βομβαρδισμός του ιρακινού πυρηνικού αντιδραστήρα στο Οσαρίκ το 1981.

Η αποτροπή μιας απειλής, πριν αυτή εκδηλωθεί μπορεί να επιτευχθεί με τον παρεμποδιστικό ή τον προληπτικό πόλεμο. Ο παρεμποδιστικός πόλεμος (preventive war) και ο προληπτικός πόλεμος (preemptive war) είναι πόλεμοι που εξαπολύονται κατόπιν εκτίμησης ότι επίκειται εχθρική επίθεση και αποσκοπούν στη ματαίωσή της. Τόσο ο παρεμποδιστικός όσο και ο προληπτικός πόλεμος έχουν να κάνουν με την καταστροφή μιας δυνητικής πηγής απειλής, προτού η απειλή αυτή υλοποιηθεί. Η διαφορά τους έγκειται στον αναμενόμενο χρόνο υλοποίησης της απειλής. Ενώ στον προληπτικό πόλεμο η εχθρική επίθεση είναι θέμα εβδομάδων, ημερών ή και ωρών, ο παρεμποδιστικός πόλεμος έχει να κάνει με πιο μακροπρόθεσμες εκτιμήσεις. Συνεπώς, ο παρεμποδιστικός πόλεμος αντιμετωπίζει μια επίθεση η οποία θα διενεργηθεί – αν διενεργηθεί – μετά από αρκετά χρόνια¹²⁶. Ως εκ τούτου, ο προληπτικός πόλεμος γενικά θεωρείται περισσότερο δικαιολογημένος διεθνώς απ' ό,τι ο παρεμποδιστικός.

Στην πυρηνική στρατηγική, όταν μιλάμε για παρεμποδιστικό πλήγμα εννοούμε πλήγμα στις πυρηνικές εγκαταστάσεις του αντιπάλου. Στην συγκεκριμένη περίπτωση της ισορροπίας δυνάμεων αλλά και των εν γένει σχέσεων μεταξύ Ελλάδας

¹²⁶ Κολιόπουλος Κωνσταντίνος (2008). *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα*, Ποιότητα, σελ 42).

και Τουρκίας αναφέρονται σημαντικά ζητήματα και κρίνεται σκόπιμη η διάκριση περιπτώσεων. Οι σχέσεις των δύο χωρών με εξαίρεση ίσως μια σύντομη περίοδο τη δεκαετία του 1930, χαρακτηρίζονται από μια άλλοτε υφέρπουσα και άλλοτε έντονη αντιπαλότητα, η οποία έχει οδηγήσει σε πλείστα θερμά επεισόδια και καταστάσεις πολύ κοντά στην έκρηξη ενός πολέμου. Χαρακτηριστικότερες αυτών είναι η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974, τα γεγονότα με τα πλοία “Χόρα” και “Σισμίκ” το 1976 και 1987 αντίστοιχα και η κρίση των Ιμίων το 1996. Κυρίως από τη δεκαετία του 1980 η ελληνική στάση απέναντι στην επεκτατική πολιτική της Τουρκίας υπήρξε κατευναστική, μια πρακτική η οποία δεν μπορεί να έχει παρά μόνο πρόσκαιρα οφέλη για τον αμυνόμενο καθώς μακροχρόνια αυξάνει τις απαιτήσεις του επιτιθέμενου.

Πέραν των όσων υποστηρίζονται για τα αίτια αυτής της συμπεριφοράς της γείτονος και που εστιάζουν στο πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό της υπόβαθρο, τα ουσιαστικά αίτια είναι η συνεχώς αυξανόμενη διαφορά του γεωπολιτικού δυναμικού των δύο χωρών. Τις τελευταίες δεκαετίες η Τουρκία σε αντίθεση με την Ελλάδα αναπτύσσεται δημογραφικά, οικονομικά και στρατιωτικά, αναπτύσσοντας το γεωπολιτικό της δυναμικό στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, του Καυκάσου, της Κεντρικής Ασίας και της Μέσης Ανατολής επιδιώκοντας την παγίωση της ως περιφερειακής δύναμης. Το ερώτημα λοιπόν που προκύπτει ευλόγως είναι αν και κατά πόσον με βάση την επίσημα εκπεφρασμένη αμφισβήτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας εκ μέρους της Τουρκίας και την μελλοντική «γιγάντωση» της σχετικής αλλά και απόλυτης ισχύος της δεύτερης, δικαιολογείται ηθικά και στρατιωτικά η εκδήλωση προληπτικού πλήγματος εκ μέρους της χώρας μας.

Η αυξανόμενη τουρκική ισχύς, οι εθνικιστικές εξάρσεις του πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου με αναφορές στο οθωμανικό παρελθόν και τα «σύνορα της καρδιάς» που υποδηλώνουν αλυτρωτικές τάσεις, το ιστορικό προηγούμενο των εισβολών σε γειτονικά κράτη έστω με πρόσχημα την καταπολέμηση των Κούρδων ανταρτών, οι παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου και της αιγιαλίτιδας ζώνης, η επιλεκτική επίκληση και συμμόρφωση με τους διεθνείς κανόνες δικαίου, στοιχεία τα οποία συντελούν στη δημιουργία ενός πέπλου αβεβαιότητας και μιας διαρκούς αγωνίας, αποτελούν επαρκή δικαιολογητική βάση για την εκδήλωση στρατιωτικού πλήγματος εκ μέρους της Ελλάδας. Από την άλλη, η απειλή είναι αξιόπιστη όταν ο αντίπαλος διαθέτει τα μέσα για να επιφέρει υλικές

βλάβες, άμεση όταν η εχθρική ενέργεια αναμένεται στο αμέσως προσεχές μέλλον και η στρατιωτική εμπλοκή είναι μονόδρομος. Οι εκάστοτε πολιτικές δηλώσεις και πολεμικής υφής δημαγωγίες δεν αποτελούν καθαυτές απειλή αλλά «η οποιαδήποτε βλάβη πρέπει να επιφέρεται εναντίον μας με υλικά μέσα». Συνεπώς τόσο η παρούσα εντυπωσιακή στρατιωτική ενδυνάμωση της Τουρκίας, αν και πρέπει να απασχολεί σοβαρά την Ελλάδα, όσο και η πολεμική ρητορεία των ηγετών αυτής δε συνεπάγονται αυτομάτως λόγους για την ανάληψη στρατιωτικών επιχειρήσεων εναντίον της την παρούσα χρονική περίοδο. Κατά συνέπεια, αυτό που δεν είναι ηθικά αποδεκτό κατά τον Walzer είναι η διεξαγωγή ενός παρεμποδιστικού πολέμου καθώς αυτός έχει ως στόχο την αποδυνάμωση μιας πιθανής μελλοντικής απειλής και στην παρούσα φάση όσο προκλητική κι αν είναι η στάση της Τουρκίας δεν έχει προβεί ακόμα σε ενέργειες που καθιστούν άμεση την απειλή και αναπότρεπτο τον πόλεμο μεταξύ των δύο χωρών.

Σαφώς όμως αν η Τουρκία προβεί σε κινήσεις, όπως μαζικές μετακινήσεις στρατευμάτων στις παραμεθόριες περιοχές, επιστράτευση, επιδρομές στη συνοριακή γραμμή, ναυτικούς αποκλεισμούς ελληνικών νήσων, οι οποίες μαρτυρούν τόσο την έκδηλη πρόθεση πρόκλησης βλάβης, την ενεργό προετοιμασία που καθιστά την εν λόγω πρόθεση βέβαιο κίνδυνο και την έλλειψη περιθωρίων αναμονής τότε πλέον απαιτείται όχι παρεμποδιστικό (preventive) αλλά προληπτικό (preemptive) χτύπημα, που θα στοχεύει στην αντιμετώπιση άμεσου και αναπότρεπτου κινδύνου, παρέχοντας το απαραίτητο ηθικό έρεισμα για την εξάπολυση αυτού.

Συνοψίζοντας, είναι ενδιαφέρον να παρατεθεί το πώς ο Παναγιώτης Κονδύλης απαντά σχετικά με την ηθική δικαιολόγηση ενός προληπτικού χτυπήματος, χρησιμοποιώντας μια χαρακτηριστική παρομοίωση, η οποία συμπυκνώνει το βαθύτερο νόημα της παρούσας ενότητας: «το πρώτο πλήγμα δεν είναι παρά η προσπάθεια να χτυπήσεις στον αέρα ένα χέρι που πάει να σε μαχαιρώσει».

Συμμετέχοντας σε πολυμερείς πολιτικοστρατιωτικές συνεργασίες Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο απόστρατος ναύαρχος Cem Gürdeniz¹²⁷, «η Τουρκία σήμερα βρίσκεται ενώπιον μιας σχεδιασμένης πολιορκίας από την Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο, τόσο περιεκτικής όσο ποτέ άλλοτε στην ιστορία του σύγχρονου τουρκικού κράτους. Στην Ανατολική Μεσόγειο το μπλοκ του Ισραήλ, της Ελληνοκυπριακής

¹²⁷ Ο απόστρατος ναύαρχος Cem Gurdeniz είναι ο «πατέρας» της έννοιας «Γαλάζια Πατρίδα» και περιγράφει τις θαλάσσιες περιοχές στις οποίες η Τουρκία διεκδικεί να έχει κυριαρχία και συνεπώς να καθορίζει θαλάσσιες ζώνες και αποκλειστική οικονομική ζώνη.

Διοίκησης, της Ελλάδας και της Αιγύπτου ενώνει την αντιτουρκική του συνεργασία υπό την καθοδήγηση και τη στρατηγική στήριξη των ΗΠΑ και της ΕΕ και την αναβαθμίζει από πολιτική και οικονομική σε στρατιωτική». Το πιο πάνω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό ενός ευρύτερου κλίματος που προωθείται μέσα από τον τουρκικό φιλοκυβερνητικό Τύπο. Η πολιτική που ακολουθούν οι ΗΠΑ και άλλες δυτικές δυνάμεις στη Συρία, αλλά και οι συνεργασίες που αναπτύσσονται μεταξύ τους με κράτη της Ανατολικής Μεσογείου στο θέμα της ενέργειας, αποτελούν παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τις προσπάθειες «εχθρικής περικύκλωσης» της Τουρκίας. Ως προέκταση του σκεπτικού της κυβέρνησης Ερντογάν, οι δρώντες της περιοχής είναι περίπου οι ίδιοι με διαφορετικές προτεραιότητες και συμφέροντα στη Συρία και στην Ανατολική Μεσόγειο, όμως με «εχθρικές διαθέσεις» έναντι της Τουρκίας.

Σε αυτό το πλαίσιο έχουν σχηματιστεί δύο μέτωπα: Από τη μια πλευρά είναι οι ΗΠΑ, η ΕΕ, το Ισραήλ, η Κυπριακή Δημοκρατία, η Ελλάδα και η Αίγυπτος και από την άλλη η Τουρκία, η Ρωσία και το Ιράν. Σύμφωνα με το σκεπτικό της Άγκυρας, το πεδίο των ανταγωνισμών έχει επεκταθεί από τα βόρεια εδάφη της Συρίας μέχρι και την Ανατολική Μεσόγειο. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, η Τουρκία καλείται να αντιμετωπίσει τις εξελίξεις στη Συρία και στην Κύπρο, ως στοιχεία ενός ενιαίου γεωπολιτικού πεδίου της Ανατολικής Μεσογείου.

Στον αντίποδα της τουρκικής στρατηγικής η Ελλάδα αναπτύσσει συστηματικά τα τελευταία χρόνια μια υψηλή στρατηγική, η οποία συνίσταται στην ενδυνάμωση των διπλωματικών, οικονομικών και στρατιωτικών σχέσεων με μια σειρά χωρών της Ανατολικής Μεσογείου. Η εμβάθυνση και συστηματικοποίηση των τριμερών συνεργασιών μεταξύ Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ και Ελλάδας - Κύπρου - Αιγύπτου αποτελεί μια σημαντική διπλωματική κίνηση για την ελληνική εξωτερική πολιτική η οποία ενισχύει το ειδικό βάρος του ελληνισμού στην ανατολική Μεσόγειο. Σε μια περιοχή υψηλής έντασης και αστάθειας, αλλά και αντίστοιχου αμερικανικού ενδιαφέροντος, με αυξανόμενη παρουσία και ρόλο της Ρωσίας και του Ιράν και θέλοντας να διατηρήσουν ένα μάλλον περιορισμένο στρατιωτικό ίχνος, οι ΗΠΑ αναζητούν συμμάχους. Η πλήρης απουσία μιας περιφερειακής αρχιτεκτονικής ασφαλείας και οι έντονες αναταράξεις στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις αναδεικνύουν ακόμη περισσότερο τη δυνητική χρησιμότητα των υφισταμένων τριμερών συνεργασιών. Ισραήλ και Αίγυπτος, σε συνεργασία με την Ελλάδα και την

Κύπρο, αποτελούν ουσιαστικά τη μοναδική επιλογή των ΗΠΑ στην προσπάθεια εύρεσης τοπικών παρόχων ασφαλείας.

Με το «Νομοσχέδιο για την Ασφάλεια και την Ενεργειακή Συνεργασία στην Ανατολική Μεσόγειο του 2019»¹²⁸, που υπέβαλαν οι δύο Αμερικανοί γερουσιαστές Μπομπ Μενέντεζ και Μάρκο Ρούμπιο επιδιώκεται να παγιωθεί το ενδιαφέρον της αμερικανικής διπλωματίας για την Ανατολική Μεσόγειο και να αναθεωρηθεί ουσιαστικά η αμερικανική στρατηγική με στόχο να αναγνωριστούν οι νέες πραγματικότητες που έχουν διαμορφωθεί στην περιοχή και να καταγράψει συγκεκριμένα βήματα για την εμβάθυνση των σχέσεων των ΗΠΑ με την Κύπρο και την Ελλάδα, στο πλαίσιο της ανάσχεσης της ρωσικής επιρροής στην ευρύτερη περιοχή και των συμμάχων της. Έτσι, προβλέπεται η τακτική εκπόνηση έκθεσης για τις παραβιάσεις της ελληνικής κυριαρχίας και του ελληνικού εναέριου χώρου, ενώ ανάλογη έκθεση θα συντάσσεται για τις παραβιάσεις της κυπριακής κυριαρχίας.

Τέλος, η τριμερής συνεργασία Ελλάδας – Κύπρου - Αιγύπτου η οποία ξεκίνησε στα τέλη του 2014, έχει ως στόχο να επιτρέψει στις τρεις χώρες να δημιουργήσουν ένα αντίβαρο στις αρνητικές επιδράσεις της Τουρκίας στην περιοχή. Οι αρνητικές επιρροές της Άγκυρας στις τρεις χώρες που εκδηλώθηκε για την Κύπρο με τη εισβολή και κατοχή, την Ελλάδα με την αμφισβήτηση της εθνικής της κυριαρχίας, στον θαλάσσιο, εναέριο και χερσαίο χώρο και την Αίγυπτο με την υποστήριξη στην «Μουσουλμανική Αδελφότητα» που είχε αναλάβει την εξουσία μετά την πτώση του πρώην προέδρου Μουμπάρακ οδήγησε τις τρεις χώρες να προσπαθήσουν να δράσουν από κοινού για την προώθηση της σταθερότητας στην περιοχή, παράλληλα με την προώθηση των κοινών οικονομικών συμφερόντων. Επίσης, η Ελλάδα και η Κύπρος θεωρούνται οι πιο σημαντικοί υποστηρικτές της Αιγύπτου στην ΕΕ και το Ισραήλ για την Αίγυπτο επηρεάζοντας την κυβέρνηση των ΗΠΑ και το Αμερικανικό Κογκρέσο. Επίσης, το Ισραήλ συμμερίζεται την επιθυμία των τριών χωρών για την ανάπτυξη της αγοράς φυσικού αερίου στην περιοχή και τα τελευταία χρόνια εξετάζονται εκτεταμένες συνεργασίες στον τομέα αυτό. Από άποψη ασφαλείας, οι σχέσεις μεταξύ του Ισραήλ και της Αιγύπτου διέρχονται μια περίοδο άνηθης, ενώ το Ισραήλ και η Ελλάδα διεξήγαγαν από κοινού στρατιωτικές ασκήσεις μεγάλης κλίμακας κατά τα τελευταία χρόνια.

¹²⁸ In The Senate Of The United States, 116th Cong., 1st Sess. S. 1102: Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/S.%201102%20Substitute%20Amendment1.pdf> (πρόσβαση στις 30/10/2019).

Επισημώς, το Ισραήλ δεν είναι εταίρος στην τριμερή συμμαχία που έχει σχηματιστεί μεταξύ της Αιγύπτου, της Ελλάδας και της Κύπρου, για ευνόητους λόγους εσωτερικής πολιτικής, πλην όμως με τις ενέργειες τους οι τρεις αρχαιότεροι λαοί της Μεσογείου, Έλληνες, Αιγύπτιοι και Ισραηλινοί συνασπίζονται για τα κοινά τους συμφέροντα και την ασφάλειά τους, εναντίον της αναθεωρητική τουρκικής στρατηγικής.

Αναπτύσσοντας την ελληνική ήπια ισχύ. Η ισχύς είναι η ναυαρχίδα του ρεαλισμού και το μέσο επίτευξης του σκοπού τόσο των ανθρώπων όσο και των κρατών, τα οποία μέσα στο άναρχο σύστημα που διάγουν τον βίο τους προσπαθούν να επιβληθούν για να επιβιώσουν, με μια αέναη προσπάθεια αύξησης της ισχύος τους, η οποία επιτυγχάνεται με συνεχείς προσπάθειες αύξησης των συντελεστών ισχύος και των παραγόντων επιρροής της εξωτερικής πολιτικής. Υπάρχουν υλικοί συντελεστές ισχύος, όπως η γεωγραφία ενός κράτους, η οποία περιλαμβάνει την έκτασή του, τη μορφολογία του εδάφους, την γειτνίαση και το κλίμα του. Ο πληθυσμός του, οι πηγές πλούτου και οι ένοπλες δυνάμεις του, το πολιτικό του σύστημα, η στρατιωτική του κινητοποίηση, η θέση του στο διεθνές σύστημα, η ηγεσία και το κύρος του, η οικονομία και το πολιτιστικό του επίπεδο, ο τρόπος και τα μέσα αξιοποίησης του πολιτισμικού δυναμικού που διαθέτει, είναι συντελεστές ισχύος και παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής. Η ήπια ισχύς¹²⁹ είναι η ικανότητα να ελκύεις και να πείθεις. Να κάνεις τους άλλους να θέλουν να σε ακολουθήσουν, να σου μοιάσουν, να ταυτιστούν μαζί σου γιατί νιώθουν ότι η επιβίωση και η μεγαλοπρέπεια τους περνάει μέσα από την δική σου αποδοχή και την δική σου προσέγγιση στα πράγματα. Για πολλούς αναλυτές, η άσκηση ήπιας ισχύος είναι απαραίτητη για όλα τα κράτη αλλά είναι η μοναδική λύση για τα μικρότερα.

Στη σημερινή εποχή, η σκληρή ισχύς της χώρας μας βρίσκεται στα χαμηλότερα επίπεδα των τελευταίων δεκαετιών ως αποτέλεσμα της δεινής οικονομικής κατάσταση και συνεπώς απαιτείται να δοθεί έμφαση στην ήπια ισχύ μας, στην δημόσια διπλωματία και στη ψηφιακή διπλωματία που χρησιμοποιούνται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ο πρώτος, και μοναδικός μέχρι σήμερα, δείκτης μέτρησης (*index*)¹³⁰ της ήπιας ισχύς των χωρών δημιουργήθηκε το 2010 από τον κ.

¹²⁹ Nye, S. Joseph. Jr. (1990). *Bound to Lead : The Changing Nature of American Power*, New York : Basic Books.

¹³⁰ The power soft 30, Διαθέσιμο στο: <https://softpower30.com/country/greece/> (πρόσβαση στις 30/10/2019).

Jonathan McClory σε συνεργασία με το περιοδικό *Monocle*. Ο δείκτης χρησιμοποιεί περίπου 50 κριτήρια αξιολόγησης της ήπιας ισχύος 30 χωρών. Τα κριτήρια περιγράφουν το πλαίσιο τριών πυλώνων που περιέγραψε ο Nye την κουλτούρα, τις πολιτικές αξίες, και την εξωτερική πολιτική και η χώρα μας το 2019 κατατάσσεται στην 25^η θέση παγκοσμίως. Η σχετικά καλή εικόνα της Ελλάδας οφείλεται σε μη πολιτικούς παράγοντες: τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004, την αρχαία μας ιστορία, τη βυζαντινή παράδοση, την αίγλη της Ορθοδοξίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Βασίζεται επίσης στην επανάσταση του 1821, τον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα, και φυσικά στην συμμετοχή της Ελλάδας στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η ελληνική ήπια ισχύς πρέπει να ασκείται με τέτοιο τρόπο ώστε να κάνει κατανοητή την εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό και να προκαλεί θετικούς συνειρμούς. Η διεθνής εικόνα μιας χώρας, δεν καθορίζεται μόνο από την κυβερνητική πολιτική, αλλά και από τις εξαγωγές, τις επενδύσεις, τον τουρισμό, την παιδεία, τον πολιτισμό και το ανθρώπινο δυναμικό.

Η διεθνής εικόνα της Ελλάδας και ταυτόχρονα η αποτροπή έναντι εξωτερικών απειλών μπορεί να βελτιωθεί μέσω της προώθησης: του ελληνικού πολιτισμού, του ελληνικού τουρισμού, της ελληνικής διασποράς, της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας και της ελληνικής ναυτιλίας. Ο ελληνικός πολιτισμός είναι ευρέως αποδεκτό ότι έχει συμβάλει στη διαμόρφωση του παγκόσμιου πολιτισμού. Ο τουρισμός είναι επίσης εξίσου σημαντικός. Η κατάλληλη διεθνής διαφημιστική προβολή των μοναδικών τοπιών (αρχαιολογικοί χώροι, νησιά, τουριστικές περιοχές) που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια και η εύκολη πρόσβαση σε πληροφορίες που χρειάζονται οι τουρίστες, είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις που θα οδηγήσουν στην αύξηση του τουρισμού. Η ελληνική διασπορά έχει μια τεράστια δυναμική. Εκτιμάται ότι 3 – 7 εκατομμύρια πολίτες ελληνικής καταγωγής ζουν εκτός των ελληνικών συνόρων. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως θεωρείται πηγή «ήπιας ισχύος» καθώς έχει υπό την επιρροή του ενορίτες σε όλο τον κόσμο που μπορούν να επηρεάσουν νομοθετικά σώματα και διεθνείς οργανισμούς. Η ελληνική ναυτιλία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εμπορικές ναυτικές δυνάμεις σε διεθνές επίπεδο. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι ο ελληνόκτητος στόλος ελέγχει το 30,14% του παγκόσμιου στόλου δεξαμενοπλοίων, το 21,18% του παγκόσμιου στόλου φορτηγών πλοίων χύδην φορτίων και το 16,61% του παγκόσμιου στόλου πλοίων μεταφοράς χημικών και παράγωγων προϊόντων πετρελαίου.

Κεφάλαιο πέμπτο

Περιπτωσιακή μελέτη περιφερειακών συγκρούσεων

Στον παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η μελέτη ιστορικών παραδειγμάτων διακρατικής σύγκρουσης στις οποίες υπήρξε πυρηνικοποίηση της μιας ή και των δύο πλευρών, η οποία θα μας οδηγήσει στην εξαγωγή σημαντικών συμπερασμάτων σχετικά με τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης πυρηνικής στρατηγικής ώστε να αξιολογηθεί η χρησιμότητα υιοθέτησης από την ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία για την αντιμετώπιση του τουρκικού αναθεωρητισμού.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο υποκεφάλαιο αναλύεται η διαμάχη Ινδίας – Πακιστάν, το πυρηνικό τους δόγμα, η στρατηγική χρήσης των τακτικών πυρηνικών όπλων και ο ρόλος που διαδραμάτισαν στην ασφάλεια και σταθερότητα της περιοχής, ενώ στο δεύτερο υποκεφάλαιο εξετάζεται η διαχρονική αντιπαράθεση του Ισραήλ με τον Αραβικό Κόσμο, η πολιτικοστρατιωτική αξιοποίηση της πυρηνικής δυνατότητας στον πόλεμο του 1973 υπό την απειλή αφανισμού του κράτους και η τακτική των προληπτικών πληγμάτων. Στο τρίτο και τέταρτο υποκεφάλαια εξετάζονται δύο περιπτώσεις χωρών που απειλήθηκαν από την Κίνα και εφάρμοσαν αποτρεπτικές τακτικές προσεγγίζοντας το αντίπαλο στην Κίνα δέος, τις ΗΠΑ ως στρατηγικό ανταγωνιστή στην περιοχή. Η Ταιβάν και η Σιγκαπούρη μέσα από τις στρατηγικές συνεργασίες αναπτύχθηκαν οικονομικά και στρατιωτικά επιτυγχάνοντας την αποτροπή χωρίς να πυρηνικοποιηθούν.

Όπως προαναφέρθηκε, η χρησιμότητα του κεφαλαίου έγκειται στο ότι μέσω της μελέτης ιστορικών παραδειγμάτων απειλής χρήσης πυρηνικών όπλων από άλλες χώρες μπορούν να συναχθούν σημαντικά συμπεράσματα για την αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης απειλής, για το αν δηλαδή με την απειλή χρήσης πυρηνικού όπλου αποτρέπεται το ενδεχόμενο εκδήλωσης μίας επίθεσης από άλλη χώρα.

Η διαχρονική διαμάχη Ινδίας - Πακιστάν

Το ζήτημα του Κασμίρ είναι από τις μακροβιότερες διεθνείς ανεπίλυτες συγκρούσεις, όπως το Παλαιστινιακό και το Κυπριακό και έχει ενδιαφέρον ο ρόλος που διαδραματίζει στην προσπάθεια για σταθερότητα και ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ασία. Το Κασμίρ ήταν το μεγαλύτερο πριγκιπάτο των Ινδιών, βρίσκεται στο βορειότερο τμήμα τους και συνορεύει με το Πακιστάν και την Κίνα. Ο πόλεμος του 1947-1948 στο Κασμίρ σηματοδότησε την αρχή της κρίσης. Έληξε με την παρέμβαση του Ο.Η.Ε. και την κατάπαυση του πυρός το 1949, αλλά και με την

κατοχή του 1/3 του Κασμίρ από το Πακιστάν. Το Σύμφωνο Προσχώρησης και η υπαγωγή του προβλήματος στα Ηνωμένα Έθνη έθεσαν τις βάσεις, πάνω στις οποίες κινήθηκαν τα δύο κράτη. Οι πόλεμοι που ακολούθησαν έγιναν στη βάση των πεπραγμένων του 1948.

Η περίπτωση της διαμάχης για το Κασμίρ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αρχικά επειδή συνδυάζει συμβατικές, πυρηνικές και υποσυμβατικές (ανταρτοπόλεμος, τρομοκρατία) μορφές πολέμου, έπειτα λόγω της γεωγραφικής και στρατηγικής του θέσης, επιπλέον όμως, γιατί αποτέλεσε το θέατρο των επιχειρήσεων από την πλευρά της Ινδίας και του Πακιστάν, καθώς και τη βάση για πλήθος τρομοκρατικών οργανώσεων και ομάδων.

Στρατηγική και συνεργασίες του Πακιστάν. Το Πακιστάν έχει σαφή γνώση της αδυναμίας του έναντι της Ινδίας σε όρους πολιτικής επιρροής, οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος και για αυτό το σκοπό έχει αναπτύξει παραδοσιακά ιδιαίτερα στενές σχέσεις με την Κίνα. Τα τελευταία χρόνια οι σχέσεις Πακιστάν και Κίνας θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν στρατηγικές καθώς οι δύο χώρες έχουν πολλά κοινά συμφέροντα και κοινούς γεωπολιτικούς αντιπάλους. Το 2015 οι δύο χώρες συμφώνησαν η Κίνα να πραγματοποιήσει επενδύσεις ύψους 46 δισεκατομμυρίων δολαρίων¹³¹ στο Πακιστάν για την κατασκευή από κινεζικές εταιρίες αυτοκινητόδρομων, λιμένων και ενεργειακών υποδομών. Πρόσθετα, το Πεκίνο έχει αναλάβει την κατασκευή των πυρηνικών αντιδραστήρων της χώρας, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί τον μεγαλύτερο εισαγωγέα κινεζικών οπλικών συστημάτων παγκοσμίως. Αυτές οι επενδύσεις στοχεύουν στην ενίσχυση της οικονομικής και πολιτικής θέσης του Πακιστάν στην περιοχή, ενώ για την ίδια την Κίνα σηματοδοτούν την πολυπόθητη πρόσβαση του ναυτικού της στον Ινδικό Ωκεανό. Αυτή η σημαντική συμφωνία εντάχθηκε στο γενικότερο πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ Ισλαμαμπάντ και Πεκίνου και ονομάστηκε Οικονομικός διάδρομος Κίνας – Πακιστάν (C.P.E.C.). Το Πεκίνο επιθυμεί μέσω της επιρροής του στο Πακιστάν να αποκτήσει πρόσβαση και να ενισχύσει την παρουσία του στον Ινδικό Ωκεανό, την Ανατολική Αφρική και την Μέση Ανατολή.

Οι σχέσεις των ΗΠΑ και του Πακιστάν είναι περίπλοκες, πολυεπίπεδες και αναπτύχθηκαν την δεκαετία του 1970. Βασικός λόγος για τον οποίο οι Η.Π.Α.

¹³¹ «Η Κίνα επενδύει 46 δισ. δολάρια στο Πακιστάν», FortuneGreece, 22 Απριλίου 2015, Διαθέσιμο στο: <http://www.fortunegreece.com/article/i-kina-ependii-46-dis-dolaria-sto-pakistan/> (Πρόσβαση τη 4/9/2019).

επιδιώξαν αυτή τη συνεργασία ήταν διότι το Πακιστάν βρίσκονταν σε περιοχή στρατηγικής σημασίας τόσο για την εξισορρόπηση της επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, όσο και για τον πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας.

Στρατηγική και συνεργασίες της Ινδίας. Η Ινδία για να ανταγωνιστεί την σύμπραξη Πακιστάν – Κίνας προώθησε την συνεργασία της με άλλες ασιατικές χώρες με σκοπό την αντιμετώπιση της Κίνας. Ταυτόχρονα, ενίσχυσε σημαντικά του δεσμούς της με τις Η.Π.Α. τόσο σε στρατιωτικό όσο και πολιτικό επίπεδο. Οι Η.Π.Α. και η Ινδία προωθούν τα τελευταία χρόνια μια στρατηγική σχέση συνεργασίας σε τομείς όπως η οικονομία, στρατιωτική συνεργασία η οποία αφορά ναυπήγηση αεροπλανοφόρων, κοινές στρατιωτικές ασκήσεις, κοινές περιπολίες στον Ειρηνικό και συμπαραγωγή οπλικών συστημάτων.

Η αμερικανική εξωτερική πολιτική στην περιοχή έχει ως ξεκάθαρο στόχο για τις επόμενες δεκαετίες την αναχαίτιση της κινεζικής επέκτασης στον Ειρηνικό Ωκεανό. Η Ινδία αποτελεί σήμερα μια αναδύομενη οικονομική και στρατιωτική δύναμη που επισκιάζει εμφανώς το Πακιστάν το οποίο αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ανταγωνιστεί την ενδυνάμωση της ινδικής ισχύος στην περιοχή. Η άνοδος της κινεζικής ισχύος ανησυχεί έντονα την Ινδία, παραδοσιακή αντίπαλο της Κίνας, οπότε το Νέο Δελχί, έχει στραφεί προς τις Η.Π.Α. για να προωθήσει τα συμφέροντα του στο Κασμίρ και ευρύτερα.

Πυρηνικοποίηση της αντιπαράθεσης. Η αλλαγή κατεύθυνσης στην εξωτερική πολιτική και στρατηγική των ΗΠΑ έναντι των δύο χωρών την εικοσαετία του 1970 -1980, η κατάρρευση του παγκόσμιου καθεστώτος μη διασποράς των πυρηνικών, οι μεταβολές στην περιφερειακή και παγκόσμια ασφάλεια, η αύξηση της προσβασιμότητας στην τεχνολογία και οι εγχώριες ανάγκες, ήταν οι παράγοντες που συνέβαλλαν στην απόφαση και των δύο χωρών για απόκτηση πυρηνικών όπλων. Οι Η.Π.Α. συνεργάστηκαν με το Πακιστάν για τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς, στο πλαίσιο του προγράμματος Atoms for Peace¹³². Στη συνέχεια, το Πακιστάν άρχισε να αναπτύσσει μυστικά το πρόγραμμα πυρηνικών όπλων και οι Η.Π.Α. προέβαλαν ενστάσεις, παύοντας, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στα μέσα της δεκαετίας του 1980, την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια

¹³² Sibal, K. (2016). A China-Pak Nuclear Axis Against India. Διαθέσιμο στο: http://www.vi_ndia.org/China-Pak-Nuclear-Axis-Against-India%20 (Πρόσβαση την 05/11/2016).

προς το Πακιστάν¹³³. Οι κυρώσεις, όμως, αυτές δεν έπληξαν ιδιαίτερος το Πακιστάν, διότι το πρόγραμμα συνεχίστηκε με τη συνεργασία της Κίνας.

Η ανάμειξη της Κίνας δεν είναι πλήρως ξεκάθαρη, ωστόσο θεωρείται πως η Κίνα παρείχε βοήθεια στο Πακιστάν τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1980, σχετιζόμενη με πυραύλους και πυρηνικά όπλα, όπως σχέδια πυρηνικών κεφαλών, άμεση παροχή ουρανίου υψηλού βαθμού εμπλουτισμού, εξαρτήματα βαλλιστικών πυραύλων μέσου και μικρού βεληνεκούς, εξοπλισμό φυγοκέντρισης αερίου, καθώς και τεχνογνωσία¹³⁴. Το 1987 οι δύο χώρες συμφώνησαν στην αγορά κινεζικών βαλλιστικών πυραύλων M-11¹³⁵ ενώ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Κίνα είχε υποστηρίξει το Πακιστάν στην απόκτηση πυρηνικών όπλων ως εξισορρόπηση στο αντίστοιχο της Ινδίας, εξυπηρετώντας ταυτόχρονα τα συμφέροντα της στην περιοχή.

Για το Πακιστάν, η πυρηνική ικανότητα είναι ένα μέσο πρόληψης πολέμου και εξασφάλισης από εισβολή¹³⁶. Το Πυρηνικό του δόγμα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τη συμβατική υπεροχή της Ινδίας, γεγονός που καθιστά δύσκολο για το Πακιστάν να αποφύγει να κάνει πρώτο χρήση πυρηνικών και να χαράξει την αποτρεπτική πολιτική του ανεξάρτητα από αυτή της Ινδίας. Υπό την ηγεσία του Ζουλφικάρ Αλί Μπούτο (1971-1977) η χώρα έλαβε τη στρατηγική απόφαση να μην υποστεί «ποτέ ξανά» την ταπείνωση του 1971 στον πόλεμο με την Ινδία. Οι Πακιστανοί αντιλαμβάνονται την πυρηνική ικανότητα ως «δώρο Θεού» για να αποτρέψει αντιπάλους, να διατηρηθεί η εθνική κυριαρχία από περιφερειακές ηγεμονικές πιέσεις και ως ενίσχυση του εθνικού κύρους.

Η βασική αρχή που στηρίχθηκε η ανάπτυξη του πυρηνικού προγράμματος του Πακιστάν ήταν ότι η πυρηνική ικανότητα θα αποτρέψει μια φυσική εξωτερική επιθετικότητα και θα υπερασπιστεί την ιδεολογική και κυρίαρχη ταυτότητα. Το Πακιστάν ανέπτυξε την πυρηνική ικανότητά του μετά τη στρατιωτική ήττα από την Ινδία το 1971, καθώς διαπίστωσε την ανεπάρκεια των εξωτερικών συμμάχων του για πρόληψη της καταστροφικής σύγκρουσης. Αρχικά το Πακιστάν ήταν απρόθυμο να αναπτύξει πυρηνικά όπλα. Η ηγεσία υποστήριζε ότι οποιοδήποτε δείγμα φιλοδοξίας

¹³³ Pakistan Nuclear Weapons. (2002). Διαθέσιμος το: <http://fas.org/nuke/guide/pakistan/nuke/> (Πρόσβαση την 11/9/2019).

¹³⁴ Lather, B. China-Pakistan Nuclear Nexus. Διαθέσιμο στο: <http://www.indiandefencereview.com/news/china-pakistan-nuclearnexus/> (Πρόσβαση την 11/9/2019).

¹³⁵ Parameswaran, P. China Confirms Pakistan Nuclear Projects. Διαθέσιμο στο: <https://thediplomat.com/2015/02/china-confirms-pakistan-nuclear-projects/> (Πρόσβαση την 11/9/2019)

¹³⁶ Feroz Hassan Khan, Minimum Deterrence, Pakistan's Dilemma, The Rusi Journal, 31 Oct 2011.

ενός πυρηνικού όπλου θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια της συμμαχίας με τις ΗΠΑ από την οποία εξαρτούσε την οικονομική του ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό του στρατού και την πρόσβασή του στις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής επιστήμης. Η κύρια απειλή του Πακιστάν άλλαξε δραματικά με τη δοκιμή πυρηνικού όπλου της Ινδίας το 1974. Ως εκ τούτου η απόκτηση πυρηνικών όπλων, έγινε ανώτατος εθνικός στόχος ασφάλειας με ομοφωνία σε όλα τα τμήματα του πολιτικού φάσματος.

Η Ινδία έχει προσδιορίσει και κοινοποιήσει το πυρηνικό της δόγμα¹³⁷ δηλώνοντας ότι ακολουθεί την πολιτική της «μη πρώτης χρήσης - no first use», ενώ το Πακιστάν διατηρεί σκοπίμως ασαφή την πρόθεσή του για χρήση κυρίως των τακτικών πυρηνικών όπλων. Αιτία της παραπάνω πακιστανικής ανησυχίας είναι το διευρυμένο χάσμα στις συμβατικές στρατιωτικές ικανότητες μεταξύ των δύο χωρών. Η Ινδία διαθέτει διπλάσιο σε μέγεθος στρατό, ο οποίος ιστορικά αποδείχτηκε ικανότερος του μικρότερου αριθμητικά πακιστανικού. Παράλληλα, η Ινδία γνωρίζει σημαντικότερη οικονομική ανάπτυξη, λογιζόμενη στις 10 μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις του πλανήτη, γεγονός που της επιτρέπει να ξοδεύει τεράστια ποσά σε αμυντικές δαπάνες και αγορές κορυφαίων οπλικών συστημάτων σε σημαντικούς μάλιστα αριθμούς.

Στρατιωτική στρατηγική των δύο χωρών. Το Νέο Δελχί επιθυμεί να αποφύγει την πιθανότητα ενός διμέτρου πολέμου με το Πεκίνο και το Ισλαμαμπάντ και αποβλέπει στο να είναι ικανό να υπερκεράσει το εμπόδιο του Πακιστάν μέσα σε λίγες ώρες μέσω μιας ταχύτατης προέλασης των στρατιωτικών του δυνάμεων στο έδαφος του. Παράλληλα, στοχεύοντας να προχωρήσει όχι παραπάνω από 80 χιλιόμετρα, στοχεύει σε μια γρήγορη συνθηκολόγηση του Ισλαμαμπάντ βάσει της οποίας θεωρεί πως θα εξαλείψει την πιθανότητα χρησιμοποίησης του πακιστανικού τακτικού πυρηνικού οπλοστασίου. Αντιθέτως το Ισλαμαμπάντ έχει επενδύσει στην δημιουργία ενός τακτικού πυρηνικού οπλοστασίου¹³⁸, θεωρώντας πως θα συμβάλει στην εξισορρόπηση της καταφανούς υπεροχής της Ινδίας σε συμβατικές στρατιωτικές

¹³⁷ Basrur, Rajesh (31 Oct 2011). Low-Profile Deterrence Lessons from the Indian Experience, The Rusi Journal.

¹³⁸ Lamrani, Omar (4 Nov. 2015). In the India-Pakistan Conflict, the Stakes Are Higher Than Ever, Stratfor, Διαθέσιμο στο: <https://www.stratfor.com/analysis/india-pakistan-conflict-stakes-are-higher-ever> (Πρόσβαση την 24/9/2019).

δυνατότητες και στρατιωτικές δαπάνες¹³⁹. Θεωρεί πως θα προστατέψει τα κύρια πληθυσμιακά και οικονομικά κέντρα της επικράτειάς του, αποτρέποντας τον ινδικό στρατό να προελάσει στα εδάφη του, ενώ ταυτόχρονα δεν θα παραχωρεί στο Νέο Δελχί το δικαίωμα χρήσης των πυρηνικών του όπλων, ριψοκινδυνεύοντας την ραγδαία κλιμάκωση της κατάστασης σε μια ευρεία ανταλλαγή πυρηνικών πληγμάτων που θα περιλαμβάνει και μη στρατιωτικούς στόχους.

Το Νέο Δελχί έχει ξεκαθαρίσει ότι ακόμα και η χρήση τακτικών πυρηνικών θα θεωρηθεί ως πυρηνική επίθεση που θα προκαλέσει ανταποδοτικά πυρηνικά πλήγματα από την πλευρά του. Πιθανή, θεωρείται επίσης μια μη εγκεκριμένη εκτόξευση τακτικής πυρηνικής κεφαλής από τον πακιστανικό στρατό, εξαιτίας κάποιας δυσλειτουργίας στο σύστημα διοίκησης και ελέγχου, απόρροια κακού υπολογισμού των επιτελείων την ώρα της σύρραξης. Είναι λοιπόν ξεκάθαρο πως τα εκατέρωθεν στρατιωτικά δόγματα και κυρίως η χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων αυξάνουν την ένταση και την ανασφάλεια, φέρνοντας πιο κοντά το ενδεχόμενο μιας στρατιωτικής σύρραξης όχι αποκλειστικά συμβατικής, αλλά και μιας ανταλλαγής πυρηνικών πληγμάτων μεταξύ τους με στόχους στο έδαφος της άλλης πλευράς.

Συμπεράσματα για την ελληνοτουρκική διαμάχη. Οι δύο πυρηνικές δυνάμεις, Ινδία και Πακιστάν, είναι γεωγραφικά συνυφασμένοι με άλυτες εδαφικές διαφορές, συνοριακές αψιμαχίες και έντονη εγχώρια αντιπαλότητα που επηρεάζουν την πυρηνική αποτροπή και σταθερότητα. Η πυρηνικοποίηση της Ινδίας οδήγησε άμεσα σε αντίστοιχη κατάσταση το Πακιστάν προκειμένου να επιτευχθεί η αποτροπή. Ταυτόχρονα, η συμβατική συντριπτική υπεροχή της Ινδίας οδήγησε το Πακιστάν στην ανάπτυξη τακτικών πυρηνικών όπλων και τακτικών στο πεδίο της μάχης με σκοπό να αναχαιτιστεί μια ινδική αστραπιαία επιθετική ενέργεια. Το συμβατικό Δόγμα της Ινδίας (Cold Start), όπως και οι χειρουργικές επεμβάσεις (surgical strikes) εναντίον του στρατού του Πακιστάν, σχεδιάστηκαν χρονικά μετά την απόκτηση πυρηνικών όπλων από τους δύο αντιπάλους.

Εάν όμως μία χώρα βρεθεί στην δυσάρεστη και μειονεκτική θέση να αμύνεται εναντίον ενός πυρηνικού κράτους, τότε θα πρέπει να αναζητήσει τη μορφή και το πεδίο της αντιπαράθεσης που δεν θα επιτρέψει στο πυρηνικό κράτος να κάνει χρήση των πυρηνικών του δυνατοτήτων. Η Ινδία έχοντας διακηρύξει το δόγμα «no first

¹³⁹ Bremmer Ian (13 Σεπ. 2016). These 5 Facts Explain Why India and Pakistan's Kashmir Dispute Is Going to Get Worse, TIME, Διαθέσιμο στο <http://time.com/4504654/india-pakistan-kashmir-dispute/> (Πρόσβαση την 25/10/2019).

use», προσπάθησε να επιτύχει την επικράτηση στο πεδίο της μάχης με τη δημιουργία ταχυσκίνητων συμβατικών δυνάμεων, οι οποίες θα εισέβαλλαν για λίγα χιλιόμετρα μέσα στο Πακιστάν μην προκαλώντας έτσι την πυρηνική επίθεση από αυτό, δίνοντας όμως ένα μάθημα στον πακιστανικό στρατό και υποχωρώντας μετά από ανταλλάγματα. Το Πακιστάν όμως αντέδρασε στην τακτική αυτή με την ανάπτυξη τακτικών πυρηνικών όπλων. Από την άλλη πλευρά το Πακιστάν αναζητά πεδίο για εκτέλεση συμβατικών επιχειρήσεων μέσω του ανταρτοπολέμου και της τρομοκρατίας.

Συνοψίζοντας, ένα μη πυρηνικό κράτος θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ένα πυρηνικό ενεργώντας όπως παρακάτω χωρίς να είναι εξασφαλισμένη η αποτροπή:

- Η μελέτη του αντίπαλου πυρηνικού δόγματος, έτσι ώστε να καθοριστεί το σημείο έναρξης των πυρηνικών χτυπημάτων από τον αντίπαλο, με αντικειμενικό σκοπό την διεξαγωγή φίλιων συμβατικών επιχειρήσεων πριν από αυτό το σημείο.
- Η δημιουργία ταχυσκίνητων συμβατικών δυνάμεων κοντά στα σύνορα έτσι ώστε να δράσουν γρήγορα για την κατάληψη εχθρικού εδάφους, πριν ο αντίπαλος προλάβει να απαντήσει είτε συμβατικά είτε πυρηνικά, με αντικειμενικό σκοπό την τιμωρία του αντιπάλου και την έναρξη διαπραγματεύσεων για πολιτικά οφέλη.
- Την δράση στο «υποσυμβατικό» επίπεδο (ανταρτοπόλεμος, δολιοφθορές κλπ) έτσι ώστε να προκαλείται φθορά και φόβος στον αντίπαλο.
- Την αναζήτηση υποστήριξης από πυρηνική χώρα η οποία θα αποτρέπει την εχθρική χώρα από την χρήση των πυρηνικών.

Ενώ εάν το ζητούμενο είναι η πλήρη και εξασφαλισμένη αποτροπή απαιτούνται τα παρακάτω:

- Αρχικά, η αποτροπή του αντιπάλου από το να αποκτήσει πυρηνική ενέργεια και τεχνολογία.
- Εφόσον αποτύχει η παραπάνω λύση, η προληπτική καταστροφή των πυρηνικών εγκαταστάσεων του εχθρού.
- Και τέλος η απόκτηση πυρηνικών όπλων από την χώρα που απειλείται έτσι ώστε να μην καταστεί δορυφόρος του πυρηνικού της αντιπάλου.

Η διαχρονική αντιπαράθεση του Ισραήλ με τον αραβικό κόσμο

Το Ισραήλ είναι η μόνη χώρα στον κόσμο που ενώ διαθέτει πυρηνικά όπλα, επίσημα το αρνείται. Η επίσημη θέση του Ισραήλ είναι ότι δεν πρόκειται να είναι η πρώτη

χώρα που θα εισαγάγει τον πυρηνικό παράγοντα στη Μέση Ανατολή¹⁴⁰. Η θέση αυτή στηρίζεται στη στρατηγική της αβεβαιότητας και αμφιβολίας για την πυρηνική ικανότητα του, στη ενίσχυση της μυστικής πυρηνικής επιλογής και στη διατήρηση της ανωτερότητας του στα συμβατικά όπλα. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγει την ανοιχτή πυρηνικοποίηση που θα προκαλούσε διεθνή κατακραυγή και διατηρεί ως καλύτερη επιλογή τη «βόμβα στο υπόγειο»¹⁴¹. Τη δυνατότητα δηλαδή να μεταφέρει τα πυρηνικά του όπλα που είναι συναρμολογημένα ή μη σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η παραπάνω στρατηγική αποτυπώνεται με την έκφραση «we will not introduce nuclear weapons to the region» και όχι με τον όρος «no first use»¹⁴². Και η παραπάνω εθνική στρατηγική συμπυκνώνεται στη φράση «το Ισραήλ δεν έχει τη δυνατότητα να χάσει ούτε ένα πόλεμο - Israel cannot afford to lose a single war».

Με τον τρόπο αυτό το Ισραήλ έχει επιτύχει να έχει τα πλεονεκτήματα της ύπαρξης πυρηνικής αποτρεπτικής ικανότητας, χωρίς να υπόκειται στις διεθνείς διπλωματικές πιέσεις και προστριβές που θα συνεπαγόταν η παραδοχή ύπαρξης του πυρηνικού οπλοστασίου. Από τη άλλη πλευρά έχει, με λόγια και έμπρακτα, εκφράσει την πρόθεσή του να αποτρέψει με κάθε τρόπο τους πιθανούς αντιπάλους του στην περιοχή από τις δικές τους προσπάθειες για απόκτηση πυρηνικών όπλων. Ως τέτοιοι αντίπαλοι προσδιορίζονταν κυρίως η Συρία, το Ιράκ και το Ιράν. Μετά τις συμφωνίες του Camp David με την Αίγυπτο το 1978, ο πρόεδρος Σαντάτ φέρεται να έχει αποδεχθεί ότι η απουσία επίσημης αποδοχής εκ μέρους του Ισραήλ για την ύπαρξη του πυρηνικού του οπλοστασίου δεν αποτελεί απειλή για τη Αίγυπτο. Αντίστοιχη θέση τηρεί ανεπίσημα και η Ιορδανία. Οι περιπτώσεις του Ιράκ της Συρίας και του Ιράν είναι αρκετά διαφορετικές, καθώς είναι δεδομένο ότι έχουν προσπαθήσει στο παρελθόν να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα.

Για 50 χρόνια, το Ισραήλ είναι η μόνη πυρηνική δύναμη στη Μέση Ανατολή, απολαμβάνοντας ένα στρατηγικό δίχτυ ασφαλείας εναντίον οποιασδήποτε απειλής για την ύπαρξή του. Από το 1957, το Ισραήλ έχει επενδύσει τεράστιους πόρους στην οικοδόμηση ενός συμπαγούς πυρηνικού οπλοστασίου στην Ντιμόνα. Σήμερα,

¹⁴⁰ «I can tell you most clearly that we will not introduce nuclear weapons to the region, and certainly we will not be the first». Την παραπάνω δήλωση έχουν επαναλάβει κατά καιρούς οι Ισραηλινοί Πρωθυπουργοί David Ben-Gurion και Levi Eshkol το 1963 στον αμερικανό Πρόεδρο John F. Kennedy με αντάλλαγμα σημαντικές ποσότητες συμβατικού πολεμικού υλικού, ο Yitzhak Rabin (υποστηρικτής της συμβατικής σχολής για την άμυνα της χώρας) στο Nixon το 1968 και ο Shimon Peres στους «The Times» το 1986.

¹⁴¹ Ντόκος, Π. Θάνος (1992). Αναζητώντας την Ειρήνη, Εκδόσεις Παπαζήση, 1992, σελ. 167-181.

¹⁴² Τη στρατηγική «no first use-NFU» υιοθέτησε πρώτη η Κίνα μετά την πυρηνικοποίηση της το 1964 και αργότερα η Ινδία στην αντιπαράθεσή της με το Πακιστάν το 1998.

σύμφωνα με διάφορες εκτιμήσεις, το απόθεμα περιλαμβάνει περίπου 100-300 όπλα, συμπεριλαμβανομένων των θερμοπυρηνικών κεφαλών δύο σταδίων και μια ποικιλία συστημάτων μεταφοράς, το σημαντικότερο από τα οποία είναι τα μοντέρνα γερμανικής κατασκευής υποβρύχια που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ικανότητας του Ισραήλ για δεύτερο χτύπημα.

Σε αντίθεση με άλλα κράτη που διαθέτουν πυρηνικά όπλα, το Ισραήλ ξεκίνησε το πυρηνικό του πρόγραμμα, όχι επειδή υπήρχε μια πραγματική ή φανταστική πυρηνική ικανότητα κάποιου αντιπάλου, αλλά λόγω της ανησυχίας ότι, σε μακροπρόθεσμη βάση, οι αραβικές συμβατικές δυνάμεις θα ξεπεράσουν την ισχύ των Δυνάμεων Άμυνας του Ισραήλ (IDF). Από τη δεκαετία του 1950, ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Νταβίντ Μπεν – Γκουριόν προσπάθησε να διαχειριστεί την απειλή του εκσυγχρονισμού των αραβικών ενόπλων δυνάμεων, που ήταν εμπνευσμένες από ένα παναραβικό συναίσθημα και υποστηρίζονταν από τη Σοβιετική Ένωση, αναπτύσσοντας το απόλυτο αποτρεπτικό όπλο. Ο Σιμόν Πέρες, ο αρχιτέκτονας του πυρηνικού προγράμματος του Ισραήλ υποστήριξε ακατάπαυστα με δημόσιες ομιλίες και γραπτά κείμενα ότι το Ισραήλ έχει ανάγκη να αντισταθμίσει το μεγάλο μέγεθος των αραβικών στρατών με τα πυρηνικά όπλα.

Το γεωπολιτικό περιβάλλον στην περιοχή του Ισραήλ. Μελετώντας τον γεωπολιτικό χάρτη της Ανατολικής Μεσογείου, άμεσα διαπιστώνεται ότι το κράτος του Ισραήλ βρίσκεται εγκλωβισμένο εντός ενός ισχυρού μουσουλμανικού τόξου. Η έξαρση του μουσουλμανικού φανατισμού στην ευρύτερη περιοχή, η εμπόλεμη κατάσταση και η απειλητική προσέγγιση των δυνάμεων του Ιράν μέσω, Συρίας και Λιβάνου, περιορίζουν το Ισραήλ, το οποίο ασφυκτιά από άποψη ασφάλειας. Η μόνη μη μουσουλμανική διέξοδος επιβίωσης, με εξασφάλιση στρατηγικού βάθους για το Ισραήλ, είναι η Ευρώπη. Η Κύπρος και η Ελλάδα έχουν βαρύνουσα στρατηγική σημασία για το Ισραήλ. Ιδιαίτερα, η Ελλάδα έχει κομβικό ρόλο και συμβάλει τόσο στη σταθερότητα της Ανατολικής Μεσογείου, όσο και στην επιβίωση του Ισραήλ.

Η σχέση του Ισραήλ με την Αίγυπτο, παρά τις όποιες διαφορές, έχει ενισχυθεί σημαντικά, ειδικά σε θέματα περιφερειακής ασφάλειας και είναι προς το συμφέρον και των δύο πλευρών. Η στρατιωτική συνεργασία τους στην περιοχή του Σινά, αλλά και η εμπορική συνεργασία σε θέματα μεταφοράς και επεξεργασία υδρογονανθράκων, αποτελούν ουσιαστικούς δεσμούς κοινού ενδιαφέροντος που εκτιμάται ότι θα βελτιώσει ακόμα περαιτέρω τις σχέσεις των δύο κρατών προς το

κοινό όφελος. Η σχέση της Τουρκίας με το Ισραήλ, κυρίως λόγω της ηγεμονικής στάσης της Τουρκίας, όπως είναι η εργαλειοποίηση του Παλαιστινιακού και η σε πείσμα των καιρών προσπάθεια αναβίωσης της οθωμανικής επιρροής, δημιουργεί τριβές στις σχέσεις με το Ισραήλ. Παρά το γεγονός ότι από εμπορικής απόψεως, μία μερίδα Ισραηλινών προσπαθεί να διατηρήσει τη σχέση με την Τουρκία σε ένα αποδεκτό επίπεδο για την εκμετάλλευση της μεγάλης τουρκικής αγοράς, από απόψεως περιφερειακής ασφάλειας η Τουρκία θεωρείται ο μεγάλος ασθενής που «μολύνει» τον περιβάλλοντα χώρο της.

Η στρατηγική του Ισραήλ. Το Ισραήλ, δημιουργήθηκε σε ένα εχθρικό περιβάλλον γι' αυτό. Η εξωτερική του πολιτική, βασίστηκε στην χάραξη της «περιφερειακής πολιτικής - peripheral strategy», η οποία χαραχτηκε από τον Δαβίδ Μπεν Γκουριόν. Η αναγκαιότητα αυτής της στρατηγικής, υπαγορεύτηκε από την γεωπολιτική αντίληψη ότι το Ισραήλ, βρίσκεται σε μια περιφέρεια εχθρική ως προς αυτό. Οι δύο στρατηγικές που έπρεπε να επιλέξει για την ανάσχεση των απειλών, όφειλαν να βασιστούν στην αυτοβοήθεια (οικονομική ισχύς που να μπορεί να μετατραπεί σε πολιτικό-στρατιωτική) και στην εξωτερική εξισορρόπηση (δημιουργία ειδικών συμμαχιών που θα μπορούσαν να εγγυηθούν την επιβίωση και την ασφάλεια του Ισραήλ).

Οι τακτικές που εξυπηρέτησαν αυτές τις δύο στρατηγικές ήταν η υιοθέτηση του δόγματος του «προληπτικού πολέμου - preventive war», δηλαδή του «πολέμου μακριά από το έδαφός μας» και η συνεχής θωράκιση και εξέλιξη του στρατιωτικού οπλοστασίου του Ισραήλ. Από την ίδρυσή του, το ισραηλινό κράτος γνωρίζει ότι για να παραμείνει σταθερή και επιτυχής η στρατηγική του, οφείλει να χρησιμοποιεί εκείνες τις τακτικές που εξυπηρετούν το στόχο του. Οι τακτικές της αυτοβοήθειας και της εξωτερικής εξισορρόπησης, δεν πρόκειται να σταματήσουν να εξυπηρετούν τη στρατηγική της επιβίωσης. Όσον αφορά τη δημιουργία συμμαχιών, η ειδική σχέση με τις Η.Π.Α και οι σχέσεις με την Τουρκία μέχρι πρότινος, την Αίγυπτο και την Ελλάδα σήμερα δίνουν στο Ισραήλ το απαραίτητο γεωστρατηγικό βάθος. Η Ελλάδα και η Κύπρος, αποτελούν δύο κράτη που δεν είναι αραβικά ή μουσουλμανικά, δεν έχουν περιφερειακές φιλοδοξίες και έχουν ανάγκη από έναν ισχυρό σύμμαχο για να ανασχέσουν την τουρκική απειλή. Τα κοιτάσματα φυσικού αερίου που βρίσκονται στα χωρικά ύδατα των τριών χωρών, αλλάζουν τον ενεργειακό και γεωπολιτικό χάρτη της Ανατολικής Μεσογείου.

Το αμυντικό δόγμα του Ισραήλ. Το Ισραήλ σύμφωνα με το αμυντικό δόγμα που δημοσίευσαν οι Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις (IDF) για πρώτη φορά τον Αύγουστο 2015 εκλαμβάνει το Ιράν ως απειλή καθώς απαντά σε τέσσερα κριτήρια που το καθιστούν αντίπαλη δύναμη. Πρώτον, το Ιράν συνιστά χώρα με διακηρυγμένη θέση, την καταστροφή του κράτους του Ισραήλ. Δεύτερον, η Τεχεράνη έχει επεκτείνει την επιρροή της στις ακτές της Μεσογείου χρησιμοποιώντας ως βάση τον γειτονικό Λίβανο. Τρίτον, η Ισλαμική Δημοκρατία έχει στρατιωτική παρουσία στη Συρία πέριξ των συνόρων με το Ισραήλ και με πρόθεση να πλήξει το τελευταίο όπως καταδεικνύει η χρήση ιρανικών ρουκετών στα υψίπεδα του Γκολάν. Τέταρτον, η Τεχεράνη στηρίζει οικονομικά και υλικά το πολιτικό και στρατιωτικό σκέλος της σιιτικής οργάνωσης Χεζμπολλάχ την οποία το αμυντικό δόγμα των ισραηλινών αμυντικών δυνάμεων επίσης εκλαμβάνει ως απειλή.

Προς αντιμετώπιση χωρών που συνιστούν απειλή για το κράτος του Ισραήλ αλλά δεν διαθέτουν κοινά σύνορα, το ισραηλινό αμυντικό δόγμα προβλέπει την ανάπτυξη ικανοτήτων για τη διατήρηση του ποιοτικού πλεονεκτήματος μέσω της διαρκούς ετοιμότητας και της αποτροπής με τη διεξαγωγή πολέμου στον κυβερνοχώρο. Αντιπροσωπευτική περίπτωση αποτελεί η επιθετική επιχείρηση στον κυβερνοχώρο που πραγματοποίησε το Ισραήλ το 2010 με τον ιό «Stuxnet» που αναπτύχθηκε από κοινού με τις ΗΠΑ και στόχευσε στις ιρανικές εγκαταστάσεις εμπλουτισμού ουρανίου καθυστερώντας σημαντικά το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Επιπλέον, το Ισραήλ διαθέτει προηγμένες βαλλιστικές δυνατότητες καθώς είναι εξοπλισμένο με τους πυραύλους «Ιεριχώ» μέγιστης εμβέλειας τα 4.800 χιλιόμετρα, και τους πυραύλους «Δαλιδά» και «Λόρα» με βεληνεκές 250 και 280 χιλιομέτρων αντιστοίχως. Το πυραυλικό σύστημα που διαθέτει είναι ικανό να πλήξει χώρες στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπως το Ιράν, οποτεδήποτε αυτό απαιτηθεί.

Συμπεράσματα ισραηλινής στρατηγικής. Με τη στρατηγική του το Ισραήλ πέτυχε εφαρμόζοντας την πυρηνική επιλογή¹⁴³ να καταστεί περιφερειακή δύναμη, η μόνη στην Ανατολική Μεσόγειο, εκμεταλλευόμενη την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, την εξασθένηση των αραβικών καθεστώτων που υποστηρίζονταν από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας και τη «μόνιμα-ασθενή» Τουρκία που κατέβαλε προσπάθειες μετατροπής σε κοσμικό κράτος στη βάση των αρχών του Κεμάλ.

¹⁴³ Θάνος, Π. Ντόκος, Αναζητώντας την Ειρήνη, Εκδόσεις Παπαζήση, 1992, σελ. 167-181.

Η πυρηνική επιλογή αποτέλεσε ίσως το μεγαλύτερο όφελος καθώς αποτέλεσε το καλύτερο διαπραγματευτικό μέσο στην προσπάθεια του να εφοδιαστεί από τις ΗΠΑ με τα πλέον σύγχρονα οπικά συστήματα και τεχνολογία αποκτώντας συντριπτική υπεροχή που αποτυπώθηκε στα πεδία των μαχών, διεξάγοντας ταυτόχρονα τρεις πολέμους και κατατροπώνοντας τη Συρία, την Αίγυπτο και την Ιορδανία, τριπλασιάζοντας σχεδόν την έκτασή του.

Ένα άλλο σημαντικό όφελος που αποκόμισε το Ισραήλ μετά την πυρηνικοποίηση του είναι η εξασφάλιση της βιωσιμότητας του κράτους – έθνους και η διατήρηση των εδαφών που κατέλαβε το 1967. Με τη στρατηγική του αυτή διέψευσε πλήρως τους μελετητές που υποστήριζαν ότι το μέγεθος και η περιορισμένη στρατιωτική ισχύς του σε σύγκριση με την τεράστια αριθμητική υπεροχή των αράβων θα επέβαλαν την ανταλλαγή «εδαφών για την επίτευξη της ειρήνης».

Τέλος, η αραβοισραηλινή αντιπαράθεση και η στρατιωτική υπεροχή του Ισραήλ στα συμβατικά και πυρηνικά όπλα, διαχρονικά επιβεβαίωσε την άποψη ότι οδήγησε τους αντιπάλους του σε προσπάθειες απόκτησης πυρηνικών όπλων για να αντισταθμίσουν τον πυρηνικό κίνδυνο. Πέραν όμως αυτής της προσπάθειας που δεν έχει ευοδωθεί μέχρι σήμερα εξαιτίας της ισραηλινής τακτικής του «προληπτικού χτυπήματος», οδήγησε σε ηπιότερες, φθηνότερες, τεχνολογικά απλές αλλά στις ανθρωπιστικά κατακριτέες λύσεις των Όπλων Μαζικής Καταστροφής (ΟΜΚ) και ιδιαίτερα των χημικών όπλων.

Η αντιπαράθεση της Ταιβάν με την Κίνα

Η διαμάχη της Ταιβάν με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας είναι μακρά και ξεκινά από το 1927 όταν ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος που τελικά οδήγησε στη διάσπαση της χώρας. Αρχικά εστιάζονταν στην προσπάθεια επανένωσης της χώρας με την «απορρόφηση» των εθνικιστών της μετέπειτα Ταιβάν, ενώ πλέον εστιάζεται στον έλεγχο των στρατηγικής σημασίας Στενών (Taiwan's Straits Issue).

Συντελεστές ισχύος και εκτίμηση απειλής. Η Ταϊβάν έχει μια δυναμική οικονομία, με σταδιακά μειούμενη κυβερνητική καθοδήγηση στους τομείς των επενδύσεων και του εξωτερικού εμπορίου. Η κύρια ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη προέρχεται από τις εξαγωγές. Σε ότι αφορά τους οικονομικούς δείκτες

ανάπτυξης¹⁴⁴, το ΑΕΠ της Ταϊβάν παρουσιάζει μια ετήσια αύξηση του 4,5% από το 1992 και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ έχει αυξηθεί από 9.116\$ το 1992 στα 50.500\$ το 2017, γεγονός που κατατάσσει την Ταϊβάν ως 28^η πλουσιότερη χώρα παγκοσμίως και 5^η πλουσιότερη χώρα στην Ασία.

Τα τελευταία χρόνια η Ταϊβάν επιδιώκει τη μετατροπή των ενόπλων δυνάμεων της σε ένα περισσότερο ευέλικτο και εκσυγχρονισμένο σχήμα. Έτσι, το 1999, οι ένοπλες δυνάμεις της αριθμούσαν περί τις 370.000 ενεργά μέλη, ενώ σήμερα περί τις 215.000 με απώτερο στόχο τη δημιουργία μιας «μικρής αλλά εξαιρετικής, μικρής αλλά δυνατής, μικρής αλλά έξυπνης δύναμης»¹⁴⁵. Σύμφωνα με την Τετραετή Αμυντική Επιθεώρηση¹⁴⁶ το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας «βασιζόμενο στην εκτίμηση της απειλής, την κατάσταση της εθνικής ασφαλείας και την κατανομή των διαθέσιμων πόρων, δημιουργεί ένοπλες δυνάμεις κατάλληλες για το μελλοντικό επιχειρησιακό περιβάλλον». Σύμφωνα με τη Διετή Αναφορά Εθνικής Άμυνας του 2015¹⁴⁷, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας αποτελεί τη μεγαλύτερη άμεση απειλή για την εθνική ασφάλεια της Ταϊβάν, καθώς το Πεκίνο «εξακολουθεί να τονίζει ότι οι αποσχιστικές δυνάμεις θέτουν σε κίνδυνο την εδαφική κυριαρχία και ασφάλειά του».

Το πεδίο αντιπαράθεσης Κίνας – Ταϊβάν. Οι συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ Κίνας και Ταϊβάν συνοψίζονται στα παρακάτω ζητήματα: Η μη αναγνώριση της Δημοκρατίας της Κίνας (Ταϊβάν) από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας που ίδρυσε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κίνας στο Πεκίνο το 1949, ο ισχυρισμός της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας ότι η Δημοκρατία της Κίνας έπαψε να υφίσταται το 1949 και η Ταϊβάν αποτελεί τμήμα της «Μιας Κίνας - One China Principle», η αμοιβαία άρνηση αναγνώρισης μεταξύ Δημοκρατίας της Κίνας και Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας ως τμήματα αυτού που αποκαλείται «δυο Κίνες» και η επιδίωξη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας για την ενσωμάτωση της Ταϊβάν με την ηπειρωτική χώρα ως τμήμα της «μιας Κίνας».

¹⁴⁴ National Statistics, Republic of China (Taiwan). Διαθέσιμο στο: <https://eng.stat.gov.tw/mp.asp?mp=5> (Πρόσβαση στις 12/11/2019).

¹⁴⁵ Quadrennial Defense Review (QDR 2013). Διαθέσιμο στο: http://www.us-taiwan.org/reports/taiwan_2013_qdr.pdf, σελ.78 (πρόσβαση στις 12/11/2019).

¹⁴⁶ Quadrennial Defense Review (QDR 2017). Διαθέσιμο στο: <http://www.ustaiwandefense.com/tdnswp/wp-content/uploads/2000/01/2017-Taiwan-Quadrennial-Defense-Review-QDR.pdf>, (πρόσβαση στις 12/11/2019).

¹⁴⁷ Ministry of National Defense, ROC, National Defense Report (2015). Διαθέσιμο στο: <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/taiwan-2015-national-defense-report.pdf>, σελ. 64-65 (πρόσβαση στις 12/11/2019).

Το ζήτημα της ασφάλειας υπό τον Κινεζο-αμερικανικό ανταγωνισμό. Η προσέγγιση του ζητήματος της Ταϊβάν μέσα από την έννοια της ασφάλειας, σχετίζεται άμεσα με την άνοδο της ισχύος της Κίνας και τη συμπεριφορά αυτής ως μιας ανερχόμενης μεγάλης δύναμης στο περιφερειακό σύστημα της Ανατολικής Ασίας. Αυτή η συμπεριφορά της Κίνας ως «μεγάλης δύναμης» εξηγείται μέσα από την «πολιτική των μεγάλων δυνάμεων» όπως αυτή υποστηρίζεται από τον J. Mearsheimer¹⁴⁸.

Οι ΗΠΑ, ως η μοναδική μεγάλη δύναμη που έχει κατορθώσει την περιφερειακή ηγεμονία στη σύγχρονη εποχή και έχοντας επιτύχει το στόχο της επικράτησης στο Δυτικό ημισφαίριο, εκμεταλλεύτηκε την αδυναμία των χωρών της νοτιοανατολικής Ασίας, την αποχώρηση της Βρετανίας κατά τη διάρκεια της αποαποικιοποίησης και τη στρατηγική αναδίπλωση της Κίνας για να δηλώσουν την παρουσία τους στην περιοχή, να ελέγξουν τα στρατηγικής σημασία θαλάσσια στενά αλλά κυρίως για να απαγορεύσουν την ανερχόμενη δύναμη (Κίνα) να αποκτήσει την ηγεμονία στην περιφέρεια της Ασίας. Για να το επιτύχουν αυτό οι ΗΠΑ, λειτούργησαν ως «υπερπόντιος εξισορροπητής» και χρησιμοποιώντας μικρότερες δυνάμεις (όπως την Ιαπωνία, την Ταϊβάν και τη Ν. Κορέα) προσπάθησαν να δημιουργήσουν έναν αντι-κινεζικό εξισορροπητικό συνασπισμό (anti-China balancing coalition).

Από την άλλη μεριά, η Κίνα ως η μεγάλη ανερχόμενη δύναμη της Ασίας, επιδιώκει να επιτύχει τον πρώτο στόχο των μεγάλων δυνάμεων στο διεθνές σύστημα και συγκεκριμένα να εφαρμόσει το δικό της «Δόγμα Μονρόε» και να κυριαρχήσει στην Ασία κατά τον ίδιο τρόπο που κυριάρχησαν οι ΗΠΑ στο Δυτικό ημισφαίριο. Για να επιτύχει τον παραπάνω στόχο είναι υποχρεωμένη μέσα από την εφαρμογή μιας επιθετικής στρατηγικής, να υπαγορεύσει τα όρια της αποδεκτής συμπεριφοράς των γειτονικών της κρατών και να περιορίσει τις στενές σχέσεις της Ταϊβάν με τις ΗΠΑ¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, ο φόβος που αισθάνονται τα κράτη ως αποτέλεσμα της έλλειψης μιας ρυθμιστικής υπερκρατικής εξουσίας, η έλλειψη εμπιστοσύνης και η αβεβαιότητα για τις προθέσεις των άλλων, και η ύπαρξη αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ τους, οδηγεί τις μεγάλες δυνάμεις σε ανταγωνιστική συμπεριφορά με σκοπό τη «μεγιστοποίηση του μεριδίου τους επί της παγκόσμιας ισχύος» αν επιδιώκουν να «μεγιστοποιήσουν τις πιθανότητές τους για επιβίωση».

¹⁴⁹ Mearsheimer J. John (2014). Taiwan's Dire Straits, The National Interest Διαθέσιμο στο: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Taiwan%27s%20Dire%20Straits.pdf> , σελ. 32-33 (πρόσβαση στις 12/11/2019).

Οι σχέσεις ασφαλείας ΗΠΑ – Ταϊβάν αναβαθμίστηκαν το 1979 με την ψήφιση από το Αμερικανικό Κογκρέσο του Συμφώνου Σχέσεων με την Ταϊβάν¹⁵⁰. Η Taiwan Relations Act (TRA) όριζε ότι κάθε προσπάθεια για να καθορισθεί το μέλλον της Ταϊβάν με οποιοδήποτε μέσο, πλέον των ειρηνικών, αποτελούσε για τις ΗΠΑ ζήτημα υψίστης σημασίας. Απαιτούσε τη συνέχιση των προσπαθειών για την παροχή αμυντικού εξοπλισμού και σημείωνε ότι οι ΗΠΑ θα αντιτίθονταν σε οποιαδήποτε πράξη βίας ή πειθαναγκασμού (coercion) που θα απευθύνονταν στην Ταϊβάν. Περισσότερο σημαντικό, η TRA καθόριζε ότι οι ΗΠΑ θα διέθεταν στην Ταϊβάν κάθε δυνατή υπηρεσία που κρινόταν απαραίτητη για την επαρκή αυτοάμυνα.

Το αμυντικό δόγμα και η στρατιωτική στρατηγική της Ταϊβάν. Η ασφάλεια της Ταϊβάν, ως νησιού – κράτους, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και εξαρτάται από τη θάλασσα. Η οικονομική ευημερία του νησιού, καθώς και η εθνική του ασφάλεια, προϋποθέτει ότι η Ταϊβάν έχει εξασφαλίσει τα περιβάλλοντα ύδατα και την πρόσβαση στις θαλάσσιες γραμμές. Το Στενό της Ταϊβάν αποτελεί ένα σημείο-κλειδί για τις μεταφορές της διεθνούς ναυσιπλοΐας, και η διατήρηση της σταθερότητας του είναι ζωτικής σημασίας για την συμφέροντα της ΗΠΑ στην περιοχή. Επιπλέον, με το Σύμφωνο των Σχέσεων με την Ταϊβάν (TRA 1979) διακηρύσσεται ότι πολιτική των ΗΠΑ στην περιοχή είναι «να διατηρεί την ικανότητα να αντισταθούν σε κάθε προσφυγή στην βία ή σε άλλες μορφές εξαναγκασμού (coercion), που θα έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλεια, το κοινωνικό ή οικονομικό σύστημα, ή το λαό της Ταϊβάν».

Η Τετραετής Αμυντική Επιθεώρηση του 2013, αναφέρει ότι με τη στρατηγική αυτή επιδιώκονται οι παρακάτω στόχοι : Η υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας, μέσα από τη διεξαγωγή μιας «στιβαρής» άμυνας με στόχο την εξοικονόμηση χρόνου για την άφιξη της αμερικανικής υποστήριξης, η αποτροπή του εχθρού από ενδεχόμενη εισβολή, η διατήρηση των εναέριων και θαλασσίων γραμμών επικοινωνιών και η αποτροπή απομόνωσης του νησιού, η καθυστέρηση προσέγγισης του εχθρού στο νησί και η άρνηση να αποκτήσει ο εχθρός ερείσματα στη φίλια ακτή¹⁵¹.

¹⁵⁰ House of Representatives, US – TAIWAN Relations Act, 96th Congress 1st Session (1979). Διαθέσιμο στο: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85-00003R000100050016-5.pdf> (πρόσβαση στις 14/11/2019).

¹⁵¹ Quadrennial Defense Review (QDR 2013). Διαθέσιμο στο: http://www.us-taiwan.org/reports/taiwan_2013_qdr.pdf, σελ.38-40 (πρόσβαση στις 12/11/2019).

Πρόκειται για μια στρατηγική που συχνά αναφέρεται και ως η στρατηγική του «ακανθόχοιρου» (porcupine strategy)¹⁵², με την οποία προσφέρεται στην Ταϊβάν ένας τρόπος να αντισταθεί σε έναν ενδεχόμενο στρατιωτικό εξαναγκασμό της Κίνας για μήνες, χωρίς να αναμένει την άμεση ανταπόδοση των ΗΠΑ. Εντούτοις, όμως, πρόκειται για μια στρατηγική αποτροπή μέσω άρνησης της επιτυχίας του αντιπάλου (deterrence by denial), καθώς με αυτόν τον τρόπο «το νησί μπορεί εύλογα να ελπίζει ότι θα επιβιώσει ενός αρχικού βομβαρδισμού ακριβείας, να αρνηθεί στην Κίνα την αδιαμφισβήτητη χρήση του αέρα, να απωθήσει μια εισβολή, και να αψηφήσει τις επιδράσεις ενός ναυτικού αποκλεισμού για μακρό χρονικό διάστημα». Άλλωστε στην αποτροπή μέσω άρνησης της επιτυχίας του αντιπάλου αυτό που επιδιώκεται, «μέσω της διατήρησης ισχυρών και αξιόπιστων αμυντικών δυνατοτήτων», είναι να αποτραπεί ο αντίπαλος να αποκομίσει οφέλη, καθώς «άσχετα με τη ζημιά που θα υποστούμε εμείς, ο αντίπαλος δεν θα κατορθώσει να πραγματοποιήσει κέρδη»¹⁵³.

Η στρατηγική εξισορρόπησης που ακολουθεί η Ταϊβάν στηρίζεται στα παρακάτω μέτρα: Στη δημιουργία και εκμετάλλευση των ωφελημάτων που προέρχονται από την σύναψη αμυντικής συμμαχίας με τις ΗΠΑ (εξωτερική εξισορρόπηση), στην ανάπτυξη ενός κατάλληλου στρατιωτικού αμυντικού δόγματος με σκοπό τη διατήρηση του status quo (αποτροπή) και στην προσπάθεια της για αναβάθμιση των αμυντικών της ικανοτήτων και την κινητοποίηση των εθνικών πόρων ισχύος που διαθέτει (εσωτερική εξισορρόπηση - αυτοβοήθεια).

Στο πλαίσιο της εξωτερικής εξισορρόπησης, η Ταϊβάν ανέκαθεν επιδίωκε την αναβάθμιση των σχέσεων της με τις ΗΠΑ και τη σύναψη αμυντικών συμμαχιών με αυτές, με σκοπό την αύξηση της διαθέσιμης ισχύος για την αντιμετώπιση της φόβου που συνιστά η αύξηση της κινεζικής ισχύος για τα εθνικά της συμφέροντα (επιβίωση, εθνική ανεξαρτησία, διεθνής αναγνώριση). Έτσι, από την πλευρά της Ταϊβάν, βασικό κίνητρο στρατηγικής της συμπεριφοράς είναι ο φόβος λόγω της αβεβαιότητας της για τις προθέσεις της Κίνας και η ανάγκη για μεγιστοποίηση της σχετικής της ισχύος για τη διασφάλιση της επιβιώσής τους. Στο πλαίσιο αυτό, υλοποιείται ένα εκτεταμένο πρόγραμμα αμυντικής συνεργασίας μεταξύ των δυο χωρών το οποίο περιλαμβάνει πωλήσεις όπλων, αναβάθμιση στις διαδικασίες πώλησης αμυντικού υλικού, διεξαγωγή διαλόγου και ανταλλαγή απόψεων σε θέματα εθνικής ασφαλείας σε

¹⁵² Murray, William S. (2008). Revisiting Taiwan's Defense Strategy, Naval War College Review: Vol. 61: No 3, Article 3. Διαθέσιμο στο : <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol61/iss3/3> (Πρόσβαση την 18/10/2019)

¹⁵³ Κολιόπουλος, Κ.(2008). Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα (Αθήνα: Ποιότητα.

στρατηγικό επίπεδο και διεξαγωγή κοινών στρατιωτικών ασκήσεων με την ανταλλαγή στρατιωτικών συνδέσμων και παρατηρητών.

Συμπεράσματα στρατηγικής της Ταϊβάν. Η Ταϊβάν αντιλαμβάνεται ότι ως ένα νησιωτικό κράτος η ασφάλεια της είναι άμεσα εξαρτώμενη από τη θάλασσα. Μια από τις μεγαλύτερες απειλές για την ασφάλεια της Ταϊβάν είναι οι επιχειρήσεις αποκλεισμού (blockade operations) που δυνατόν να αναληφθούν από την Κίνα και να θέσουν σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωση της χώρας. Η χώρα έχει αντιληφθεί ότι πρέπει να είναι σε θέση να αντέξει για ένα χρονικό διάστημα προκειμένου να εξασφαλισθεί η έγκαιρη και αποτελεσματική επέμβαση των ΗΠΑ.

Κλειδί για την επίτευξη αυτού του στρατηγικού στόχου και τη διατήρηση της ισορροπίας ισχύος, αποτελεί η ανάληψη, εκ μέρους της Ταϊβάν, μέτρων εσωτερικής εξισορρόπησης μέσα από την ανάπτυξη ενός κατάλληλα προσαρμοσμένου στρατιωτικού δόγματος και τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της, ώστε να αντιμετωπίσει την ποσοτική κινεζική υπεροχή ισχύος με ποιοτική αναβάθμιση των δικών της αποτρεπτικών και αμυντικών δυνατοτήτων. Προϋπόθεση για την επιτυχία αυτού του δόγματος δεν αποτελεί πλέον η ήττα της Κίνας, αλλά η επιβολή στην Κίνα μεγάλου κόστους προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς της.

Ως πρώτο βήμα για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της, η Ταϊβάν προέβη σε σταδιακή μείωση της οροφής των μάχιμων δυνάμεων που τηρεί σε ετοιμότητα, με παράλληλη εφαρμογή ενός προγράμματος ποιοτικής αναβάθμισης των στρατιωτικών τους ικανοτήτων. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός μισθοφορικού στρατού εθελοντικής βάσης, την ανάπτυξη εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας για την κάλυψη των εξοπλιστικών της αναγκών και την ενίσχυση των τομέων έρευνας και τεχνολογίας, ηλεκτρονικού πολέμου και αντιμετώπισης ασύμμετρων απειλών με την ανάπτυξη πρωτοποριακής και ανεξάρτητης επιχειρησιακής σκέψης.

Το μοντέλο αποτροπής της Σιγκαπούρης

Η στρατηγική αξία της Σιγκαπούρης πηγάζει από τη θέση της διότι βρίσκεται στην είσοδο των στενών του Μάλακα, από τα οποία περνούν το 1/4 του παγκοσμίου εμπορίου το 1/2 του παγκοσμίου πετρελαίου και τα 2/3 του φυσικού της αερίου¹⁵⁴.

¹⁵⁴ «Chilly Response to US Plan to Deploy Forces in the Strait of Malacca», Institute for the Analysis of Global Security, 24 May 2004. Διαθέσιμο στο: <http://www.iags.org/n0524042.htm> (πρόσβαση στις 18/11/2019).

Υψηλή Στρατηγική της Σιγκαπούρης. Η Σιγκαπούρη ως μικρή και αδύναμη σε σχέση με τους γείτονες της χώρα, ασκεί εξωτερική πολιτική που τις επιτρέπει την επιβίωση, μέσω των μεγάλων δυνάμεων. Η πολιτική αυτή αποτυπώνεται στη δήλωση του πρώην Υπουργού Εξωτερικών της χώρας S. Rajaratnam¹⁵⁵: «Η παγκόσμια ειρήνη είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την πολιτική και οικονομική επιβίωση μικρών κρατών. Είμαστε περικυκλωμένοι από μεγαλύτερους και περισσότερο ικανούς γείτονες. Για ένα λόγο θέλουμε ειρήνη, αλλά επειδή δεν έχουμε την δυνατότητα να επιλύουμε τα θέματα με την ισχύ των όπλων. Έτσι είναι φυσικό ότι η Σιγκαπούρη θα τηρεί σταθερά την πολιτική να λύνει τις διαφορές μεταξύ των κρατών δια μέσω ειρηνικών διαπραγματεύσεων και όχι με τη βία». Η παραπάνω πολιτική υλοποιείται με ανάλογες παραχωρήσεις προς τις ΗΠΑ και την πρώην αποικιοκρατική Μ. Βρετανία που εξυπηρετούν τα συμφέρον τους στη Νοτιοανατολική Ασία και η οποία εκφράζεται με την δημιουργία αεροναυτικών στρατιωτικών βάσεων. Για την ύπαρξη ξένων βάσεων ο S. Rajaratnam δήλωσε: «οι βάσεις είναι εκεί με την συγκατάθεσή μας προκειμένου να εξασφαλίσουν την ασφάλειά μας σε μία περιοχή αυξανόμενης στρατιωτικής αστάθειας».

Υπό το πρίσμα αυτής της πολιτικής, η Σιγκαπούρη κατέστη ένα πολύ σπουδαίο κέντρο Διοικητικής Μέριμνας για τις Η.Π.Α. οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τις ναυτικές βάσεις του Changi, του Sembawang καθώς και την αεροναυτική βάση του Paya Lebar, όπου εδρεύει η 497th Combat Training Flight. Η αξία των βάσεων είναι μεγάλη διότι οι Η.Π.Α. ελέγχουν άμεσα τα στενά του Μάλακα. Σε αντάλλαγμα η Σιγκαπούρη έχει προνομιακή αντιμετώπιση από τις ΗΠΑ σε μία σειρά ζητημάτων αμυντικού ενδιαφέροντος. Για παράδειγμα οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας χρησιμοποιούν αεροπορικές βάσεις στις ΗΠΑ όπως η Λουκ στην Αριζόνα και η Μάουντεν Χόουμ στο Άινταχο για λόγους εκπαίδευσης. Επίσης έχει προνομιακή πρόσβαση σε συστήματα υψηλής τεχνολογίας, όπως το ραντάρ AESA των F-15SG, που εξήχθη κατά παγκόσμια αποκλειστικότητα στην χώρα αυτή, ενώ τα F-15K της Νότιας Κορέας εξήχθησαν την ίδια περίοδο με ραντάρ μηχανικής σάρωσης. Τέλος, η Σιγκαπούρη έχει ενταχθεί κατ' εξαίρεση ως στρατηγικός βιομηχανικός εταίρος στο πρόγραμμα παραγωγής του F-35.

¹⁵⁵ Ο S. Rajaratnam υπήρξε Υπουργός Εξωτερικών της Σιγκαπούρης από 1965 έως 1980.

Η συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών επισημοποιήθηκε το 2003¹⁵⁶ με διμερή εμπορική συμφωνία (Free Trade Agreement) και το 2017¹⁵⁷ με στρατηγική συμφωνία που καλύπτει εκτεταμένη συνεργασία στην άμυνα και ασφάλεια σε θέματα όπως αντιτρομοκρατία, στρατιωτικές ασκήσεις, εκπαίδευση και αμυντική τεχνολογία». Ως αποτέλεσμα της παραπάνω συνεργασίας η Σιγκαπούρη συμμετείχε στον πόλεμο του Ιράκ με 998 άτομα προσωπικό, αποστολών UAVs, αεροπλάνων εναέριου ανεφοδιασμού και υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Οργάνωση των Ένοπλων Δυνάμεων της Σιγκαπούρης. Οι ένοπλες δυνάμεις της Σιγκαπούρης αποτελούνται από 385.000 ένστολους εκ των οποίων ενεργοί είναι οι 72.500 και επιστρατευόμενοι οι 318.500¹⁵⁸. Οι δυνάμεις αυτές μπορούν να αναπτυχθούν σε 12 ώρες, χρησιμοποιώντας ένα ρεαλιστικό σύστημα¹⁵⁹. Ο στρατός της Σιγκαπούρης, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη μεγάλη συγκέντρωση κληρωτών από τη δύναμη της εφεδρείας αφού οι κληρωτοί για 10 χρόνια μετά την θητεία τους συμμετέχουν στην εφεδρεία. Το κόστος διατήρησης και λειτουργίας των ενόπλων δυνάμεων επιβαρύνει το 5–6 % του Α.Ε.Π. και είναι δυνατόν να διατίθεται από τον κρατικό προϋπολογισμό διότι η οικονομική ανάπτυξη έχει μεταμορφώσει τη Σιγκαπούρη σε ένα από τα πλουσιότερα κράτη του κόσμου, αφού το 2013 το ΔΝΤ την κατέταξε στην 3^η θέση του καταλόγου χωρών ανά ΑΕΠ κατά κεφαλή.

Οργάνωση των Ένοπλων Δυνάμεων της Σιγκαπούρης. Η στρατιωτική στρατηγική που εφαρμόζει η χώρα είναι η Συνολική Άμυνα (The Total Defence - TD)¹⁶⁰. Βασίζεται στη λογική ότι με την στρατιωτική δράση ο επιτιθέμενος μπορεί να προκαλέσει καταστροφές στην οικονομία και την κοινωνία, να επηρεάσει τις πεποιθήσεις και το αίσθημα του λαού και τέλος να προσβάλλει τους μηχανισμούς ανάκαμψης από φυσικές καταστροφές ή εχθρικές ενέργειες. Η Συνολική Άμυνα

¹⁵⁶ Office of the United States Trade Representative, «Singapore FTA», Διαθέσιμο στο: https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/fta/singapore/asset_upload_file708_4036.pdf, (πρόσβαση στις 18/11/2019).

¹⁵⁷ US Department of State, «Background Note: Singapore», (2017), Διαθέσιμο στο: www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm, (πρόσβαση στις 18/11/2019).

¹⁵⁸ «Singapore Military Strength», (2019). Διαθέσιμο στο: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=singapore (πρόσβαση στις 18/11/2019).

¹⁵⁹ Toh Boon Kwan, «Singapore's Development and Use of Military Power: Diplomacy, Deterrence, Compellence and Counter-coercion», (2016). Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/289962574_Singapore's_Development_and_Use_of_Military_Power_Diplomacy_Deterrence_Compellence_and_Counter-coercion, (πρόσβαση στις 18/11/2019).

¹⁶⁰ Singapore Civil Defence Force, «What is Total Defence», Διαθέσιμο στο: https://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/MINDEF_20040207001_2/MINDEF_20040207003.pdf (Πρόσβαση στις 18/11/2019)

περιλαμβάνει 5 βασικές πτυχές. Στρατιωτική, πολιτική, οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική άμυνα και επικεντρώνεται στην ανάγκη για κάθε κάτοικο της Σιγκαπούρης να συμμετέχει στην άμυνα της χώρας όπως παρακάτω :

- Στρατιωτική Άμυνα (Military Defence): Πραγματοποιείται από τις Ένοπλες Δυνάμεις της Σιγκαπούρης, περιλαμβάνοντας και τους εφέδρους. Αποστολή τους είναι να επαυξήσουν την ειρήνη και ασφάλεια με αποτροπή και διπλωματία και εάν αυτό αποτύχει να εξασφαλίσουν μία γρήγορη και αποφασιστική νίκη έναντι του εχθρού.

- Πολιτική Άμυνα (Civil Defence): Έχει αποστολή να εξασφαλίσει ότι οι κάτοικοι της χώρας γνωρίζουν τι να κάνουν σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης, να υποστηρίζουν την Συνολική Άμυνα με επιστράτευση και στρατολόγηση εθελοντών στις πρώτες βοήθειες, έρευνα και διάσωση.

- Οικονομική Άμυνα (Economy Defense): Για τη διατήρηση της οικονομίας της χώρας, της ανταγωνιστικότητας και την προστασία του περιβάλλοντος.

- Κοινωνική Άμυνα (Social Defence): Προκειμένου να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή και να εξασφαλίσει ότι οι κάτοικοι θα ζουν σε αρμονία ανεξάρτητα φυλής ή θρησκείας δεδομένης της πολυφυλετικής και πολυθρησκευτικής κοινωνικής δομής.

- Ψυχολογική Άμυνα (Psychological Defence): Για πίστη και αφοσίωση στην πατρίδα και ικανότητα - αντοχής στις προκλήσεις.

Συμπεράσματα στρατηγικής της Σιγκαπούρης. Η Σιγκαπούρη εκμεταλλευόμενη τη στρατηγική της θέση (γεωπολιτική αξία των στενών του Μάλακα) και την ανάγκη παρουσίας των Η.Π.Α. και Μ. Βρετανίας στην περιοχή, επέλεξε τη στρατηγική της συμμαχίας με τις ισχυρές παγκόσμιες δυνάμεις παραχωρώντας στρατιωτικές βάσεις προκειμένου να διατηρήσει το status quo στην περιοχή. Τα ανταλλάγματα που έλαβε και συνέβαλλαν στην αύξηση της αποτρεπτικής της ικανότητας ήταν η οικονομική ανάπτυξη, η απόκτηση των πλέων σύγχρονων οπλικών συστημάτων, απόκτηση τεχνογνωσίας και ανάπτυξη δικής της πολεμικής βιομηχανίας. Τα παραπάνω συνέβαλαν στην επαύξηση της αποτρεπτικής ικανότητας της Σιγκαπούρης σε συνδυασμό με την υιοθέτηση του δόγματος της Συνολικής Άμυνας.

Η Σιγκαπούρη, είναι υπόδειγμα κράτους που χρησιμοποιεί τις ένοπλες δυνάμεις της με διττό χαρακτήρα αφού οι ένοπλες δυνάμεις χρησιμοποιούνται επιπλέον ως πολιτικό εργαλείο του κράτους για την άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής. Η διατήρηση της σταθερότητας σε μια περιοχή δύναται να ενισχυθεί από τον ευρύτερο ρόλο που παίζουν οι Ένοπλες Δυνάμεις. Η αμυντική διπλωματία μπορεί

να ενισχύσει το διάλογο και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών καθώς και την εκπαίδευση των στρατιωτικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια ασκήσεων στο πλαίσιο επιχειρησιακών δράσεων για την ασφάλεια και συνεργασία. Οι δράσεις αυτές είναι δυνατόν να περιορίσουν και σε αρκετές περιπτώσεις να αποτρέψουν επικίνδυνα διασυνοριακά επεισόδια.

Η Σιγκαπούρη, εκπαιδεύει μέρος των δυνάμεών της σε σημαντικές για την ασφάλειά της χώρες όπως οι Η.Π.Α., η Γαλλία, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, η Ινδία και η Ταϊβάν και με αυτόν τον τρόπο αυξάνει την αποτρεπτική της ικανότητα διότι ενισχύει τους πολιτικούς της δεσμούς με αυτές της χώρες, ενισχύει την θέση της στην περιοχή, αυξάνει τη μαχητική ικανότητα των Ενόπλων Δυνάμεών της, αυξάνει την ικανότητα και αξιοπιστία των δυνάμεών της και ενισχύει το κύρος της σε παγκόσμιο επίπεδο αποδεικνύοντας την αξιοπιστία και αποτελεσματικότητά της στους συμμάχους της.

Η επιτυχημένη συμμαχία της χώρας με τις Η.Π.Α. και η πολυδιάστατη χρησιμοποίηση των Ενόπλων Δυνάμεών της ως μέσω προβολής των θέσεών της, οδήγησαν σε οικονομική ανάπτυξη και επαύξηση της αποτροπής ικανότητας.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η Ελλάδα δαπανώντας ήδη πολύ μεγάλα ποσά για την άμυνα της και λαμβάνοντας πάντα υπόψη την οικονομική συγκυρία, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να αναλάβει ένα τόσο μεγάλο έργο και να προχωρήσει στην πυρηνική επιλογή τηρώντας πάντα όλους τους κανόνες ασφάλειας και αυστηρούς ελέγχους χωρίς κάποια εξωτερική βοήθεια. Παρόλα αυτά βέβαια η πυρηνική επιλογή με την κατασκευή πυρηνικού σταθμού θα είναι μια οικονομικά συμφέρουσα επένδυση στη χώρα μας ενώ η χρήση του πυρηνικού αντιδραστήρα για την κατασκευή πυρηνικών όπλων θα δημιουργούσε εναλλακτικές μορφές άμυνας για τη χώρα μας, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη ενδεχόμενη μη ειρηνική χρήση του πυρηνικού προγράμματος από την Τουρκία.

Με την παρούσα διπλωματική επιχειρήθηκε να δοθεί μία επαρκής και επιστημονικώς τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα αν υπάρχει η δυνατότητα και η αναγκαιότητα για ανάπτυξη ελληνικής πυρηνικής επιλογής. Ο άξονας της δυνατότητας επιχειρήθηκε να αναλυθεί με συνεκτίμηση των οικονομικών παραγόντων, δηλαδή με ανάλυση των τεχνικών προαπαιτούμενων ανάπτυξης της πυρηνικής επιλογής (κόστος απόκτησης ουρανίου και πλουτόνια, προηγμένης τεχνολογίας, τεχνογνωσίας, πυρηνικών αντιδραστήρων). Στον αντίποδα, ο άξονας της αναγκαιότητας αναπτύχθηκε υπό το πρίσμα των κλασικών θεωριών των Διεθνών Σχέσεων (δίλημμα ασφαλείας, ισορροπία ισχύος), της παρούσας διεθνούς συγκυρίας, καθώς και με τη μελέτη περιπτώσεων άλλων χωρών που απέκτησαν πυρηνικά όπλα ή ανέπτυξαν άλλες τακτικές άμυνας έναντι πυρηνικά γειτονικών κρατών.

Ειδικότερα, αναδείχθηκε ότι η πυρηνική στρατηγική εδράζεται στην αντίληψη ότι οι καταστρεπτικές επιπτώσεις ενός πυρηνικού πολέμου (αμοιβαία εξασφαλισμένη καταστροφή) λειτουργούν αποτρεπτικά, παρουσιάζοντας ως ιστορικό τεκμήριο την Πακιστανο-Ινδική αντιπαράθεση κατά την οποία καμία εκ των δύο χωρών δεν εκδήλωσε πυρηνική επίθεση εναντίον της άλλης χώρας. Συνεπώς η πυρηνική στρατηγική ενθαρρύνει τον ισόρροπο πυρηνικό εξοπλισμό των χωρών ούτως ώστε να διασφαλιστεί ότι καμία χώρα δεν θα παρουσιάζει ανεξέλεγκτη στρατιωτική υπεροχή έναντι των άλλων. Ωστόσο, έπειτα από τις επιθέσεις του 2001 δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα καθώς έγινε αντιληπτό ότι μπορούν να εκδηλώνονται επιθέσεις μεταξύ των χωρών με τη μορφή τρομοκρατικών επιθέσεων, θέτοντας ως εκ τούτου εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα της πυρηνικής στρατηγικής.

Περαιτέρω, οι έριδες της θεωρίας αναφορικά με τη χρησιμότητα και αναγκαιότητα των πυρηνικών όπλων δεν φαίνεται να έχουν επιλυθεί, δυσχεραίνοντας αντιστοίχως και τις προσπάθειες που συντελούνται για τον έλεγχο της κατοχής και της χρήσης των πυρηνικών όπλων, καθώς και των πυρηνικών δοκιμών. Το ζήτημα του πυρηνικού εξοπλισμού αποδεικνύεται ότι είναι δικαιοπολιτικό και όχι νομικό, όπως άλλωστε δείχνει και η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης το οποίο δεν απεφάνθη αν εν τέλει είναι νόμιμη η χρήση πυρηνικών όπλων στις περιπτώσεις που διακυβεύεται η επιβίωση ενός κράτους. Για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του πυρηνικού εξοπλισμού και των πυρηνικών δοκιμών κρίνεται απαραίτητη η θεσμοθέτηση αποτελεσματικών οργάνων τα οποία θα ελέγχουν και θα επιβάλλουν κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμόρφωσης των χωρών με το νομικό πλαίσιο που διέπει τα πυρηνικά όπλα.

Εν κατακλείδι παρά το γεγονός ότι η χώρα μας δεν είναι καθόλου έμπειρη σε ό,τι αφορά την πυρηνική τεχνολογία και με τεράστια έλλειψη της απαραίτητης τεχνογνωσίας αλλά και σε συνδυασμό με τη παρούσα οικονομική κρίση, καθίσταται σχεδόν ακατόρθωτη η ανάπτυξη της πυρηνικής επιλογής. Παρόλα αυτά στο πλαίσιο της Ε.Ε και με τα απαιτούμενα επενδυτικά κεφάλαια θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτό το μεγάλο έργο. Η απαιτούμενη γνώση αυτής της ιδιαίτερης τεχνολογίας θα μπορούσε να εξασφαλιστεί μέσα από τη δημιουργία αντίστοιχου κλάδου σπουδών που θα ενέτασσε νέους επιστήμονες σε αυτό το πυρηνικό πρόγραμμα ενώ θα δινόταν και η αρμόζουσα προσοχή στους ελέγχους ασφαλείας των πυρηνικών αντιδραστήρων. Παρά το μεγάλο κόστος κατασκευής πυρηνικού σταθμού και τη δημιουργία πυρηνικών όπλων η Ελλάδα θα είχε μεγάλο όφελος κυρίως σε ό,τι αφορά την άμυνα της.

Τέλος η μελέτη περιπτώσεων κατέδειξε εναλλακτικές μορφές αντιμετώπισης της τουρκικής αναθεωρητικής στρατηγικής ακόμη και στην περίπτωση που η Τουρκία πυρηνικοποιηθεί. Ως πρώτη επιλογή θα μπορούσε να υιοθετηθεί η στρατηγική της Ταϊβάν και της Σιγκαπούρης, προβάλλοντας την γεωπολιτική και γεωστρατηγική αξία της με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλιστεί από τις ΗΠΑ ως αντάλλαγμα διπλωματική υποστήριξη, σταθερότητα και ανάπτυξη. Επιπλέον, η προμήθεια οπλικών συστημάτων υψηλής τεχνολογία σε συνδυασμό με την

επανασυγκρότηση της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας μπορούν να αυξήσουν καταλυτικά την ισχύ των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων.

Η αναβάθμιση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων και μάλιστα την παρούσα χρονική περίοδο που η τουρκική διεθνή καιροσκοπική στάση ευνοεί την ανάδειξη της χώρας μας σε αξιόπιστο στρατηγικό σύμμαχο των ΗΠΑ, θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο διαρκούς και συστηματικής καλλιέργειας για την ελληνική κοινή γνώμη προβάλλοντας τα ανταλλάγματα στον στρατιωτικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα ως συμβολή στην ανάπτυξη, την ευημερία, τη σταθερότητα και κυρίως την αμυντική «ομπρέλα» μιας μεγάλης δύναμης που υπερασπίζεται τα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα της στην ανατολικό Μεσόγειο.

Η δημιουργία περιφερειακών συμμαχιών από χώρες που επιθυμούν τη διατήρηση του status quo στην περιοχή ενδιαφέροντος μας αποτελεί επιτυχημένο εργαλείο άσκησης εξωτερικής πολιτικής που έχει εφαρμοστεί σε πλειάδα περιφερειακών συγκρούσεων ανά τον κόσμο. Οι τριμερής και τετραμερής πολιτικοστρατιωτικές συνεργασίες της Ελλάδας με την Κύπρο, την Αίγυπτο αλλά και το «πυρηνικοποιημένο» Ισραήλ δύναται να συμβάλουν στην αναχαίτιση της νέο-οθωμανικής επεκτατικής στρατηγικής, σε ενίσχυση της διεθνούς υποστήριξης, στην αποτροπή «φιλανδοποίησης», στην ανάσχεση της τουρκικής επιθυμίας για ανάδειξη σε περιφερειακή δύναμη και στην ακύρωση πιθανών προγραμμάτων απόκτηση πυρηνικών όπλων.

Ενδελεχούς μελέτης θα πρέπει να τύχει σε κάθε περίπτωση το μοντέλο της Συνολικής Άμυνας που εφαρμόζει η Σιγκαπούρη επιτυγχάνοντας το συντονισμό όλων των δημόσιων φορέων προκειμένου να αυξήσει την εθνική ασφάλεια της χώρας. Η στρατηγική αυτή αποδίδει στον κάθε κάτοικο ένα ρόλο προκειμένου να υπερασπιστεί τη χώρα του και έχει σκοπό όχι μόνο την στρατιωτική αλλά και την πολιτική, οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική άμυνα της χώρας. Η συνολική άμυνα, είναι μια εξελιγμένη μορφή του δικού μας συστήματος επιστρατεύσεως το οποίο ουσιαστικά πραγματεύεται μόνο την ενίσχυση της στρατιωτική άμυνας.

Η μελέτη της Ινδο-πακιστανικής αντιπαράθεσης μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη στρατηγικών αντιμετώπισης της τουρκικής επιθετικότητας εφόσον αυτή μεγιστοποιηθεί με την απόκτηση πυρηνικών όπλων. Η δυσμενή θέση στην οποία θα βρεθεί η χώρα θα είναι δυνατόν να εξισορροπηθεί με την προμήθεια τακτικών πυρηνικών όπλων και σύγχρονων συμβατικών επιθετικών συστημάτων καθώς και

δημιουργία ισχυρών ταχυκίνητων - αεροναυτικών κυρίως δυνάμεων που θα επιφέρουν προληπτικά πλήγματα σε κρίσιμες συμβατικές και πυρηνικές δυνάμεις.

Η ελληνική απάντηση στην τουρκική προκλητικότητα αλλά και σε πιθανή πυρηνικοποίηση για την επίτευξη του στρατηγικού στόχου της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος, αποτελεί η ανάληψη, εκ μέρους της χώρας μέτρων εσωτερικής εξισορρόπησης μέσα από την ανάπτυξη ενός κατάλληλα προσαρμοσμένου στρατιωτικού δόγματος και τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων ώστε να αντιμετωπίσει την ποσοτική τουρκική υπεροχή ισχύος με ποιοτική αναβάθμιση των δικών της αποτρεπτικών και αμυντικών δυνατοτήτων. Σκοπός για την επιτυχία αυτού του δόγματος δεν θα αποτελέσει η ήττα της Τουρκίας, αλλά η επιβολή στην Τουρκία μεγάλου κόστους προκειμένου να επιτύχει την νίκη.

Κατόπιν των παραπάνω συμπεραίνεται ότι η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής δεν φαίνεται να είναι ούτε δυνατή, ούτε αναγκαία. Και τούτο διότι δεν την καθιστά απαγορευτική τόσο το οικονομικό κόστος απόκτησης από μόνο του (οικονομικό κόστος απόκτησης σχάσιμων υλικών, πυρηνικών αντιδραστήρων και υποδομών) όσο σωρευτικά το πολιτικό και διπλωματικό κόστος, συνδυαζόμενο με την παρούσα οικονομική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας (πλήρης εξάρτηση από του ευρωπαϊκούς εταίρους). Επομένως, η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής (πέραν του ότι θα ήταν φοβερά χρονοβόρα) θα συνιστούσε ανυπέρβλητο δημοσιονομικό βάρος που θα οδηγούσε σε απομόνωση και διεθνής κυρώσεις. Όμως και οι διεθνείς συνθήκες δεν εμφανίζονται ως τέτοιες ώστε να καθιστούν απαραίτητη την ανάπτυξη της. Και τούτο διότι παρά την υπεροχή της στον συμβατικό οπλισμό, η Τουρκία εμφανίζεται «απορροφημένη» από τα εσωτερικά της προβλήματα (πολιτική αστάθεια, οικονομική κρίση, εκκαθαρίσεις στον κρατικό μηχανισμό έπειτα από το αποτυχημένο πραξικόπημα).

Επομένως, τίθεται εν αμφιβόλω και η αναγκαιότητα ανάπτυξης πυρηνικής επιλογής, η οποία αντί να «θωρακίσει» την εθνική ασφάλεια και να ενισχύσει τη διαπραγματευτική της θέση, ενδέχεται να έχει τα αντίθετα αποτελέσματα. Σε κάθε περίπτωση βέβαια η ανάπτυξη πυρηνικής επιλογής παραμένει μία πολιτική απόφαση και οι επιστημονικές μελέτες, όπως και η παρούσα, μόνο επιβοηθητικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν σε τέτοια ζητήματα, τονίζοντας τους κινδύνους, αλλά και τα οικονομικά προαπαιτούμενα μίας τέτοιας επιλογής.

Πηγές –Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Αρχεία

Απόφαση του Συμβουλίου για τη θέση της ΕΕ σχετικά με τα πυρηνικά όπλα: 2010/212/ΚΕΠΠΑ.

ΦΕΚ Α 169/1950, Περί ιδρύσεως δημοσίας επιχειρήσεως ηλεκτρισμού, συστήθηκε η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού.

Ψήφισμα Μαΐου 1979, αρχείο Δήμου Καρύστου.

Β΄ Νόμοι

International Court Of Justice, Reports of judgments, advisory opinions and orders, Legality of the threat or use of nuclear weapons, Advisory opinion of 8 July 1996.

Γ΄ Ιστοσελίδες

Ετήσια έκθεση προόδου σχετικά με την υλοποίηση της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά της διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής (14 Ιουνίου 2019): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2019:202:FULL&from=EN>

Ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το μέλλον της Συνθήκης για τα πυρηνικά όπλα μέσου βεληνεκούς (INF) και τον αντίκτυπο στην ΕΕ (12 Φεβρουαρίου 2019): http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2019-0131_EL.html (πρόσβαση στις 12/10/2019).

ΟΗΕ με την απόφαση 188, Resolution 1887 (2009) / adopted by the Security Council at its 6191st meeting, on 24 September 2009 <https://digitallibrary.un.org/record/665529> (πρόσβαση στις 12/10/2019).

Πληροφορίες για την έρευνα του 2009: https://www.publicissue.gr/1098/eco_varometer_2009/ (πρόσβαση στις 12/10/2019).

Πληροφορίες για την έρευνα του 2009: <https://eeae.gr/newsletter-12/αντιλήψεις,-γνώσεις-και-στάσεις-για-τις-ακτινοβολίες-αποτελέσματα-έρευνας-κοινής-γνώμης> (Πρόσβαση στις 12/10/2019).

Τσουκαλάς, Λ. (2010). Γιατί η Ελλάδα χρειάζεται πυρηνική ενέργεια, Capital.gr. <https://www.capital.gr/sunenteuxi/884539/l-tsoukalas-giati-i-ellada-xreiazetai-tin-puriniki-energeia> (Πρόσβαση στις 11/10/2019).

Altha Bank, Εβδομαδιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων, 11 Απριλίου 2019: <https://www.economia.gr/image/data/meletes/AB11042019.pdf> (πρόσβαση στις 19/10/2019).

Arapostathis, Stathis (2018). Greece - Short Country Report, History of Nuclear Energy and Society). http://www.honest2020.eu/sites/default/files/deliverables_24/GR.pdf (Πρόσβαση την 23/11/2019).

- Bremmer Ian (13 Σεπ. 2016). These 5 Facts Explain Why India and Pakistan's Kashmir Dispute Is Going to Get Worse, TIME, Διαθέσιμο στο <http://time.com/4504654/india-pakistan-kashmir-dispute/> (Πρόσβαση την 25/10/2019).
- CNN Greece, «Παρέμβαση Νίμιτς για Σκόπια μετά τις προκλητικές δηλώσεις Ζάεφ», 4/12/2018. <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/157005/paremvasi-nimts-gia-skopia-meta-tis-proklitikes-diloseis-zaef>.
- Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019. In The Senate Of The United States, 116th Cong., 1st Sess. S. 1102. <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/S.%201102%20Substitute%20Amendment1.pdf> (πρόσβαση στις 30/10/2019).
- FortuneGreece (22/4/2015). Η Κίνα επενδύει 46 δισ. δολάρια στο Πακιστάν», <http://www.fortunegreece.com/article/i-kina-ependii-46-dis-dolaria-sto-pakistan/> (Πρόσβαση τη 4/9/2019).
- Globalfirepower (2019). Singapore Military Strength, Διαθέσιμο στο: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=singapore (πρόσβαση στις 18/11/2019).
- Hastorun, Sinan. (2014). The Mineral Industry of Greece, Year book, 2014, <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/prd-wret/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/2014/myb3-2014-gr.pdf> (πρόσβαση στις 17/10/2019).
- House of Representatives, US – TAIWAN Relations Act, 96th Congress 1st Session (1979). Διαθέσιμο στο: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85-00003R000100050016-5.pdf> (πρόσβαση στις 14/11/2019).
- Quadrennial Defense Review (QDR 2013). Διαθέσιμο στο: http://www.us-taiwan.org/reports/taiwan_2013_qdr.pdf , (πρόσβαση στις 12/11/2019).
- Quadrennial Defense Review (QDR 2017). Διαθέσιμο στο: <http://www.ustaiwandefense.com/tdnswp/wp-content/uploads/2000/01/2017-Taiwan-Quadrennial-Defense-Review-QDR.pdf> (πρόσβαση στις 12/11/2019).
- Institute for the Analysis of Global Security (24 May 2004). Chilly Response to US Plan to Deploy Forces in the Strait of Malacca,. Διαθέσιμο στο: <http://www.iags.org/n0524042.htm> (πρόσβαση στις 18/11/2019).
- Lamrani, Omar (4 Νοε. 2015). In the India-Pakistan Conflict, the Stakes Are Higher Than Ever, Stratfor, Διαθέσιμο στο: <https://www.stratfor.com/analysis/india-pakistan-conflict-stakes-are-higher-ever> (Πρόσβαση την 24/9/2019).
- Lather, B.China - Pakistan Nuclear Nexus. Διαθέσιμο στο: <http://www.indiandefencereview.com/news/china-pakistan-nuclearnexus/> (Πρόσβαση την 11/9/2019).

- Mearsheimer J. John (2014). Taiwan's Dire Straits, The National Interest Διαθέσιμο στο: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/Taiwan%27s%20Dire%20Straits.pdf> , (πρόσβαση στις 12/11/2019).
- Ministry of National Defense, ROC, National Defense Report (2015). Διαθέσιμο στο: <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/taiwan-2015-national-defense-report.pdf> (πρόσβαση στις 12/11/2019).
- Murray, William S. (2008). Revisiting Taiwan's Defense Strategy, Naval War College Review: Vol. 61: No 3, Article 3. Διαθέσιμο στο : <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol61/iss3/3> (Πρόσβαση την 18/10/2019)
- National Statistics, Republic of China (Taiwan). Διαθέσιμο στο: <https://eng.stat.gov.tw/mp.asp?mp=5> (Πρόσβαση στις 12/11/2019).
- Office of the United States Trade Representative, «Singapore FTA», Διαθέσιμο στο: https://ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/fta/singapore/asset_upload_file708_4036.pdf , (πρόσβαση στις 18/11/2019).
- Pakistan Nuclear Weapons. (2002). Διαθέσιμος το: <http://fas.org/nuke/guide/pakistan/nuke/> (Πρόσβαση την 11/9/2019).
- Parameswaran, P, China Confirms Pakistan Nuclear Projects. Διαθέσιμο στο: <https://thediplomat.com/2015/02/china-confirms-pakistan-nuclear-projects/> (Πρόσβαση την 11/9/2019).
- Sibal, K. (2016). A China-Pak Nuclear Axis Against India. <http://www.vindia.org/China-Pak-Nuclear-Axis-Against-India%20> (Πρόσβαση την 05/11/2016).
- Singapore Civil Defence Force. What is Total Defence, Διαθέσιμο στο: https://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/MINDEF_20040207001_2/MINDEF_20040207003.pdf (Πρόσβαση στις 18/11/2019)
- The power soft 30, <https://softpower30.com/country/greece/> (πρόσβαση στις 30/10/2019).
- Toh Boon Kwan (2016). Singapore's Development and Use of Military Power: Diplomacy, Deterrence, Compellence and Counter-coercion, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/289962574_Singapore's_Development_and_Use_of_Military_Power_Diplomacy_Deterrence_Compellence_and_Counter-coercion , (πρόσβαση στις 18/11/2019).
- Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (19/5/2015). Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi,; https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/392/DZKK_STRATEJI.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2019).
- United Nations, Office of Legal Affairs, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Bulletin No 81, New York, 2014, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin81e.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2019).

US Department of State (2017). Background Note: Singapore. Διαθέσιμο στο: www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm, (πρόσβαση στις 18/11/2019).

Yayci, Cihat (2012). The Problem of Delimitation of Maritime Areas in Eastern Mediterranean and Turkey <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43486> (πρόσβαση στις 20/10/2019).

Yayci, Cihat. Libya's Role and Effect on the Efforts to Limit the Maritime Jurisdictions in the East Mediterranean, 2011: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84509> (πρόσβαση στις 20/10/2019).

Yenisafak (10/10/2016). Erdoğan'ın hükümete gösterdiği yeni hedef, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmetacet/erdoganin-hukumete-gosterdigi-yeni-hedef-2033391> (πρόσβαση στις 15/10/2019).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βοσκόπουλος, Γ.(2005). Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Από τον 20ο στον 21ο Αιώνα, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

Δημητρίου, Μ. (23-27/4/1978). Το καίριο πρόβλημα της άμυνάς μας». Το Βήμα.

Δρόσος, Σ. Π.(1977). Μέχρι το 1986 η Ελλάδα μέλος της διεθνούς πυρηνικής λέσχης, Οικονομικός Ταχυδρόμος.

Ευθυμίουπουλος, Η.(15/3/1981). «ΔΕΗ-ΕΒΑΣCO:Ο κόσμος της σιωπής», Το Βήμα.

Ήφαιστος, Π. & Πλατιάς, Α. (1992). Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

Ιωακειμίδης, Π. Ελλάδα-Ευρωπαϊκή Ένωση Τρία Λάθη και Πέντε Μύθοι. Αθήνα, Εκδ. Θεμέλιο.

Κολιόπουλος, Κ. (2008). Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως Σήμερα, Ποιότητα.

Κουσκουβέλης, Ηλίας (2015). Θεωρία απόφασης στον Θουκυδίδη, ΠΑΜΑΚ.

Κρανιδιώτης, Γ. (1999). Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική-Σκέψεις & Προβληματισμοί, Αθήνα: Εκδ. Σιδέρη.

Νταβούτογλου, Αχμέτ (2010). Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα.

Ντόκος, Θάνος (1992). Αναζητώντας την ειρήνη: Μέτρα για τη διεθνή ασφάλεια και μη διάδοση των πυρηνικών όπλων, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας, Π.(2005). Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

- Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας, Π. (2005). Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα: Εκδ. Παγώνη.
- Παπασωτηρίου, Χ.(2000). Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος -11ος αιώνας, Αθήνα.
- Περγάμαλης, Φ., Παπαχριστόπουλος, Καραγεωργίου, Δ., Πούρνης, Σ., (1982). Αποθέματα ουρανίου στην περιοχή Αρχοντοβούνι Διοτοάμων Παρανεστίου.
- Πλατιάς, Θανάσης (1988). Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας, στο Γ. Βαληνάκης & Π. Κίτσιος (επ), Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Συρίγος, Α. (2015). Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Τσίπης, Κ. Κριτική της πυρηνικής επιλογής για την Ελλάδα, Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα, Ελληνικού Ινστιτούτου Διεθνών και Στρατηγικών Ερευνών, Εκδόσεις Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

- Baylis J.(2005). The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press.
- Basrur, Rajesh (31 Oct 2011). Low-Profile Deterrence Lessons from the Indian Experience, The Rusi Journal.
- Carpenter, D. M. Stanley (2005). Military Leadership in the British Civil Wars, 1642-1651: The Genius of This Age, Routledge.
- Cagaptay, Soner (2017). The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey», Hardcover.
- Chaliand, Gérard (1994). The Art of War in World History: From Antiquity to the Nuclear Age, University of California Press.
- Crevelde, Martin Van (2000). Technology and War II: Postmodern War?, στο Charles. Townshend (επιμ.), The Oxford History of Modern War. Νέα Υόρκη, Oxford University Press.
- Christensen, Thomas (1990). Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity, International Organization, 1990.
- Dinneen, Nathan (2018). The Corinthian Thesis: The Oratorical Origins of the Idea of the Balance of Power in Herodotus, Thucydides, and Xenophon, International Studies Quarterly, τεύχος 62.
- Diesendorf, Mark (2013). Book review: Contesting the future of nuclear power, Energy Policy.
- Feroz Hassan Khan (31 Oct 2011). Minimum Deterrence, Pakistan's Dilemma, The Rusi Journal,.

- Gartner, Scott Sigmund (1999). *Strategic Assessment in War*, Yale University Press, Germany to Iran and North Korea», Νέα Υόρκη, Εκδ. Norton, 2006.
- Glaser, Ch. *The Security Dilemma Revisited*, World Politics, τομ.1, τευχ. 50.
- Herz, H. John.(1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, Heuser, Beatrice, *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present* (Cambridge University Press, 2010).
- Hoagland, Jim (1978). *Nuclear energy after Fukushima*, Washington Post. Jervis R. «Perception and Misperception in International Politics», Princeton University Press.
- Jervis, R.(1978). *Cooperation under the Security Dilemma*, World Politics τεύχος 30.
- Kagan, Donald (1995). *On the Origins of War and the Preservation of Peace*, Doubleday, New York.
- Kegley, Charles (2005). *World Politics: Trends and Transformation*.
- Keohane O. Robert (1969). *Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics*, International Organization.
- Lawrence, Krauss. (January 2010). *The Doomsday Clock Still Ticks*», Scientific American Mark Diesendorf, Book review: *Contesting the future of nuclear power*», Energy Policy.
- Lynn-Jones S.M.(1995). *Offense-Defense Theory and Its Critics*, Security Studies τεύχος 4.
- Matloff, Maurice (1996). *American Military History: 1775-1902*, volume 1, Combined Books.
- May, Timothy (2007). *The Mongol Art of War: Chinggis Khan and the Mongol Military System*. Barnsley, UK: Pen & Sword.
- Mearsheimer, John (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton.
- Mearsheimer, John (2010). *Structural Realism*» στο *International Relations Theories*, Oxford University Press.
- Morgenthau, Hans and Thompson, Kenneth (1993). *Politics Among Nations*, 5th Edition, New York, McGraw Hill.
- Moissis, R. (1981). *The nuclear option in Greek national energy policy: a renaissance or a déjà vue*.
- Nye, S. Joseph. Jr. (1990). *Bound to Lead : The Changing Nature of American Power*, New York : Basic Books.
- Posen, R. Barry (1984). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, (New York: Cornell University Press).

- Platias, G. Athanassios. (1986). High Politics in Small Countries: an Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, PhD Thesis, Cornell University, σελ 58).
- Platias, A. G.(1986). High Politics in Small Countries: an Inquiry into the Security Policies of Greece, Israel and Sweden, PhD Thesis, Cornell University, σελ 58.
- Rentetzi, M Gender (2009). Science and Politics: Queen Frederica and Nuclear Research in Post-war Greece, Centaurus, Vol 51.
- Richelson Jeffrey, (2006). Spying on the bomb: American nuclear intelligence from Nazi Germany to Iran and North Korea, Νέα Υόρκη, Εκδ. Norton.
- Schlosser Eric (2015). Today's nuclear dilemma, Bulletin of the Atomic Scientists, τευχ. 71.
- Schwartz I., Stephen, (1998). Atomic Audit: The costs and consequences of US nuclear weapons since 1940, Brookings Institution Press, σ. 388.
- Schwarzenberger, George (1941). A History of International Thought, Power Politics, London: Jonathan Cape.
- Waltz, Kenneth (1979). Theory of International Politics, Addison Wesley, Reading, MA, & (1990) Nuclear Myths and Political Realities, American Political Science Review ,Vol.84,No.3.
- Waltz, Kenneth (1981). The Spread of Nuclear Weapons: More May Better, Adelphi Papers , No 171 International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο.
- Walt, Stephen (1987). The Origins of Alliances», Cornell University Press.
- Walt, Stephen (1998). International Relations: One World, Many Theories, Foreign Policy τεύχος 110.
- Walt, Stephen (2002). Keeping the World Off Balance: Self Restraint and US Foreign Policy», Cornell University Press.
- Walter Alison Phillips (1911). Balance of Power, Cambridge University Press.
- Wendt Alexander (1992). Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of international Politics», International Organization.
- Wendt, Alexander (1994). Collective Identity Formation and the International State, American Political Science Review.
- Wilden, Anthony (1987). Man and Woman, War and Peace: The Strategist's Companion, Routledge.
- Wolfers, Arnold (1962). Discord and Collaboration: Essays on International Politics, Batlmore: The Johns Hopkins University Press.

Παραρτήματα

Παράρτημα 1. The Russell-Einstein Manifesto

Issued in London, 9 July 1955

In the tragic situation which confronts humanity, we feel that scientists should assemble in conference to appraise the perils that have arisen as a result of the development of weapons of mass destruction, and to discuss a resolution in the spirit of the appended draft.

We are speaking on this occasion, not as members of this or that nation, continent, or creed, but as human beings, members of the species Man, whose continued existence is in doubt. The world is full of conflicts; and, overshadowing all minor conflicts, the titanic struggle between Communism and anti-Communism.

Almost everybody who is politically conscious has strong feelings about one or more of these issues; but we want you, if you can, to set aside such feelings and consider yourselves only as members of a biological species which has had a remarkable history, and whose disappearance none of us can desire.

We shall try to say no single word which should appeal to one group rather than to another. All, equally, are in peril, and, if the peril is understood, there is hope that they may collectively avert it.

We have to learn to think in a new way. We have to learn to ask ourselves, not what steps can be taken to give military victory to whatever group we prefer, for there no longer are such steps; the question we have to ask ourselves is: what steps can be taken to prevent a military contest of which the issue must be disastrous to all parties?

The general public, and even many men in positions of authority, have not realized what would be involved in a war with nuclear bombs. The general public still thinks in terms of the obliteration of cities. It is understood that the new bombs are more powerful than the old, and that, while one A-bomb could obliterate Hiroshima, one H-bomb could obliterate the largest cities, such as London, New York, and Moscow.

No doubt in an H-bomb war great cities would be obliterated. But this is one of the minor disasters that would have to be faced. If everybody in London, New York, and Moscow were exterminated, the world might, in the course of a few centuries, recover from the blow. But we now know, especially since the Bikini test, that nuclear bombs can gradually spread destruction over a very much wider area than had been supposed.

It is stated on very good authority that a bomb can now be manufactured which will be 2,500 times as powerful as that which destroyed Hiroshima. Such a bomb, if exploded near the ground or under water, sends radio-active particles into the upper air. They sink gradually and reach the surface of the earth in the form of a deadly dust or rain. It was this dust which infected the Japanese fishermen and their catch of fish.

No one knows how widely such lethal radioactive particles might be diffused, but the best authorities are unanimous in saying that a war with H-bombs might possibly put an end to the human race. It is feared that if many H-bombs are used there will be universal death, sudden only for a minority, but for the majority a slow torture of disease and disintegration.

Many warnings have been uttered by eminent men of science and by authorities in military strategy. None of them will say that the worst results are certain. What they do say is that these results are possible, and no one can be sure that they will not be realized. We have not yet found that the views of experts on this question depend in any degree upon their politics or prejudices. They depend only, so far as our researches have revealed, upon the extent of the particular expert's knowledge. We have found that the men who know most are the most gloomy.

Here, then, is the problem which we present to you, stark and dreadful and inescapable: Shall we put an end to the human race; or shall mankind renounce war? People will not face this alternative because it is so difficult to abolish war.

The abolition of war will demand distasteful limitations of national sovereignty. But what perhaps impedes understanding of the situation more than anything else is that the term "mankind" feels vague and abstract. People scarcely realize in imagination that the danger is to themselves and their children and their grandchildren, and not

only to a dimly apprehended humanity. They can scarcely bring themselves to grasp that they, individually, and those whom they love are in imminent danger of perishing agonizingly. And so they hope that perhaps war may be allowed to continue provided modern weapons are prohibited.

This hope is illusory. Whatever agreements not to use H-bombs had been reached in time of peace, they would no longer be considered binding in time of war, and both sides would set to work to manufacture H-bombs as soon as war broke out, for, if one side manufactured the bombs and the other did not, the side that manufactured them would inevitably be victorious.

Although an agreement to renounce nuclear weapons as part of a general reduction of armaments would not afford an ultimate solution, it would serve certain important purposes. First: any agreement between East and West is to the good in so far as it tends to diminish tension. Second: the abolition of thermo-nuclear weapons, if each side believed that the other had carried it out sincerely, would lessen the fear of a sudden attack in the style of Pearl Harbour, which at present keeps both sides in a state of nervous apprehension. We should, therefore, welcome such an agreement though only as a first step. Most of us are not neutral in feeling, but, as human beings, we have to remember that, if the issues between East and West are to be decided in any manner that can give any possible satisfaction to anybody, whether Communist or anti-Communist, whether Asian or European or American, whether White or Black, then these issues must not be decided by war. We should wish this to be understood, both in the East and in the West. There lies before us, if we choose, continual progress in happiness, knowledge, and wisdom. Shall we, instead, choose death, because we cannot forget our quarrels? We appeal, as human beings, to human beings: Remember your humanity, and forget the rest. If you can do so, the way lies open to a new Paradise; if you cannot, there lies before you the risk of universal death.

Resolution

We invite this Congress, and through it the scientists of the world and the general public, to subscribe to the following resolution:

"In view of the fact that in any future world war nuclear weapons will certainly be employed, and that such weapons threaten the continued existence of mankind, we urge the Governments of the world to realize, and to acknowledge publicly, that their purpose cannot be furthered by a world war, and we urge them, consequently, to find peaceful means for the settlement of all matters of dispute between them."

Max Born

Perry W. Bridgman

Albert Einstein

Leopold Infeld

Frederic Joliot-Curie

Herman J. Muller

Linus Pauling

Cecil F. Powell

Joseph Rotblat

Bertrand Russell

Hideki Yukawa

Πίνακες

Πίνακας 1. Το τουρκικό εξοπλιστικό πρόγραμμα

Πρόγραμμα	Εκτιμώμενο κόστος
Προμήθεια 100 μαχητικών F-35 Lightning II.	16 δις δολάρια ΗΠΑ (11,7 δις ευρώ)
Ανάπτυξη του πρώτου εγχώριας σχεδίασης και ανάπτυξης μαχητικού που έχει κωδικοποιηθεί ως TF-X.	10 δις δολάρια ΗΠΑ (7,3 δις ευρώ)
Εκσυγχρονισμό του τουρκικού στόλου μαχητικών F-16 Fighting Falcon.	4,5 δις δολάρια ΗΠΑ (3,3 δις ευρώ)
Προμήθεια νέων υποβρυχίων.	4 δις δολάρια ΗΠΑ (2,92 δις ευρώ)
Προμήθεια ελικοπτέρων γενικής χρήσης.	3,5 δις δολάρια ΗΠΑ (2,55 δις ευρώ)
Προμήθεια του μακρού βεληνεκούς συστήματος αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής άμυνας.	3,5 δις δολάρια ΗΠΑ (2,55 δις ευρώ)
Προμήθεια επιθετικών ελικοπτέρων.	3 δις δολάρια ΗΠΑ (2,19 δις ευρώ)
Παραγωγή σειράς του εγχώριας σχεδίασης και ανάπτυξης άρματος μάχης ALTAY.	2,5 δις δολάρια ΗΠΑ (1,82 δις ευρώ)
Παραγωγή σειράς του προγράμματος κορβेटών MILGEM.	2,5 δις δολάρια ΗΠΑ (1,82 δις ευρώ)
Προμήθεια αεροσκαφών εναέριας έγκαιρης προειδοποίησης και ελέγχου.	2,4 δις δολάρια ΗΠΑ (1,75 δις ευρώ)
Εγχώρια σχεδίαση και ανάπτυξη ελικοπτέρων διαφόρων τύπων και χρήσεων.	1,5 δις δολάρια ΗΠΑ (1,09 δις ευρώ)
Προμήθεια αεροσκαφών υποστρατηγικών μεταφορών A400M Atlas.	1,5 δις δολάρια ΗΠΑ (1,09 δις ευρώ)
Εγχώρια σχεδίαση και ανάπτυξη δορυφόρων	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Κατασκευή εθνικού διαστημικού κέντρου εκτόξευσης δορυφόρων.	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Προμήθεια ενός αποβατικού δεξαμενοπλοίου (LPD: Landing Platform Dock).	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Πρόγραμμα εγχώριας σχεδίασης, ανάπτυξης και παραγωγής νέων φρεγατών.	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Προμήθεια νέων τεθωρακισμένων οχημάτων	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Προμήθεια συστημάτων ηλεκτρονικού πολέμου.	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Προμήθεια μη επανδρωμένων αεροχημάτων και ηλεκτρο-οπτικών συστημάτων επιτήρησης και αναγνώρισης.	1 δις δολάρια ΗΠΑ (750 εκατ. ευρώ)
Πρόγραμμα του εγχώριας σχεδίασης και ανάπτυξης εκπαιδευτικού αεροσκάφους Hurkus.	750 εκατ. δολάρια ΗΠΑ (547 εκατ. ευρώ)
Πρόγραμμα εγχώριας σχεδίασης, ανάπτυξης και παραγωγής νέου τυφεκίου και γενικά φορητού οπλισμού.	άγνωστο ποσό

Πίνακας 2. Military power comparison results for the nations of Greece and Turkey¹⁶¹.

Subjects	Greece	Turkey
GFP Rank	28 (of 137)	9 (of 137)
Total Population	10,761,523	81,257,239
Manpower Available	4,993,347	41,847,478
Fit-for-Service	4,044,611	35,151,882
Reaching Military Age	104,755	1,406,075
Active Personnel	140,000	355,000
Reserve Components	220,500	380,000
Total Military Personnel	360,500	735,000
Defense Budget (USD)	\$6,540,000,000	\$8,600,000,000
External Debt (USD)	\$506,600,000,000	\$452,400,000,000
Foreign Reserve (USD)	\$7,807,000,000	\$107,700,000,000
Purchasing Power (USD)	\$302,000,000,000	\$2,300,000,000,000
Total Aircraft	566	1,067
Fighters / Interceptors	187	207
Attack Aircraft	187	207
Transports	19	87
Trainers	144	289
Helicopters	227	492
Attack Helicopters	29	94
Serviceable Airports	77	98
Tank Strength	1,254	3,200
Armored Fighting Vehicles	2,550	9,500
Self-Propelled Artillery	547	1,120
Towed Artillery	463	1,272
Rocket Projectors	152	350
Total Naval Assets	115	194
Aircraft Carriers	0	0
Submarines	11	12
Frigates	13	16
Destroyers	0	0
Corvettes	0	10
Patrol Craft	33	34
Mine Warfare Craft	4	11
Merchant Marine Strength	1,364	1,285
Major Ports & Terminals	6	9
Labor Force Strength	4,769,000	31,300,000
Oil Production (bbl/dy)	2,753	245,000
Oil Consumption (bbl/dy)	285,000	720,000
Proven Oil Reserves (bbl)	10,000,000	388,500,000
Roadway Coverage (km)	116,711	352,046
Railway Coverage (km)	2,548	8,699
Waterway Coverage (km)	6	1,200
Coastline Coverage (km)	13,676	7,200
Shared Borders (km)	1,110	2,816
Square Land Area (km)	131,957	783,562

¹⁶¹ <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&Submit=COMPARE>

Πίνακας 3. The complete Global Firepower list for 2019 puts the military powers of the world into full perspective¹⁶².

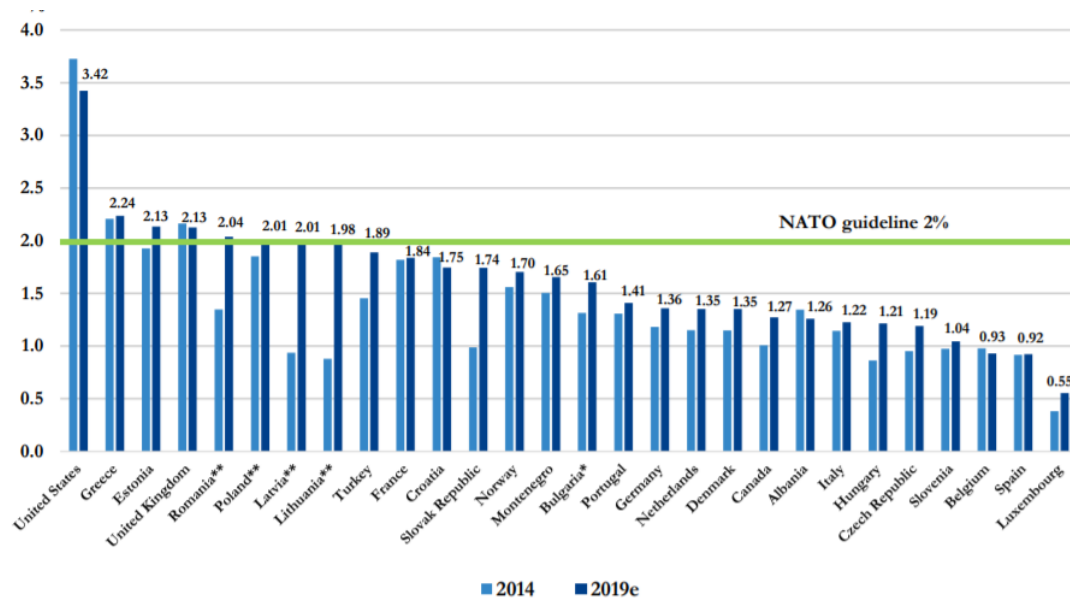
Position	Country	Power Index Score
1	United States	PwrIndx: 0.0615
2	Russia	PwrIndx: 0.0639
3	China	PwrIndx: 0.0673
4	India	PwrIndx: 0.1065
5	France	PwrIndx: 0.1584
6	Japan	PwrIndx: 0.1707
7	South Korea	PwrIndx: 0.1761
8	United Kingdom	PwrIndx: 0.1797
9	Turkey	PwrIndx: 0.2089
10	Germany	PwrIndx: 0.2097
11	Italy	PwrIndx: 0.2277
12	Egypt	PwrIndx: 0.2283
13	Brazil	PwrIndx: 0.2487
14	Iran	PwrIndx: 0.2606
15	Pakistan	PwrIndx: 0.2798
16	Indonesia	PwrIndx: 0.2804
17	Israel	PwrIndx: 0.2964
18	North Korea	PwrIndx: 0.3274
19	Australia	PwrIndx: 0.3277
20	Spain	PwrIndx: 0.3921
21	Canada	PwrIndx: 0.3941
22	Taiwan	PwrIndx: 0.3956
23	Vietnam	PwrIndx: 0.3988
24	Poland	PwrIndx: 0.4059
25	Saudi Arabia	PwrIndx: 0.4286
26	Thailand	PwrIndx: 0.4302
27	Algeria	PwrIndx: 0.4551
28	Greece	PwrIndx: 0.4955
29	Ukraine	PwrIndx: 0.5082
30	Czechia	PwrIndx: 0.5119

Σημείωση :The finalized Global Firepower ranking utilizes over 55 individual factors to determine a given nation's PowerIndex ('PwrIndx') score. A perfect PwrIndex score is 0.0000 (realistically unattainable in the scope of the current GFP formula)

¹⁶² <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

Γραφήματα

Γράφημα 1. Defence expenditure as a share of GDP (%)

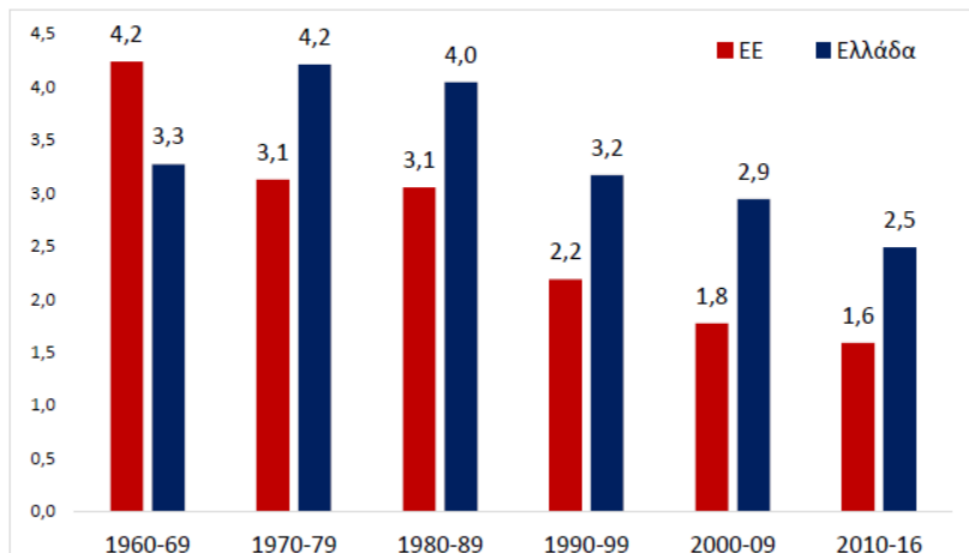

Notes: Figures for 2019 are estimates.

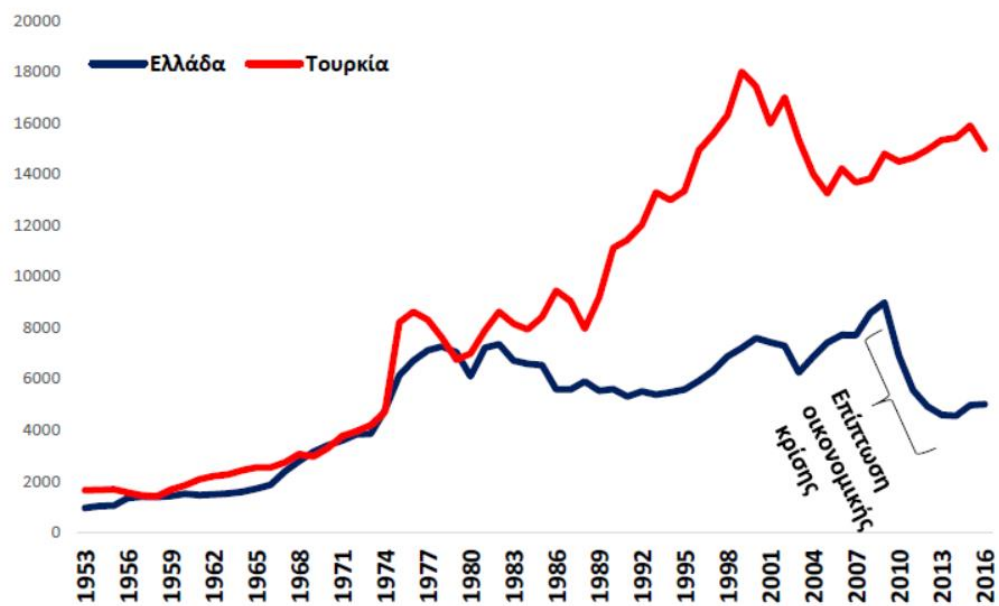
* Defence expenditure does not include pensions.

** These Allies have national laws and political agreements which call for 2% of GDP to be spent on defence annually, consequently estimates are expected to change accordingly. For the past years, Allies' defence spending was based on the then available GDP data and Allies may, therefore, have met the 2% guideline when using those figures (In 2018, Lithuania met 2% using November 2018

Γράφημα 2. Αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ σε Ελλάδα και ΕΕ

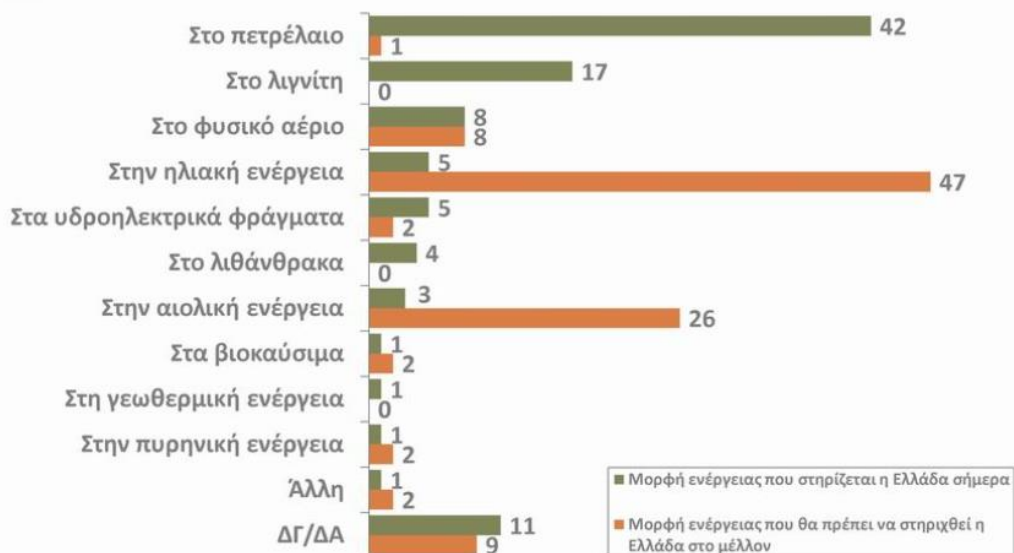
Γράφημα 3. Στρατιωτικές δαπάνες Ελλάδας και Τουρκίας

Γράφημα 4. Οικολογικό Βαρόμετρο της Public Issue το 2009

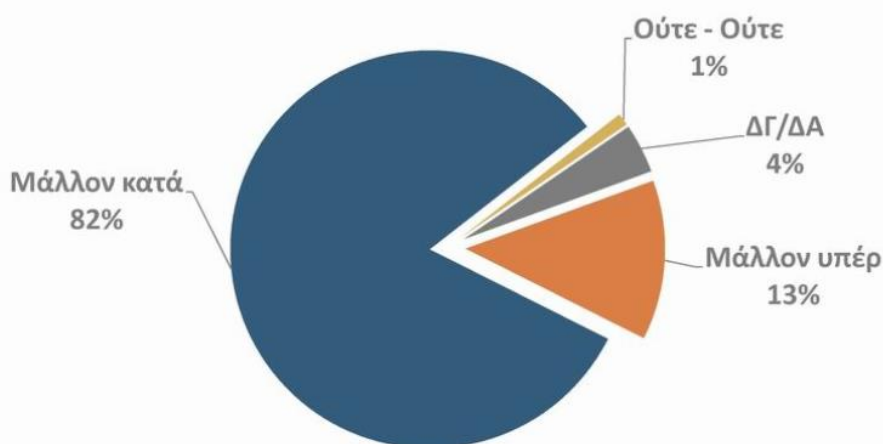
ΠΡΟΤΙΜΩΜΕΝΗ ΜΟΡΦΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ & ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Σήμερα, η Ελλάδα για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες, σε ποια μορφή ενέργειας, θα λέγατε ότι στηρίζεται περισσότερο;
Κατά τη γνώμη σας, στο μέλλον η Ελλάδα, σε ποια μορφή ενέργειας θα πρέπει να στηριχθεί περισσότερο, για να αντιμετωπίσει τις ενεργειακές της ανάγκες;
(Αυθόρμητες απαντήσεις)

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΓΝΩΜΗ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εσείς προσωπικά, θα λέγατε ότι είστε μάλλον υπέρ, ή μάλλον κατά της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος στην Ελλάδα;

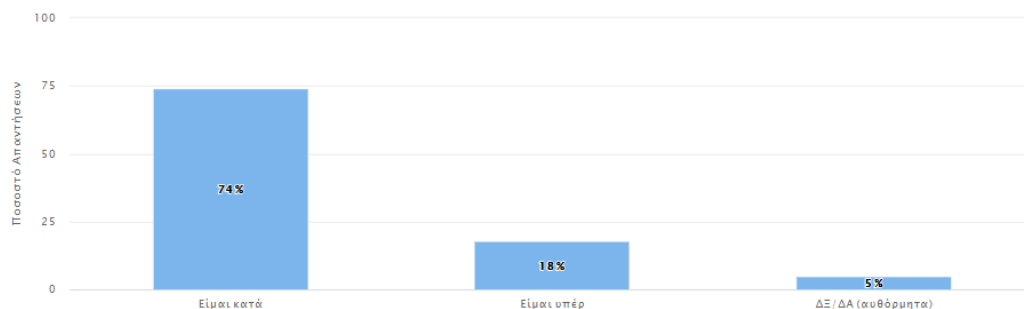

Γράφημα 5. Πανελλαδική έρευνα Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας

Πυρηνική ενέργεια - πυρηνικά ατυχήματα

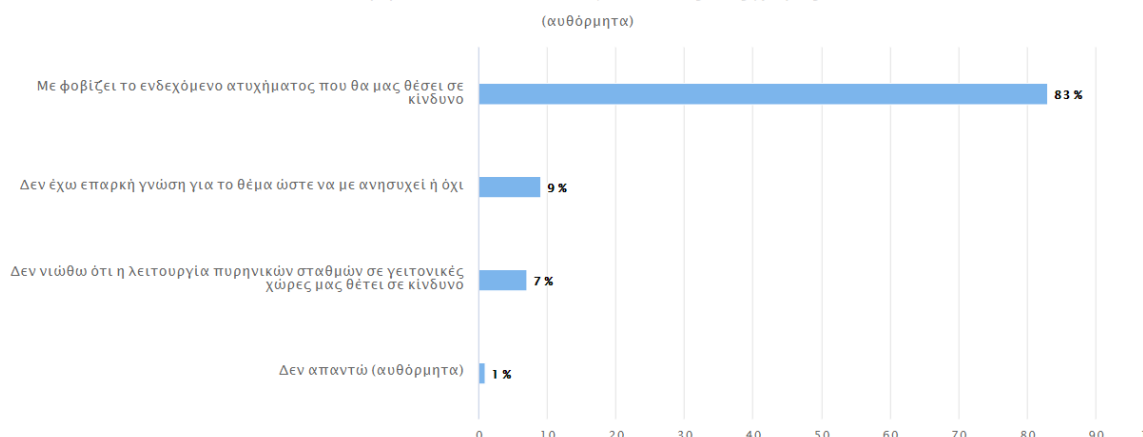
- 3 στους 4 ερωτώμενους (74%) δηλώνουν ότι είναι κατά της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. 1 στους 5 (18%) δηλώνει ότι είναι υπέρ.

“Εσείς προσωπικά είστε υπέρ ή κατά της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας;”

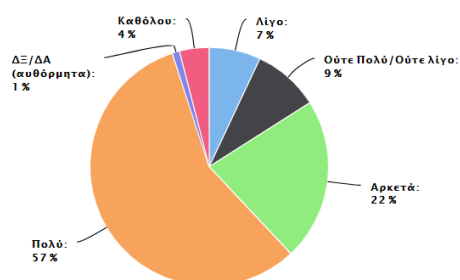

- Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (83%) δηλώνουν σε σχέση με τη λειτουργία πυρηνικών σταθμών σε γειτονικές της Ελλάδας χώρες, ότι φοβούνται για το ενδεχόμενο ατυχήματος που μπορεί να μας θέσει σε κίνδυνο, ενώ μόνο το 7% δηλώνουν ότι δεν νιώθουν ότι κινδυνεύουν από τη λειτουργία τους.
- 8 στους 10 δηλώνουν ότι τους απασχολεί "Πολύ" ή "Αρκετά" η πιθανότητα ενός πυρηνικού ατυχήματος στην ευρύτερη περιοχή της χώρας μας με ενδεχόμενες συνέπειες από την ραδιενέργεια στην Ελλάδα, ενώ μόλις 1 στους 10 δηλώνει ότι τον απασχολεί "Λίγο" ή "Καθόλου".
- Καταγράφεται έλλειμμα ενημέρωσης σχετικά με την αντιμετώπιση καταστάσεων έκτακτης ανάγκης με συνέπειες από ραδιενεργό ρύπανση, καθώς περίπου το 76% δηλώνει ότι είναι "Καθόλου" ή "Λίγο" ενημερωμένο για τις σχετικές διαδικασίες και 13% δηλώνει "Αρκετά" ή "Πολύ" ενημερωμένο.

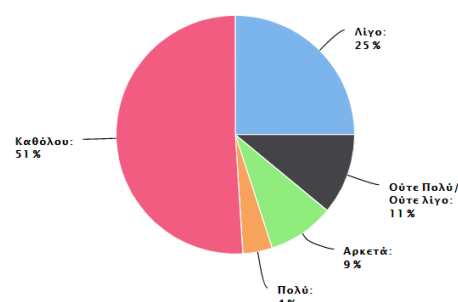
“Ποια από τις ακόλουθες δηλώσεις αντιπροσωπεύει καλύτερα τη στάση σας απέναντι στη λειτουργία πυρηνικών σταθμών σε γειτονικές μας χώρες;”

“Σε ποιο βαθμό θα λέγατε ότι σας απασχολεί η πιθανότητα ενός πυρηνικού ατυχήματος στην ευρύτερη περιοχή της χώρας μας με ενδεχόμενες συνέπειες από την ραδιενέργεια και στην Ελλάδα;”

“Πόσο καλά ενημερωμένοι θεωρείτε πως είστε για το ζήτημα της αντιμετώπισης καταστάσεων έκτακτης ανάγκης με συνέπειες από ραδιενεργό ρύπανση;”

Γράφημα 6. Η πορεία της τουρκικής λίρας¹⁶³

Ισοτιμία Ευρώ – τουρκικής λίρας (5ετία)

Ισοτιμία δολαρίου – τουρκικής λίρας (5ετία)

¹⁶³ Πληροφορίες για την ισοτιμία ευρώ – τουρκικής λίρας: www.naftemporiki.gr/finance/quote/eurtry/euro-nea-tourkiki-lira (πρόσβαση στις 19/10/2019).